

**T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI
VE
VATAN CEPHESİ**

SERKAN GAYTANCIOĞLU

**TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR. BURAK GÜMÜŞ**

EDİRNE 2011

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SERKAN GAYTANCIOĞLU tarafından hazırlanan **DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI VE VATAN CEPHESİ** Konulu **YÜKSEK LİSANS** Tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 12.-13. maddeleri uyarınca **23.05.2011 Pazartesi** günü saat **10.00**'da yapılmış olup, tezin * ~~Kabul Edilmesine~~..... **OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Doç. Dr. A. Baran DURAL	Kabul Edilmesine	
Yrd. Doç. Dr. Neziha MUSAOĞLU	Kabul Edilmesine	
Yrd. Doç. Dr. Burak GÜMÜŞ (Danışman)	Kabul Edilmesine	

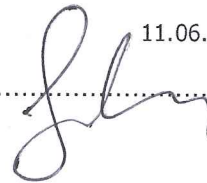
* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	400222
Yazar Adı / Soyadı	Serkan Gaytancıoğlu
Uyruğu / T.C.Kimlik No	T.C. 37819229292
Telefon / Cep Telefonu	2822364128 5332761750
e-Posta	gaytancioglu.serkan@gmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Demokrat Parti İktidarı ve Vatan Cephesi
Tezin Tercümesi	Democratic Party Government and Homeland Front
Konu Başlıkları	Kamu Yönetimi
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	
Anabilim Dalı	Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Bilim Dalı / Bölüm	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2011
Sayfa	148
Tez Danışmanları	Yrd. Doç. Dr. Burak GÜMÜŞ
Dizin Terimleri	Demokrat Parti=Democrat Party Çok partili dönem=Multy party period Cumhuriyet Halk Partisi=Cumhuriyet Halk Party
Önerilen Dizin Terimleri	Vatan Cephesi Çoğunluk Sistemi
Yayımlama İzni	☒ Tezimin yayımlanmasına izin veriyorum ☐ Ertelenmesini istiyorum

a.Yukarıda başlığı yazılı olan tezinin, ilgilenenlerin incelemesine sunulmak üzere Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından arşivlenmesi, kağıt, mikroform veya elektronik formatta, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezimize ilgili fikri mülkiyet haklarımız saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) ve erteleme talep etmemesini izin verdiğimi beyan ederim.

11.06.2011
İmza:.....

Yazdır

Hazırlayan: Serkan GAYTANCIOĞLU

Tezin Adı: Demokrat Parti İktidarı ve Vatan Cephesi

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Türk siyasal yaşamında, 14 Mayıs 1950 seçimleri ile iktidara gelen Demokrat Parti, “beyaz devrim” olarak nitelendirilecek bu durum sonrasında on yıl iktidarda kalmıştır.

1950-1954 döneminde, halkın gözündeki değerini arttıran DP, 1954 seçimlerinden yine başarı ile çıkmıştır. Fakat bu dönemde baskıcı olduğu için eleştirilmeye başlanan DP iktidarı, ekonomik olarak yaşanan olumsuzlukların da etkisiyle, 1957 seçimlerinden sonra 1954 seçimlerindeki etkisini kaybetmiş fakat seçimlerde uygulanan çoğunluk sisteminin etkisi ile bir kez daha tek başına iktidara gelebilmiştir.

İktidarının son döneminde DP’ye karşı muhalefet artmış ve iktidar olmayan partiler aralarında Güç Birliği Cephesini kurmuşlardır. Bu cepheleşme, uygulanan ve iki partili bir sistem yaratan çoğunluk sistemi dolayısıyla Türkiye Büyük Millet Meclis’inde temsil hakkı bulamayan partileri destekçileri ile dönemin muhalefet partisi olan Cumhuriyet Halk Partisinin üyelerini etrafında toplamıştır. Buna karşılık, gücünü koruyabilmek ve etkinliğini arttırabilmek adına çoğunluğunu DP’lilerin oluşturduğu bir grup da Vatan Cephesi’ni oluşturmuşlardır.

Ülke içinde yaşanan cepheleşmeler kısa sürede kargaşa ortamını tetiklemiş ve bölünmeyi körüklemiştir. İşte tam bu dönemde yaşanan bunalımlı günler, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin 27 Mayıs 1960’taki müdahalesine zemin hazırlamış ve ülkede çok partili siyasal yaşama ara verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi, Vatan Cephesi, Çoğunluk Sistemi, Çok Partili Siyasal Yaşam.

Prepared by: Serkan GAYTANCIOĞLU

Name of The Thesis: Democratic Party Government and Fatherland Front

ABSTRACT

Turkish political life of the period after the Second World War, 14 May 1950 elections and the Democratic Party came to power, the “white revolution” has been described as the situation after ten years in power. 1950-1954 period, increasing the value of the public eye the DP, 1954 elections, has again successfully. However, criticism began to be oppressive in this period DP, as in the negative economic impact on the 1957 elections, but lost influence after the 1954 elections, the election system administered by the effect of the majority could come to power once again alone.

At the end of DP increased the power of the opposition and the ruling against the non-parties have established between the front of the Power Association. In this confrontation, the system creates a two-party majority system is applied and therefore can not find the right to represent parties in TBMM with an opposition party supporters gathered around the members of the Republican People’s Party. In contrast, the majority of power in the name of protect and improve the effectiveness of the Country Front have formed a group of DP. Environment triggered unrest in the country as soon as possible in the confrontation and division accelerated. Here’s a full day of this period, in the depressed, the ground prepared by the intervention of the Turkish Armed Forces, 27 May 1960 and a Multi-party political life in the country were suspended.

Key Words: Democrat Party, Republican People’s Party, Country Front, Majority System, Multi-Party Political Life.

ÖNSÖZ

Türk siyasal yaşamının önemli bir parçası olan Demokrat Parti Dönemi, aynı zamanda çok partili bir demokrasinin de tesis edildiği günlere denk gelmektedir. Türkiye’de demokrasinin yaşanması ve anlaşılması adına önemli bir deneyimi gösteren bu yıllarda ülke adeta bir sınavdan geçmiştir. Demokrat Parti iktidarının son döneminde yaşanan cepheleşmeler çerçevesinde kurulan Vatan Cephesi ve radyoda bu cepheye katılım adına yapılan yoğun propaganda ise 27 Mayıs 1960 müdahalesinin zeminini hazırlamıştır. İşte bu çerçevede elinizdeki çalışma hem bir döneme ışık tutmayı amaçlarken hem de gelecek adına darbelerin önüne geçilmesi adına önemli ipuçları vermektedir.

Uzun süren bir çalışmanın ardından bitirmiş olduğum tezimin her evresinde vermiş olduğu destek ve gösterdiği akademik ilgiden dolayı ilk teşekkürümü öncelikle danışmanım Yrd. Doç. Dr. Burak Gümüş’e etmek istiyorum. Kendisinin aynı zamanda sosyoloji konusundaki deneyimi ve bu deneyim ışığında dikkatimi önemli toplumsal konulara çekmeme sağlamış olması, dönemin dinamiklerini analiz etmemi kolaylaştırmıştır.

Diğer iki önemli teşekkürümü ise jüri başkanım Doç. Dr. Baran Dural’a ve jüri üyem Yrd. Doç. Dr. Neziha Musaoğlu’na sunmak istiyorum. Çalışmamı dikkatlice okuyup önemli eleştirilerde bulunan bu iki değerli bilim insanı, çalışmanın eksik yönlerini tamamlamama yardımcı olmuştur.

Son olarak da çalışmanın başlamasından bitişine kadar emekleri geçen Trakya Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölüm Başkanı Doç. Dr. Berkan Demiral’a ve tüm Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü çalışanlarına teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

Haziran 2011

Serkan GAYTANCIOĞLU

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLOLAR LİSTESİ	vii
RESİMLER LİSTESİ	viii
PROBLEM	ix
AMAÇ	xi
ÖNEM	xii
SINIRLAMALAR	xii
TANIMLAR	xii
KISALTMALAR LİSTESİ	xiii
ARAŞTIRMA YÖNTEMİ	xv
ARAŞTIRMA MODELİ	xv
VERİLER VE TOPLANMASI	xv
VERİLERİN ÇÖZÜMÜ VE YORUMLANMASI	xv
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: TÜRKİYE’NİN DEMOKRASİ’YE GEÇİŞ DENEMELERİ	6
1.DEMOKRASİ KAVRAMI	6
2.TÜRKİYE’NİN ÇOK PARTİLİ SİSTEM DENEYİMLERİ	9
2.1.Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası	10
2.2.Serbest Cumhuriyet Fırkası	14
3.İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI DÖNEMDE TÜRK SİYASAL HAYATI	17
3.1.Tek Parti’ye Muhalefet: Dörtlü Taktir (Proposal of the Four)	19
3.2.Demokrat Parti’nin Kuruluşu	22
3.2.1. 21 Temmuz 1946 Genel Seçimleri	25
3.2.2. Birinci Büyük Kongre (7-11 Ocak 1947)	26
3.2.3.12 Temmuz Beyannamesi	27
3.2.4.İkinci Büyük Kongre	29
4.1950 SEÇİMLERİ	31
İKİNCİ BÖLÜM: DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI (1950-1960)	35

1.1950-1954 DÖNEMİ	36
1.1.Orduda Değişiklikler	38
1.2.Yerel Yönetim Seçimleri	40
1.3.Arapça Ezan Okunmasının Serbest Bırakılması	40
1.4.CHP Muhalefetini Zayıflatma Çabaları	42
1.5.Millet Partisi'nin Kapatılması	44
1.6.Dönemin Diğer İç Politika Gelişmeleri	45
1.7.Dönemin Dış Politikası	46
1.7.1.Kore Savaşı ve NATO'ya Üyelik	46
1.8.Dönemin Ekonomisi	49
1.9.Dönemin Genel Değerlendirmesi	51
2.1954-1957 DÖNEMİ	53
2.1.Dönemin Dış Politikası	57
2.1.1.Kıbrıs Sorunu ve 6-7 Eylül Olayları	58
2.1.2.İmzalanan Paktlar	59
2.1.2.1.Balkan Paktı	59
2.1.2.2.Bağdat Paktı	62
2.1.2.2.1.2 Nisan 1954 Karaçi Anlaşması	62
2.1.2.2.2.24 Şubat 1955 Türk-İrak İşbirliği Antlaşması	64
2.1.2.2.3.İngiltere ve Bağdat Paktı	67
2.1.2.2.4.Bağdat Paktının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi	68
2.1.2.3.Bağlantısızlarla İlişkiler	70
2.1.2.4.Süveyş Bunalımı ve Türkiye	71
2.1.2.4.1.Süveyş Kanalı'nın Millileştirilmesi	71
2.1.2.4.2.Mısır-İsrail Savaşı	74
2.1.2.4.3.Türk-İsrail Diplomatik Krizi	75
2.2.Dönemin Ekonomisi	76
2.3.Dönemin Genel Değerlendirmesi	77
3.SON DÖNEM 1957-1960	77
3.1.Dönemin Dış Politikası	79
3.1.1.Ortadoğu Bunalımları ve Türkiye	79
3.1.1.1. Suriye Bunalımı	80

3.1.1.2. Irak İhtilali	82
3.1.1.3. Lübnan ve Ürdün Olayları	83
3.1.2. Türk-Amerikan İkili Anlaşması	85
3.1.3. Züriç ve Londra Konferansları	87
3.1.4. Türkiye-Sovyetler Birliği Yakınlaşması	89
3.2. Dönemin Ekonomisi	90
3.3. Dönemin Genel Değerlendirmesi	91
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: VATAN CEPHESİ	95
1. VATAN CEPHESİ'NİN KURULUŞU	95
2. GÜÇ BİRLİĞİ HAREKETİ'NİN OLUŞUMU	97
3. VATAN CEPHESİ'NİN NİTELİĞİ VE YAYILIŞI	99
4. VATAN CEPHESİ, RADYO YAYINLARI VE BASIN	103
5. VATAN CEPHESİ'NE ELEŞTİRİLER	109
6. TAHKİKAT KOMİSYONU'NUN KURULUŞU	111
7.27 MAYIS 1960 DARBESİ VE YASSIADA DURUŞMALARI	116
SONUÇ	119
KAYNAKÇA	121

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo I:	1946 Genel Seçimleri Milletvekili Dağılımları ve Meclis Dağılım Oranları	26
Tablo II:	1950 Genel Seçimleri Sonuçları	32
Tablo III:	Dönemin Yönetimi	35
Tablo IV:	Ulusal Genel Seçimler (1946-1957)	37
Tablo V:	DP Döneminin İlk Ayında Ordudaki Değişiklikler	39
Tablo VI:	15 Ekim 1950 İl Genel Meclisi Seçimi Sonuçları	40
Tablo VII:	Ekonomik Büyüme Oranları ve Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) Deflatörü (1939-1960)	50
Tablo VIII:	DP İktidarı Döneminde 10 ve Daha Fazla İşçi Çalıştıran İşyerleri Sayısı	51
Tablo IX:	1927-1960 Arası Sanayi Dalında Çalışanların Sayısal Verileri	51
Tablo X:	Türkiye'deki Karayollarının Gelişim Verileri	52
Tablo XI:	1950-1954 Seçimlerinde Siyasal Partilerin Aldıkları Oylar Ve Çıkardığı Milletvekilleri Sayıları	54
Tablo XII:	1955-1957 Döneminde Türkiye'nin Temel Ekonomik Göstergeleri	76
Tablo XIII:	1950, 1954 ve 1957 Seçimlerinde Siyasal Partilerin Aldıkları Oylar Ve Çıkardığı Milletvekilleri Sayıları	78
Tablo XIV:	1958-1960 Döneminde Türkiye'nin Temel Ekonomik Göstergeleri	91

RESİMLER LİSTESİ

Resim I:	Demokrat Parti'nin Kuruluşu Döneminden Bir Karikatür	22
Resim II:	Demokrat Parti'nin Kuruluşu Döneminde DP'den Beklentiler...	25
Resim III:	DP'nin Yeni Ekonomik Anlayışı: Liberalizm Üzerine	25
Resim IV:	DP Seçim Afişi	32
Resim V:	1950 Seçimi öncesi Basından Görüntüler...	34
Resim VI:	1950 Seçimi sonrası Basından Görüntüler...	34
Resim VII:	1949'da Yaşanan Arapça Ezan Tartışmaları Üzerine...	41
Resim VIII:	Adnan Menderes'in DP ve Ülke Yönetimindeki Gücüne Dair Bir Karikatür	44
Resim IX:	DP'nin Basın Üzerindeki Baskıcı Tutumu Üzerine Bir Karikatür...	92
Resim X:	Vatan Cephesi Yenişehir Merkez Ocağı'nın Açılışından Bir Görüntü...	100
Resim XI:	Vatan Cephesi Karikatürü...	104
Resim XII:	Güçbirliği Cephesi Karikatürü...	104

PROBLEM

Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra tek partili siyasal yaşamdan çok partili demokratik yaşama geçiş için ilk deneme 1924 yılında yapılmıştır. Ülke yönetimini elinde bulunduran Cumhuriyet Halk Partisi'nin karşısına Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası çıkmıştır. Ancak yeni bir cumhuriyetin sancuları içinde inşa edildiği bu dönem, muhalif bir sesin yaşamasına elvermemiştir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası altı ay sonra kapatılmıştır. İkinci deneyim bundan altı yıl sonra, 1930'da Serbest Fırka ile olmuştur. Ama Serbest Fırka da ancak 97 gün yaşayabilmiştir. Demokratik rejimlerin üstünlüğüyle sona eren İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından Türkiye Cumhuriyeti, iç ve dış etkenlerce belirlenen yeni konjonktürde, yeniden çok partili siyasal yaşama geçiş kararı almıştır.

Mayıs 1945'te Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun görüşülmesi sırasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı çıkışlarla Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan mevcut siyasal durumdan hoşnutsuz kesimlerin ilgisini kazanmıştır. 1947 bütçesine de aleyhte oy veren "dörtler", Haziran 1945'te, TBMM'nin hükümeti denetleyebilmesi, Anayasa ile bağdaşmayan kanunların değiştirilmesi ve seçimlerin serbestçe yapılması gibi istekleri içeren bir önerge vermişlerdir. "Dörtlü takrir" diye bilinen bu önerge CHP Meclis Grubunda reddedilince gazetelerde muhalefete başlayan Menderes ve Köprülü ile onları savunan Koraltan CHP'den ihraç edilmişlerdir. Bayar da milletvekilliğinden ve partiden istifa etmiştir. İktidarın da onayını alan "dörtler" Demokrat Parti'yi (DP) 7 Ocak 1946'da kurmuşlardır.

14 Mayıs 1950 Türk Siyasal Yaşamı'nda bir kırılma noktası olmuştur. Yapılan seçimleri DP büyük bir çoğunlukla kazanmış ve 27 yıllık CHP iktidarına son vermiştir. Bazı çevrelerce "beyaz devrim" diye de adlandırılan bu iktidar değişiminin ardından gerek ülke, gerekse dünya koşullarının farklılaşması Türkiye'ye yeni bir çehre kazandırmış, ekonomiden siyasete, kültürden günlük yaşama her konuda geçmişle kıyaslandığında bambaşka bir Türkiye oluşmaya başlamıştır. İltar Turan, 1950 seçimlerini Demokrat Parti'nin üstün bir çoğunluk elde etmesiyle, Türkiye'de rekabetçi sistemin tam bir işlerlik kazanmaya başladığını ifade etmiştir. Yine Turan'a

göre, Cumhuriyet döneminde ilk defa iktidar seçimler sonucunda ve barışçıl bir yöntemle değişmiştir. Buna karşılık, siyasal rekabetin nasıl yürütüleceğine, muhalefet-iktidar ilişkilerinin nasıl düzenleneceğine, muhalefete karşı iktidarın nasıl davranacağına ilişkin ortak anlayışlar ve davranış kuralları gelişmemiştir. Bu açıdan Demokrat Parti dönemi hem seçkinlerin hem yığınların siyasal rekabet sisteminin işlemlerini tanıdığı, deneyimler edindiği bir dönem olmuştur.

1950'lerin ortalarından itibaren ekonomik ve siyasal nedenlerle DP yönetimine karşı muhalefet güçlenmeye başlamıştır. DP kendini çoğunluk olarak görmeyen verdiği güçle muhalefete karşı her türlü sert tedbiri almıştır. Özellikle basın, yargı ve üniversiteler üzerinde çok yoğun bir baskı uygulamış, bu yüzden de kentlerdeki önemli bir nüfusu giderek karşısına almıştır. DP içinde bile bir muhalefet belirlemiştir. Siyasal yaşamda kutuplaşmanın giderek arttığı bu dönemde, DP ve CHP arasındaki mücadele iyice sertleşmiştir.

1957 sonrası değerlendirirken Demokrat Partinin uzun süredir iktidarda olmanın yıpranmışlığını yaşadığı görülebilir. 1958 yılına gelindiğinde ise gerek siyasal açıdan gerekse iktisadi açıdan yaşanan sıkıntılar devam etmiştir. Hükümetin iktisadi açıdan yaşanan zorlukları çözmeye çabası "4 Ağustos Kararları" olarak bilinen ve bir devalüasyonu içeren önlemleri beraberinde getirmiştir. Demokrat Partinin iktidarını sürdürebilmesi için yeniden kendisine güç kazandıracak bir harekete ihtiyacı olduğu düşünülerek yeni bir cephe düşünülmüştür: Vatan Cephesi! Menderes'in Vatan Cephesi davetine ilk karşılık Hürriyet Partisinden gelmiştir. Muhaliflerin bu davete olan olumsuz yaklaşımının tersine iktidara yakın gazetelerde her gün Vatan Cephesine katılanların isimleri yayınlanmaya başlamıştır.

İşte tam bu sırada Vatan Cephesi'ne karşı Güç Birliği Hareketi kurulmuştur. Güç Birliği Hareketi DP'nin karşısında yer alan muhalif güçlerin bir araya gelişini ifade etmiştir. Bu birleşmenin merkezi CHP olmuştur. Vatan Cephesi ile Güç birliği hareketi birbirine rakip iki siyasal oluşumun gündelik yaşamda doğrudan karşı karşıya geldikleri noktaları oluşturmuştur. Güç birliği için atılan ilk büyük adım 24 Kasım 1958 tarihinde Hürriyet Partisi ile CHP'nin birleşmesi olmuştur. Demokrat Parti'nin ülke çapında örgütlenme girişimlerinin, Vatan Cephesi oluşumunun da

etkisi ile giderek daha baskıcı bir biçim alması muhalefetin eleştirilerinin şiddetinin artmasına yol açmıştır. İşte bu noktada Vatan Cephesi, çalışmada ele alınacağı biçimde, Demokrat Parti'nin yeniden güç kazanma ve muhalefeti yıldırma isteğinin bir sonucu olarak gündeme gelmiştir. Vatan Cephesi gerek kuruluşu, gerek örgütlenmesi ve gerekse uygulamaları açısından çok belirgin bir çizgi izlememiştir. Bu oluşumun kuruluşu bütünüyle Demokrat Parti'nin himayesi altında gerçekleşmiş, örgütlenmesi aşamasında ise Vatan Cephesi Ocakları, Demokrat Parti'nin bir yan kuruluşu görevini görmüştür. Vatan Cephesinin Demokrat Parti'nin izlediği siyasete en önemli etkisi propaganda aşamasında olmuştur. Bu etki ülkenin çok uzak köşelerine kadar örgütlenen bu oluşumun DP'nin üye sayısını arttırması açısından olumlu olarak görülse bile, halkın büyük çoğunluğunun özellikle radyo yayınlarının etkisi ile Vatan Cephesine karşı tavır almasına yol açmıştır.

Sonuçta Vatan Cephesi projesi, pratiği ve sonuçları açısından 27 Mayıs 1960 müdahalesine giden süreci hızlandırıcı bir dönem olarak Türk Demokrasi tarihi içindeki yerini almıştır.

AMAÇ

Çalışmanın amacına, araştırma kapsamında ulaşılmaması öngörülen sonuçlar açısından yaklaşmak gerekirse aşağıdakiler söylenebilir:

- Literatür çalışması ile genel olarak Demokrasi, çoğunluk ilkesi gibi konu ile ilgili kavramların açıklanması.
- Demokrat Parti'nin tarihi ile ilgili bilgilerin verilmesi.
- Demokrat Parti dönemi Türk siyasal yaşamının analiz edilmesi.

Vatan Cephesi'nin nasıl ortaya çıktığı ve Türk siyasal hayatına nasıl bir etkide bulunduğu ortaya konması.

ÖNEM

Bu çalışma, Çok Partili Siyasal Hayata geçişte önemli bir yeri olan Demokrat Parti iktidarının son döneminde kurulan Vatan Cephesi'nin, Türk siyasal hayatında nasıl bir etki yarattığının ortaya konması açısından önemlidir.

SINIRLAMALAR

Araştırmanın sınırlılık çerçevesini, Demokrat Parti'nin kurulması ve kapanmasını içeren dönem belirlemiştir. Bu bağlamda 1946-1960 yılları Demokrat Parti iktidarı araştırmanın sınırlılık çerçevesini oluşturmaktadır.

TANIMLAR

Vatan Cephesi'nin Türk Siyasal Hayatı'ndaki yeri, literatürdeki terimler ve kavramlara yer verilerek, açıklanacaktır.

KISALTMALAR

ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
AKP:	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP:	Anavatan Partisi
AP:	Adalet Partisi
Bk.:	Bakınız
BM:	Birleşmiş Milletler
BMM:	Büyük Millet Meclisi
CENTO:	Merkezi Antlaşma Teşkilatı
CHF:	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP:	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP:	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP:	Cumhuriyetçi Millet Partisi
DP:	Demokrat Parti
DYP:	Doğru Yol Partisi
GİK:	Genel İdare Kurulu
HP:	Hürriyet Partisi
İDT:	İktisadi Devlet Teşekkülleri
MBK:	Milli Birlik Komitesi

MÖ:	Milattan Önce
MP:	Millet Partisi
NATO:	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SEATO:	Güneydoğu Asya Antlaşma Teşkilatı
SCF:	Serbest Cumhuriyet Fırkası
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCF:	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TKP:	Türkiye Köylü Partisi
TRT:	Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
T.Y.:	Tarih Yok
VC:	Vatan Cephesi

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

A- ARAŞTIRMA MODELİ

Araştırma konuyla ilgili bilgi kaynaklarının taranması modelini esas alacaktır. Aynı zamanda 1957-1960 dönemi gazete arŐivlerinin taranması sonucunda veriler toplanıp, konu kapsamında etkin bir biçimde kullanılarak bilimsel saptamalara ulaŐılmaya çalıŐılacaktır.

B- EVREN VE ÖRNEKLEM

Araştırma, Demokrat Parti İktidarı ve Vatan Cephesi ile sınırlanmaktadır.

C- VERİLERİN TOPLANMASI

Çalışma alanıyla ilgili verilere gerek elektronik ortamdaki gerekse geleneksel bilgi kaynaklarına ulaşım sağlanarak elde edilen bulgular değerlendirilecektir. Konu itibariyle literatür taramasında ölçüt olarak bilimsel bilgi niteliğindeki kaynaklara öncelik tanınacaktır. Ayrıca konunun derinlemesine irdelenmesi amacıyla gazete arŐivleri araştırılacaktır.

D- VERİLERİN ÇÖZÜMÜ VE YORUMLANMASI

Araştırma konusu kapsamında ele alınacak konularda elde edilecek olan verilerin soruna ilişkin tespitleri doğrulayıp doğrulamadığı incelenmiştir. Ayrıca tarihsel betimlemelere ve karŐılaŐtırmalara yer verilmiştir.

GİRİŞ

Kabile düzeninden günümüze geçen süre içinde sivil halkın yönetime katılması aynı zamanda demokrasinin de tarihsel gelişimini oluşturmuştur. Halkın siyasal yaşama talep, öneri ve şikâyetleri ile katılabilmesi, karar alma sürecini zamanla daha sağlıklı hale getirmiştir. Bu yüzden bilim adamları, demokrasinin günümüzde hala, halkın yönetime katılabildiği en geçerli rejim olduğu konusunda ortak görüş bildirmektedirler.¹

Demokrasinin olmazsa olmaz iki unsuru siyasal partilerin varlığı ve seçimlerin düzenli aralıklarla yapılmasıdır. Siyasal partiler, halkın dünya görüşleri çerçevesinde görevli veya gönüllü olarak siyasal sürece doğrudan etki edebilecekleri bir yapılanmadır. Dolayısıyla demokrasilerde siyasal partilerin çeşitli görüşleri dile getirmelerine izin verilmesi, sağlıklı bir siyasal rejimi beraberinde getirmiştir, denilebilir. Parti sistemleri, bir ülkede demokratik yapının var olup olmadığı veya derecesi hakkında bilgi vermesi adına önemlidir. Tek partili sistemlerde istisnalar hariç demokratik bir yapının varlığından söz etmek mümkün değildir. Bunun istisnası olarak 1922-1946 dönemi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) gösterilebilir. İki ve çok partili sistemler ise çoğunlukla demokratik hayatın yaşandığı ülkelerde görülmektedir.²

Demokrasinin bir diğer olmazı ise düzenli aralarla yapılan seçimlerdir. Seçimlerde vatandaşlar, karar alıcıları belirlerler ve böylece dolaylı bir şekilde de olsa seçtiği temsilciler vasıtasıyla siyasal yaşama dâhil olurlar. Seçimler belirli kurallara göre ve uygun sistemler çerçevesinde yapılırlar. Çoğunluk sistemi ve nispi

¹ Demokrasinin farklı tanım ve çeşitleri için bk. Ali Yaşar Sarıbay, (2000): *Kamusal Alan, Diyalojik Demokrasi, Sivil İtiraz*, Alfa Yayınevi, İstanbul; Arend Lijphart, (2006): *Demokrasi Motifleri*, Çev. Güneş Ayas ve Utku Umut Bulsun, Salyangoz Yayınları, İstanbul; Aytekin, Yılmaz, (2003): *Çağdaş Siyasal Akımlar*, Vadi Yayınları, İkinci Basım, Ankara; Esat Çam, (2000): *Çağdaş Devlet Sistemleri*, Der Yayınları, İstanbul; Fatmagül Berktaş, (2007): “Liberalizm: Tek Bir Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji”, *Modern Siyasal İdeolojiler*, Der. H. Birsen Örs, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul; Joseph A. Schumpeter, (1967): “Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi”, *Cilt II: Sosyalizm ve Demokrasi*, Çev. Rasin Tınaz, Varlık Yayınları, İstanbul.

² Parti sistemleri hakkında bk. Ahmet Taner Kışlalı, (2008): *Siyaset Bilimi*, İmge Kitabevi, Onüçüncü Baskı, Ankara; Maurice Duverger, (1974): *Siyasal Partiler*, Ankara, Bilgi Yayınevi, İkinci Baskı; Münici Kapani, (1995): *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, Yedinci Baskı, Ankara.

temsil sistemi gibi seçim sistemleri belirli seçim dönemlerinde veya belirli ülkelerde farklı şekillerde uygulanmaktadırlar.³

Türkiye ise Cumhuriyet ilan edildikten sonra demokrasinin tesisi adına 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) ile 1930'da da Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) ile çok partili sisteme geçmeye çalışmıştır. Fakat dönemin koşulları içinde genç Cumhuriyet'in güçlendirilmesi, isyan hareketlerinin bastırılması ve ülkede demokratik ortamın yaratılması için çok partili sisteme iki kez ara verilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Batılı demokrasilere uygun politikalar geliştirmeye başlayan Türkiye, 1946 yılında bir kez daha çok partili sisteme geçiş adına mevcut olan tek parti CHP'nin dışında diğer siyasal partilerin de kurulmasına izin vermiştir. Bu dönemde, 7 Ocak 1946'da kurulan Demokrat Parti (DP) ise kısa zamanda ülkede demokrasi ortamının yeşermesine katkıda bulunmuş ve DP dönemi Türk Siyasal Yaşamı'nın önemli bir parçasını oluşturmuştur.

DP kuruluşundan 14 Mayıs 1950'de iktidar oluşuna kadar geçen kısa bir sürede halkın ilgisini çekmeyi başarmış ve "Yeter! Söz Milletindir" sloganıyla CHP'nin "seçkinci" ve "halka yabancı" davranışları yerine halkla bütünleşmeyi kendisine amaç edinmiştir. Bu dönemde DP'nin kitlesi ile CHP'ninki farklı olmuştur.⁴ İnsanlar bir özgürlük, bir açılım olarak DP'ye yönelmişlerdir. 1923 sonrası devrimler ile birlikte Türkiye'de modernleşme hızlanmış, buna karşılık geleneksel değerleri savunanlar bir kenara itilmişlerdir. Kenara itilen taraf da bir şekilde kendini yeniden gündeme getirmeye çalışmıştır. Yani bir başka deyişle uzun yıllar tek parti yönetiminden memnun olmayanlar, DP'yi bir can simidi olarak görmüşler ve ona özellikle ilk yıllarda sınımsız bağlı olmuşlardır. Türk siyasal

³ Seçim kavramı ve seçim sistemleri hakkında bk. Emine Yavaşgel, (2004): *Seçim Sistemleri ve Türkiye'de Durum*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara; Rein, Taagepera, Matthew Soberg Shugart, (1989): *Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral Systems*, Yale University, New Haven; Tuncer Karamustafaoğlu, (1970): *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, AÜ Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 262, Ankara; Ülkü Varlık ve Banu Ören, (2001): *Seçim Sistemleri ve Türkiye'de Seçimler*, Der Yayınları, İstanbul; Yavuz Atar, (1990): *Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasal Hayat Üzerindeki Etkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.

⁴ Türk Siyasal Yaşamını konu alan *Şahların Labirenti* adlı belgeselde Adnan Menderes'in oğlu Aydın Menderes, DP'yi "yamalı elbisesi nedeniyle devlet dairelerine giremeyenlerin partisi" olarak nitelendirirken aslında bir anlamda da CHP'nin seçkinci yapısına karşı DP'nin halka daha yakın olan tavrını tarif etmiştir, denilebilir. Belgeseli Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu'nun (TRT) web sayfasından indirmek veya izlemek mümkündür.

yaşamında merkez sağ diye adlandırılabilen çizgide olan DP kapatılmasına rağmen insanlar üzerinde bıraktığı etki, kendini merkez sağda tanımlayan Adalet Partisi (AP), Doğru Yol Partisi (DYP), Anavatan Partisi (ANAP) ve Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), vb. partiler tarafından uzun yıllar boyunca bir miras gibi kullanılmıştır.⁵

İktidarının ilk döneminde (1950-1954) ülkeden görülen görece refah ve ekonomik rahatlama, DP'yi ikinci (1954-1957) ve üçüncü (1957-1960) kez iktidara taşımıştır.⁶ Dış politikada Batı Bloğu içinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile yakın ilişkiler kurmaya başlayan DP iktidarı, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) üyeliği ile birlikte özellikle Ortadoğu'da Batı Bloğunun görüşlerini şiddetle savunmuştur. Bir başka anlatımla, Türkiye, DP iktidarı ile birlikte ABD'nin ekonomik ve siyasal çıkarları doğrultusunda bölgede varlığını yeniden konumlandırmak düşüncesi çerçevesinde bir dış politika anlayışı izlemiştir. Bu Batı bayraktarlığı, özellikle Mısır ve Suriye gibi Arap devletleri tarafından endişe ile karşılanmıştır. Endişe zamanla yerini eleştirilere bırakmış ve Türkiye bu ülkelerin gözünde değer kaybetmiştir. Yine bu dönemde Kıbrıs konusundaki taraf olmama politikası yerini taraf olma politikasına bırakmış ve Londra ile Zürih Antlaşmaları sonrasında Türkiye, Kıbrıs konusunda ağırlığını koymaya başlamıştır.

1950'lerin ikinci yarısından itibaren daralan ekonomi ve gitgide artan mali bunalımlar ve 1958 sonrası kurulan Güç Birliği Cephesi ile Vatan Cephesi'nin yarattığı husumet ortamı, 1924 Anayasası'nın da kendilerine verdiği sınırsız güçle birlikte DP'yi daha baskıcı politikalar uygulamaya itmiştir.⁷ Bu çerçevede basın ve

⁵ Aslında DP'nin kökenlerini de 1902 Jön Türk Kongresi'nde Prens Sabahattin ile siyasi hayatımıza giren liberal görüşlerin çizgisinde de aramak gerekmektedir. Bu dönemle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Niyazi Berkes, (2011): *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Onaltıncı Basım ve Şerif Mardin, (2007): *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İstanbul, İletişim Yayınları, Ondördüncü Baskı.

⁶ Demokrat Parti dönemindeki seçimler hakkında ayrıntılı bir çalışma için bk. Fatma Alev Atayakul, (2007): *Türkiye'de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler (1950-1954-1957)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Mehmet Ö. Alkan, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

⁷ 1924 Anayasası hakkında geniş bilgi için bk. Erdoğan Teziç, (2003): *Anayasa Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul; Ergun Özbudun, (1995): *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Dördüncü Baskı, Ankara; Şeref Gözübüyük, (2000): *Anayasa Hukuku*, Turhan Kitabevi, Dokuzuncu Baskı, Ankara.

muhalefet odakları susturulmaya çalışılmış ve ülkedeki gerginlikler, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesine zemin oluşturmuştur. Özellikle darbe öncesi Adnan Menderes'in Sovyetler Birliği ziyaretinin gündeme gelmesi, Batı Bloğu üyeleri tarafından endişe ile karşılanmış ve süreç biraz daha hızlanmıştır, denilebilir. Nitekim 27 Mayıs 1960 darbesi ve sonrasında Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idamları hem yurtdışından hem de zamanla ülke içinden de eleştiriler almıştır. Bu askeri müdahale ile Türkiye'de demokrasi ortamına bir kez daha ara verilmiştir.

Günümüz Türkiye'sinde özellikle 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi sonrası demokratik ortamın biraz daha sağlamlaştığı öne sürülebilir. Bu çerçevede DP ve idam edilen lideri Adnan Menderes de sıklıkla anılmakta ve bu döneme Türkiye'de demokrasinin yerleşmesinde önemli bir anlam yüklenmektedir. Öyle ki günümüzde 27 Mayıs'larda, 14 Mayıs'larda ve 17 Eylül'lerde Menderes'i yücelten nice anma toplantıları, bilimsel paneller yapılmakta, tarih dergilerinin özel sayıları veya araştırmaları çıkmakta, hatta bugünkü iktidar ile muhalefet kavgalarında ve seçimlerde bile bu anlam yüceltilmektedir. Ama DP'nin baskıcı niteliği ve 27 Mayıs'a yol açan nedenler bunun gölgesinde kalmaktadır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde demokrasi kavramı ile birlikte Türkiye'nin çok partili sisteme geçiş denemelerine yer verilmiş ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimleri analiz edilmiştir. Bunu takiben İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Türk Siyasal Hayatı detaylı bir şekilde incelenmiş ve Dörtlülük Takrir'den başlayıp Demokrat Parti'nin 14 Mayıs 1950'de iktidara geliş sürecine kadar geçen zamanda yaşananlar değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde Demokrat Parti iktidarının on yıllık dilimde neler yaptığı, nasıl övüldüğü, nasıl eleştirildiği analiz edilmeye çalışılmış ve 1950-1954, 1954-1957 ve 1957'den 27 Mayıs 1960 darbesine kadar geçen süre değerlendirilmiştir.

Son bölümde ise Vatan Cephesi anlatılmıştır. 27 Mayıs 1960 darbesini hızlandıran bir süreç olarak bu çalışmanın ana tezlerinden birini oluşturan Vatan

Cephesi'nin işleyişi, faaliyetleri, Vatan Cephesi'nin karşısında bulunan Güç Birliği Cephesi sırasıyla konu edilmiştir. Tahkikat Komisyonu'nun kuruluşu ve bu Komisyona karşı duyulan tepkilerin anlatılması da bu konuları takip etmiştir. Bölüm 27 Mayıs 1960 darbesi ve Yassıda Duruşmaları ile son bulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN DEMOKRASİ’YE GEÇİŞ DENEMELERİ

1. Demokrasi Kavramı

Demokrasi sözcüğü M.Ö. V. Yüzyılda Grek dilinde özel bir site örgütlenmesini belirtmek amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Kullanımı ve anlamı 19. Yüzyıldan beri büyük bir gelişme göstermektedir ve bu gelişmenin ölçüsü günümüzdeki devletlerin hemen tümünün kendilerini demokratik devletler olarak ilan etmeleridir.⁸ Demokrasi sözcüğü Yunanca’da Demos (halk) ve Kratos (kudret, iktidar, hâkimiyet, idare) kelimelerinden oluşmaktadır. Bu kavram, günümüzde, siyasal bilimler alanında çalışmalar yapan birçok bilim adamı ve araştırmacı tarafından siyasal projelerinde bir başlangıç noktası olarak ele alınmaktadır.⁹

Mayo’ya göre “herkes veya herkese yakın çoğunluk demokrasiye taraftar ise de aynı siyasi teoriye veya sisteme taraftar değildir”.¹⁰ Buna göre demokrasinin arzulanan fakat tanımlanamayan (ya da herkes tarafından ortak paydada buluşulamayan) bir kavram olduğu ileri sürülebilir. Bu çerçevede demokrasinin çeşitli tanımlarını yapmak gerekmektedir. Ateş’e göre demokrasi hakkında yapılmış en iyi tanım Winston Churchill’den gelmiştir: “Demokrasi, berbat bir rejimdir. Ama rejimlerin en az berbat olanıdır”.¹¹ Çam demokrasiyi, “iktidarın halkçı kökenli olduğunu savunan ve iktidarı halka dayandıran teori” olarak açıklamaktadır.¹² Barry, demokrasi teriminin çoğu kez, bir siyasi rejimin belirli özelliklerini tanımlamak için

⁸ Philippe Reynaud ve Stéphane Rials, (2003): *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, Çev.İsmail Yerguz, vd., İstanbul, İletişim Yayınları: s.187.

⁹ Demokrasinin tarihsel gelişimi için ayrıntılı bir çalışma adına bk. Mehmet Ali Ağaoğulları, Filiz Çulha Zabcı ve Reyda Ergün, (2005): *Kral-Devletten Ulus-Devlete*, İmge Kitabevi, Ankara ve Mehmet Ali, Ağaoğulları, (2006): *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*, İmge Kitabevi, Ankara.

¹⁰ Henry B. Mayo, (1964): *Demokratik Teoriye Giriş*, Çev. Emre Kongar, Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları: s.18.

¹¹ Toktamış Ateş, (2007): *Demokrasi*, İstanbul, Nesa Yayıncılık: s.11.

¹² Esat Çam, (1984): *Siyaset Bilimi*, İstanbul: Der Yayınları: s.155.

olduğu kadar, ona yönelik onaylayıcı bir tutumu teşvik edecek şekilde kullanıldığından bahsetmektedir.¹³

Lipset, “*karmaşık bir toplumda demokrasi, yönetimin görevlilerini değiştirmek için anayasaya uygun düzenli olanaklar sağlayan bir siyaset sistemi ve nüfusun olabildiğince geniş kısmının siyasal iktidar için yarışanlar arasında bir seçme yaparak önemli kararları etkilemesine izin veren bir sosyal mekanizma diye tanımlanabilir*” demektedir.¹⁴

Giddens’a göre demokrasi, Monarkların (krallar ya da kraliçeler) ya da aristokratların (Lordlar gibi doğuştan soylu olanlar) değil, halkın yönettiği bir politik sistemdir.¹⁵ Mert’in bakışıyla demokratik siyaset, iktidarı toplumun rızası üzerinde kurma iddiasındadır.¹⁶ Duverger ise, Siyasi Rejimler adlı çalışmasında demokrasi ile yönetilen rejimlerin, hükümet yapılarını akli temeller üzerine oturtmaya çabaladıklarını belirterek, demokrasiyi ululamaktadır.¹⁷

Kışlalı, demokrasi tarihini “insanlar arasında toplumsal kökenli eşitsizlikleri” ortadan kaldırmak adına verilen “savaşımın tarihi” olarak göstermekle birlikte, demokrasinin tanımını şu şekilde yapmaktadır:¹⁸

“Demokrasi günümüzde, azınlıkta olanların haklarına saygı gösterildiği ve onlara bir gün çoğunluğa dönüşebilme yollarının açık tutulduğu özgürlükçü bir çoğunluk yönetimi biçiminde tanımlanabilir”.

Schumpeter ise demokrasiyi, politik liderlik için girişilen bir mücadele olarak değerlendirmekte ve şu şekilde bir tanım vermektedir: “*Demokratik metot, kişilerin*

¹³ Norman P. Barry, (2004): *Modern Siyaset Teorisi*, Çev. Mustafa Erdoğan, Yusuf Şahin, Ankara: Liberte Yayınları, İkinci Baskı: s.319.

¹⁴ Seymour Martin Lipset, (1986): *Siyasal İnsan*, Çev. Mete Tunçay, Ankara, Teori Yayınları: s.25.

¹⁵ Anthony Giddens, (2000): *Sosyoloji*, Yayına Hazırlayanlar: Hüseyin Özel, Cemal Güzel, Ankara, Ayraç Yayınevi: s.362.

¹⁶ Nuray Mert, (2007): *Merkez Sağın Kısa Tarihi*, İstanbul, Selis Kitaplar: s.7.

¹⁷ Maurice Duverger (1963): *Siyasi Rejimler*, Çev. Yaşar Gürbüz, İstanbul, Remzi Kitabevi: s.14.

¹⁸ Ahmet Taner Kışlalı, (2006): *Siyasal Sistemler*, Ankara, İmge Kitabevi, Yedinci Baskı: s.238.

*politik kararlara varmak üzere halkın oyu için rekabetli bir mücadele sonucu karar almak iktidarını kazandıkları bir müessese sistemidir”.*¹⁹

Gözler, Türk Anayasa Hukuku Dersleri adlı kitabında demokrasi kavramı hakkında çeşitli bilim adamlarının tanımlarına yer verirken, en son olarak demokrasi rejiminin de bir tanımını yapmaktadır:²⁰

“Demokrasi, etkin siyasal makamların, düzenli aralıklarla tekrarlanan, birden fazla siyasal partinin katıldığı, muhalefetin iktidar olma şansına sahip olduğu serbest seçimlerle belirlendiği ve temel kamu haklarının tanınmış ve güvence altına alınmış olduğu bir rejimdir”.

Yukarıda verilenlerin ışığında Türkiye’de, 1946’ya kadar birden fazla siyasal partinin katıldığı, muhalefete iktidar olma şansının verildiği bir sistemin sadece iki kez sağlandığı söylenebilir. Bölümün ilerleyen alt başlıklarından da görüleceği üzere, bu sağlanan şanslar da çok kısa sürelerde olmuştur. Demokrasilerde amaç tüm görüşlerin karar almaya etki edebilmesidir. Fakat Türkiye’de tek partili hükümet anlayışının olması, tüm kesimlerin dolaylı da olsa yönetime katılmasını engelleyen bir durum yaratmıştır. Bu yüzden de yukarıdaki tanımlamalar ışığında Türkiye’de 1946’ya kadar, iki başarısız deneme dikkate alınmazsa, demokrasi ortamının var olmadığı öne sürülebilir. Ancak Fransız siyaset bilimci Duverger’e göre *“Türk tek-parti sistemi, hiçbir zaman bir tek parti doktrinine dayanmamış; tekele resmi bir nitelik vermemiş; onu, sınıfsız bir toplumun varlığıyla ya da parlamenter çekişmeleri ve liberal demokrasiyi ortadan kaldırma arzusuyla meşrulaştırmaya çalışmamıştır”.*²¹ Yani bu görüşten de, sekiz yüzyıl Osmanlı’nın monarşi yönetiminde demokrasi ortamına alışık olmayan Türklerin, 29 Ekim 1923 sonrası dönemde, demokrasinin gerektirdiği siyasal faaliyetlere alışmasına uğraşıldığı anlaşılmaktadır.

¹⁹ Joseph A. Schumpeter, (1967): Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi, *Cilt II: Sosyalizm ve Demokrasi*, Çev. Rasin Tınaz, İstanbul, Varlık Yayınları: ss.179-204’ten Aktaran: Ateş, *Demokrasi*, 2007: 99.

²⁰ Kemal Gözler, (2000): *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa: ss.118-119.

²¹ Maurice Duverger, (1974): *Siyasal Partiler*, Ankara, Bilgi Yayınevi, İkinci Baskı: s.360.

Türk siyasal yaşamında da demokrasi anlayışı çerçevesinde 14 Mayıs 1950 seçimleri sonrası DP'nin iktidarı devraldığı görülmektedir. Eğer böyle bir demokrasi anlayışı olmasaydı Türkiye, halen tek partili bir hükümet veya bir grup ya da aile tarafından yönetiliyor olacaktı, denilebilir.

Bu tanımlar ve değerlendirmeler, aslında demokrasi hakkında yapılmış sayısız tanım ve değerlendirme içinde çok küçük bir yer tutmaktadır. Ancak çalışmanın bundan sonraki kısımları için bu tanımlar önem arz etmektedir.

2. Türkiye'nin Çok Partili Sistem Deneyimleri

1950'li ve 1960'lı yıllarda Türkiye'deki siyasal dönüşümü inceleyen ve aralarında Duverger ve Dankwart'ında bulunduğu birçok araştırmacı, Türkiye'yi tek-partiden çok-partili sisteme geçişin başarılı bir örneği olarak nitelendirmiştir.²² Ancak, çok-partili sisteme geçildikten sonra Türkiye'de demokrasinin üç kez kesintiye uğraması (27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980) bu sistemin sorunlarını da ortaya çıkarmış ve sorunların önemli ölçüde tek-parti rejiminin kurumları ve aktörleri değişmeksizin gerçekleşen çok-partili sisteme geçişin biçiminden kaynaklandığı ileri sürülmüştür.²³ Cumhuriyet dönemi Türk siyasal hayatındaki ilk demokrasi denemesi 1924'te yaşanmıştır. Bu çerçevede ilk kurulan parti 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) olmuştur. Fakat bu deneme kısa sürmüş ve parti 3 Haziran 1925'te kapatılmıştır. Ardından Mustafa Kemal döneminde bir diğer deneme 12 Ağustos 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) ile yaşanmış ama bu parti de kuruluşundan 97 gün sonra yani 17 Kasım 1930'da kapatılmıştır. Türkiye, çok partili siyasi hayatla üçüncü kez 1946'da karşılaşacak ve bu tarihten sonra, darbelerle kesilmesine rağmen, çok partili siyasal hayattan vazgeçemeyecektir.

²² Nihal Kara-İncioğlu, (1995): "Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları", *Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim*, Der: Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul: Der Yayınları, s.265.

²³ İlkay Sunar ve Sabri Sayarı, (1986): "Democracy in Turkey: Problems and Prospects", in *Transitions From Authoritarian Rule: Experiences in Southern Europe and Latin America*, Eds: G. O'Donnell, P.C. Schmitter, L. Whitehead, London: Johns Hopkins Univ. Press.'den Aktaran Nihal Kara İncioğlu, s.265.

2.1. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

Kurtuluş Savaşı devam ederken Büyük Millet Meclisi'nde (BMM) bazı siyasi gruplar varlıklarını hissettirmişlerdir. Bunlardan ilk önce kurulanı, Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğini yaptığı, önce Birinci Müdafaa-i Hukuk Grubu olarak anılan ve 9 Eylül 1923 tarihinde de Halk Fırkası adını alan gruptur. Bu grubun karşısına ise; aralarında Hüseyin Rauf (Orbay), Dr. Adnan (Adıvar), Hüseyin Avni (Ulaş), Operatör Emin, Selahattin, Kara Vasıf Beyler'in bulunduğu ve Refet (Bele) Paşa'nın da desteklediği anlaşılan bir başka siyasi örgütlenme de İkinci Grup adı ile anılmaya başlanmıştır.²⁴ Cumhuriyet'in ilanı süreci ile ortaya çıkan muhalefet, kısa bir süre sonra partileşme yoluna gitmiştir. Meclis açılmadan (o sırada Meclis altı aylık tatildedir) on beş gün önce, Son Telgraf gazetesinde çıkan bir haberde yeni bir partinin kurulma aşamasında olduğu bildirilmiştir.²⁵

“...ciddi bir programla ve hazırlık ile çıkmak isteyen ayrı bir zümre vardır. Bu zümrenin İstanbul mebuslarından Rauf (Orbay) ve İsmail (Canbulat) Beyler etrafında toplandığı söyleniyor. Hatta bu iki dost mebusun şimdiden bir fırka teşkil etmeyi derpiş ederek fırkanın programını, esas siyasetini, nizamnamesini hazırladıkları da söyleniyor. Fırkanın lideri Rauf Bey, katib-i umumisi de İsmail Canbulat olacakmış...”

Yunanistan'dan mübadeleyle gelen Türk göçmenlerinin yurda getirilmesi sırasında yapıldığı iddia edilen kimi hatalarla ilgili olarak İmar-İskân Bakanlığı için verilen gensorunun tartışması, aslında Ankara'da belirmiş olan karşıt iki grubun birbirleriyle son derece sert bir biçimde çatışması şekline dönüşmüştür.²⁶ Çavdar'a göre mübadele işlerinde büyük yolsuzluklar yapılmıştır. Bu yüzden de mübadele ile Yunanistan'dan gelen muhacirler zor durumda kalmışlardır. Bunlardan doğan

²⁴ Mustafa Albayrak, (2004): *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*, Ankara, Phoenix Yayınevi: s.8.

²⁵ *Son Telgraf*, 6 Teşrin-i evvel 1340, (Ekim 1924)'ten aktaran Nevin Yurtsever Ateş, (1998): *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul, Der Yayınları: s.107.

²⁶ Toktamış Ateş, (2007): *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, Beşinci Baskı: s.177.

rahatsızlıklar yaygınlaşmış ve ciddi bir toplumsal tepkinin doğmasına neden olmuştur.²⁷ İşte bu tepki BMM’de de hissedilmeye başlamıştır.

Grupların birinde yukarıda da değinildiği üzere Mustafa Kemal ve İsmet Paşa başbakanlığındaki hükümet; öbüründe ise Rauf Bey, Dr. Adnan Bey gibi sivillerle, Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele gibi eski komutanlar bulunuyordu. 5 Kasım 1924’te bir önerge verilerek gensorunun tüm hükümet çalışmalarını kapsayacak biçimde genişletilmesine karar verilmiştir.²⁸

Görüşmeler günlerce sürmüştür. Gensoru tartışmaları sırasında söz alan Rauf Bey (Orbay), sürekli müdahaleler arasında yaptığı konuşmada değişik konudaki eleştirilerini dile getirmiştir. Eleştirileri yanıtlayan İçişleri Bakanı Recep Bey (Peker), Rauf Bey’e yönelik şunları söylemiştir:²⁹

“Rauf Bey’in konuşmalarına çok dikkat ettim, sırası geldikçe başka tarifler yaptılar ve fakat Cumhuriyet kelimesini kullanmadılar. Yıllarca bu ülkeyi yönetmiş olan Rauf Bey, nedir bu küskünlük ki, sırası gelmiş ve arkadaşları fırsat vermişken bile bu kutsal adı söylememekte direnmişlerdir. Dikkat çekicidir ki, Rauf Bey İstanbul’da kıyametleri koparmıştı. Acele oldu, şöyle oldu diye elindeki bütün gücü harcadı. Önümüze geldiği zaman dönül yaptı ve and içerek Cumhuriyetçiyim, Milliyetçiyim dedi. O zaman tam olarak kendisine güvenim vardı. Bugünkü durumu görünce şüphelerim doğmuştur. Bugün ben, Kütahya mebusu Recep, İstanbul Mebusu Rauf Bey’den şüphe ediyorum. Gerçek budur”.

Tartışmaların üçüncü günü sonunda güven oylamasına geçilmiş ve İnönü hükümeti 19’a karşı 148 oyla güven sağlamıştır. Bir üye çekimser kalmıştır.³⁰

Bu koşullar altında Ateş’e göre muhalefet için örgütlenmekten başka çözüm kalmamıştır.³¹ 17 Kasım 1924’te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF)

²⁷ Tevfik Çavdar, (2004): *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*, Ankara, İmge Kitabevi, Üçüncü Baskı: s.294.

²⁸ Ateş, 2007b: 177.

²⁹ Çavdar, 2004: 294.

³⁰ Şevket Süreyya Aydemir, (2000): *İkinci Adam*, Cilt I, Ankara, Remzi Kitabevi, Dokuzuncu Basım: s.295; ayrıca bk. Ateş, 2007b: 177.

kurulmuştur.³² TCF'nin ilk şubesi Urfa'da açılmıştır.³³ Tunaya'ya göre Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, “öyle spontane bir partiydi. Emirle kurdurulmadı”.³⁴ Parti genelde Cumhuriyet ilkesini, liberalizmi ve demokrasiyi benimsediğini izlencesinde (programında) belirlemiş, aynı izlencede düşünce ve dinsel inançlara saygılı olduğunu açıklamıştır.³⁵ TCF'nin 58 maddelik bir izlencesi ve 64 maddelik bir tüzüğü vardır.³⁶ Rauf Orbay'a göre TCF'nin amacı Mustafa Kemal'i devirip yerine başka bir hükümet oluşturmak değil; Mustafa Kemal'i frenlemek ve sürekli “muhalif” bir grubu canlı tutarak, hükümeti denetlemektir. Bu amaca yönelik olarak izlencelerine koydukları bir madde ile “Cumhurbaşkanlığına seçilecek kişinin, milletvekilliği niteliğinin sona ermesi” gereğini savunmuşlardır.³⁷

Parti örgütünde o dönemin devrimci atılımlarına karşı çıkanlar, eski İttihatçıların çoğu, aşırı tutucular bir araya gelmiş, İstanbul'un Vatan, Son Telgraf, Tevhidi Efkâr, İstiklal gazeteleri yeni partinin destekçisi olmuştur.³⁸ Bu arada TCF'nin kurulmasından, İsmet Paşa kabinesinin istifa ederek yerine 22 Kasım 1924'te Fethi Bey kabinesi kurulana dek geçen beş gün içinde, Halk Fırkası'nda 32 milletvekili ayrılmış ve bunlardan 28'i muhalif partinin saflarına katılmıştır.³⁹ Tam bu günlerde dış etkenlerin de yardımıyla 11 Şubat 1925'te Doğu'da Şeyh Sait Ayaklanması patlamış⁴⁰, ayaklanma kısa sürede Genç, Elazığ ve Diyarbakır yörelerine yayılmıştır.⁴¹

³¹ Ateş, 2007b: 177.

³² Genel Başkan: Kazım Karabekir Paşa, Genel Başkan Yardımcıları: (Reisi Sani) Dr. Adnan ve H.Rauf Bey, Genel Sekreter: Ali Fuat Paşa, Yönetim Kurulu (Genel Merkez) üyeleri: Muhtar Bey, İsmail Canpolat, Halis Turgut, A. Şükrü Bey, Necati Bey, Faik Bey ve Rüştü Paşa. Çavdar, 2003: 296.

³³ Sina Akşin, (2004): *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Ankara, Kırılgaç Yayınları, Beşinci Baskı: s.181.

³⁴ Tarık Zafer Tunaya, (2003): *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)*, Cilt II, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İkinci Baskı: s.271.

³⁵ Suna Kili, (2007): *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Onbirinci Baskı: s.210.

³⁶ Çavdar, 2004: 297.

³⁷ Ateş, 2007b: 177.

³⁸ Kili, 2007: 210.

³⁹ Ateş, 2007b: 177.

⁴⁰ Şeyh Sait, Doğu'da halkı ayaklanmaya itmiş ve etrafında insanları toplarken dinin elden gittiğini yaymış, halkın dinsel, mezhepsel inançlarını karşıdevrimin amaçları doğrultusunda kullanmıştır. Kendisi Nakşibendî tarikatının şeyhlerindedir. İngilizlerle ilişki kurduğu, destek gördüğü saptanmıştır. İngilizlerin amacının ne olduğu öteden beri bilinmektedir. Doğu'da etnik ayrılıkları körüklemek, yeni Türk devletinin başına bir Kürt sorunu yaratmaktır. Ayaklanmanın ilk başlarındaki

Bu olay karşısında Doğu illerinde sıkıyönetim kurulmuştur. TCF kesin olarak hükümeti desteklediğini açıklamıştır. Dahası Kazım Karabekir, Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada, ayaklanmayı “lanetleyerek”, bu davranışın “vatana ihanet” olduğunu bildirmiştir.⁴²

Ayaklanmanın yayılması karşısında Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) Meclis Grubu, bu konuda “basiretsiz davranan” ve gerekli önlemleri alamayan Fethi Bey’e 2 Mart 1925’te güvensizliğini göstermiştir. Fethi Bey Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu’nda güvenoyu alabilecek durumda olmasına karşın görevden ayrılmayı uygun bulmuş ve 3 Mart 1925’te İsmet Paşa yeniden hükümeti kurmuştur. Aynı gün yapılan oylamada 2 çekimser ve 23 olumsuz oya karşılık 154 oyla güven almıştır.⁴³

Bu yeni kabine sert ve kararlı bir biçimde Cumhuriyet’e yönelen eylemlerin üstüne yönelmiştir. Bir yandan sıkıyönetim genişletilip, “olağanüstü durum” olduğu açıklanarak seferberlik kararı alınırken; bir yandan da, yasal dayanak sağlamak amacıyla Takrir-i Sükûn Kanunu (Dirlik-Düzeni Sağlama Yasası) çıkartılmıştır. İstiklal Mahkemeleri çalışmaya başlamıştır.⁴⁴ Çavdar’a göre Takrir-i Sükûn ile baskı düzenine geçilmiştir.⁴⁵ Bu kanuna göre TCF’nin kuruluş çalışmalarını yürütmek için Urfa, Siverek ve Mardin’e gönderilmiş bulunan emekli bir vali, seferberliğe karşı propaganda yaptığı ve ayaklanmacılarla işbirliği içinde görüldüğü için, Diyarbakır

yayıma ve gelişme içte ve dıştaki devrim düşmanlarını umutlandırmıştır. İngilizler bölgede bir Kürt devletinin kurulacağı umuduna kapılmıştır. İngilizlerle işbirliği içinde olan ve ayaklanmanın perde arkasındaki önderliğini yapan, İstanbul’da oturan Şeyh Abdülkadir’dir. Bu ayaklanma yurtdışında sürgünde bulunan son padişah Vahdettin’i de etkilemiş ve yabancı gazetelere demeçler vererek, Türkiye’ye dönüp tahta geçeceğini söyleyecek kadar yüreklendirmiştir. Kili, 2007: 211. Uğur Mumcu, Şeyh Sait İsyanı’nın doğuşunu ve gelişimini Kürt-İslam Ayaklanması 1919-1925 adlı kitabında detayları ile anlatmaktadır. Burada Kürt Lawrence’i olarak nitelen İngiliz Binbaşı Noel’in, Kürtleri, Mustafa Kemal’e karşı nasıl kullanmak istediği; buna karşılık da Kürtlerin de bağımsızlık talepleri ama Ermenilerle aynı bölge üzerinde hak ileri sürdükleri belgelere dayandırılarak sunulmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Uğur Mumcu, (2010): *Kürt-İslam Ayaklanması 1919-1925*, Umag Yayınları, Yirmi sekizinci Baskı, Ankara. Ayrıca Martin Van Bruinessen de Şeyh Sait’in isyanı gerçekleştirirken İngiliz ve Fransızlardan destek aldığını ve Ruslardan da destek almak için adam gönderdiğini fakat Rusların bu isteği reddettiğini bildirmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Martin Van Bruinessen, (1969): “Şeyh Sait İsyanı”, *Özgür Gelecek*, Şubat: ss.28-29.

⁴¹ Kili, 2007: 210.

⁴² Ateş, 2007b: 177.

⁴³ Ateş, 2007b: 178.

⁴⁴ Ateş, 2007b: 178.

⁴⁵ Çavdar, 2004: 311.

İstiklal Mahkemesi'nce yargılanıp mahkûm edilmiştir.⁴⁶ İstanbul'da da partinin üye sayısını arttırmak amacıyla propaganda yaparken dinsel öğeler kullanan iki partili tutuklanmıştır. Ayrıca partinin Beykoz İlçe Merkezi'nde yapılan aramada bazı belgeler bulunmuş ve ilçe mutemedi tevkif edilmiştir.⁴⁷

Tüm bu bulgulara dayanan Ankara İstiklal Mahkemesi, Ankara Savcılığı'na bir yazı yazarak hükümetin bu konuda uyarılmasını istemiştir. Savcılığın bu konudaki uyarısı üzerine harekete geçen İnönü hükümeti, Diyarbakır Sıkıyönetim Mahkemesi'nin; Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın o yöredeki örgütünü kapatmış olmasını da göz önüne alarak “vatandaşların aldatılmaktan ve kışkırtılmaktan korunması” gerekçesiyle ve Takrir-i Sükûn Kanunu gereğince 3 Haziran 1925'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kapatmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk çok partili yaşam deneyimi başarısızlıkla sona ermişti.⁴⁸ Ahmad'a göre “Kürt Ayaklanması Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması ve tüm muhalefetin ezilmesi için uygun zemini yaratmıştır”.⁴⁹ TCF'nin Meclis grubu yirmi dokuz kişiydi. Bu milletvekillerinden altısı; Rüştü Paşa, Miralay Ayıcı Arif, İsmail Canpolat, Ahmet Şükrü Bey, Abidin Bey ve Halis Turgut Bey, İzmir Suikast davasının uzantısı olarak Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından asılmışlardır. On üçü İkinci Meclis'ten sonra politika sahnesinden silinmişlerdir. Diğerleri ise 1939'dan sonra Meclis'e yeniden dönebilmişlerdir.⁵⁰

2.2.Serbest Cumhuriyet Fırkası

Mustafa Kemal, 1930 yılında bir kez daha çok partili sisteme geçmeye karar vermiştir. Ahmad'a göre bu kararı vermek için Mustafa Kemal Paşa, kendini güvende hissetmekteydi ve partisine güveniyordu.⁵¹ Mustafa Kemal bir bölüm CHF milletvekilinin ve kız kardeşi Makbule'nin (Atadan) yeni fırkaya girmesini

⁴⁶ Ateş, 2007b: 179.

⁴⁷ Ateş, 2007b: 179.

⁴⁸ Ateş, 2007b: 179.

⁴⁹ Feroz Ahmad, (2007): *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İkinci Baskı: s.106.

⁵⁰ Çavdar, 2004: 296.

⁵¹ Ahmad, 2007: 108.

istemmiştir.⁵² Cumhuriyet döneminin ikinci muhalif parti denemesi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF), 12 Ağustos 1930'da aralarında CHF'den istifa etmiş bulunan 15 milletvekili tarafından kurulmuştur. Fırkanın önde gelen kurucuları arasında Mustafa Kemal'in Harp Akademisi'nden en yakın arkadaşı, bir ara İttihat ve Terakki'nin genel sekreterliğinde bulunmuş, Atatürk'le Sofya'da görev yapmış ve son olarak da Paris Büyükelçisi olan Ali Fethi Bey (Okyar) ile yine Mustafa Kemal'in çocukluk arkadaşı Nuri Bey (Conker) de vardı. Bunun yanı sıra Ahmet Bey (Ağaoğlu), Tahsin Bey (Uzer) gibi isimler de fırkanın kurucuları arasında yer almıştır.⁵³

Terakkiperver Fırka'dan sonra yeni bir muhalif kanat oluşturma düşüncesinden kaynaklanan SCF deneyimi, kimi siyaset bilimcilerine göre Mustafa Kemal'in oluşturduğu düşüncelerden kaynaklanmıştır. Bu amaçla SCF'nin, güdümlü bir muhalefet oluşturarak, bunu yönlendirmek amacıyla kurulduğu öne sürülmektedir. Ancak böyle bir siyasal oluşumun ortaya çıkmasındaki temel nedenin, 1930'lara gelindiğinde artan sorunlar ve buna bağlı olarak yükselen toplumsal muhalefet olduğu söylenebilir.⁵⁴ Özellikle Mustafa Kemal bunları görmüş, Halk Fırkası hükümetinin meclisteki tutumundan, denetimsizliğinden dolayı muhalif bir sesin uyarıcı olabileceğine inanmıştır.⁵⁵ Ona göre, iki partili bir sisteme geçilmesi aynı zamanda Türkiye'nin batı kamuoyundaki saygınlığını arttıracaktı.⁵⁶

SCF'nin izlencesi önce Fethi Bey tarafından hazırlanmış, daha sonra Ağaoğlu Ahmet ve diğer yöneticilerce son şekli verilmiş, nihai olarak Mustafa Kemal'e sunulmuştur. İzlencede Fırkanın Cumhuriyet'in temel ilkelerine bağlı olduğu vurgulanarak, kişi hak ve özgürlüklerinin herkes için geçerli olduğu belirtilmiştir. Ancak izlencenin en önemli maddeleri ise fırkanın, özel girişimcilikten yana ve

⁵² Akşin, 2004: 189-190.

⁵³ Ateş, 2007b: 273.

⁵⁴ Tam bu dönemde Dünya, ABD'de başlayan ve hızla yayılan 1929 Ekonomik Bunalımı ile karşı karşıya kalmıştır. Tabii ki bundan Türkiye de etkilenmiştir. 1929 Ekonomik Bunalımı hakkında detaylı bilgi için bk. John Kenneth Galbraith, (2004): *İktisat Tarihi*, Ankara, Dost Kitabevi.

⁵⁵ Ateş, 2007b: 273-274.

⁵⁶ Yahya S. Tezel, (1986): *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Ankara: s.206- 207, Walter F. Weiker, (1961): "Serbest Fırka Başarı ve Başarısızlık" *Forum Dergisi*, c.XII, Ankara: s.167, İlhan Tekeli-Selim İlkin, (1983): *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Ankara: s.75-78.

piyasaya devletin müdahalesine karşı olduğunu dile getiren bölümlerinde yer almıştır.⁵⁷

Serbest Fırka kısa zamanda geniş bir halk desteği bulmuştur. Bu arada 1929 dünya ekonomik bunalımı Türkiye'yi kötü etkiliyordu. Bunalımdan etkilenenler ve gerici odaklar büyük bir heyecanla SCF'nin bayrağı altında toplanmaya başlamışlardır.⁵⁸ CHF yöneticileri, işçi, köylü, küçük esnaf, dar gelirli memur ve benzeri kesimlerin artan desteği karşısında; Serbest Fırka'yı "işsizlerin, çulsuzların" kuruluşu olarak nitelemişlerdir. Bununla birlikte CHF yönetimi kaygılanmış ve hoşnutsuzluğunu dile getirmeye başlamıştır. Nitekim Fethi Bey'in Eylül'de çıktığı Ege gezisindeki olaylarda ölen ve yaralananlar olması, hükümetin bazı engelleyici önlemler almasına neden olmuştur.⁵⁹ Bu arada yapılan seçimlerde Fethi Bey, Gümüşhane'den mebus seçilmiştir. Ekim ayındaki belediye seçimlerinde de yer yer başarı gösteren SCF, bazı merkezlerin yanı sıra Samsun belediye reisliğini de elde etmiştir. Ancak olaylar umulanın da üstünde bir hızla büyümüş ve çatışma

⁵⁷ Ateş, 2007b: 274.

⁵⁸ Akşin, 2004: 190-191.

⁵⁹ Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulduktan sonra Fırka lideri Fethi Bey bazı fırka arkadaşlarıyla birlikte İzmir'den başlayarak Menemen, Manisa, Aydın, Balıkesir ve Akhisar'ı içine alan bir seyahate çıkmıştır. Fethi Bey'in bu seyahate çıkmasının sebebi; Hem Başvekil ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Genel Başkanı olan İsmet Paşa'nın Sivas Nutkuna cevap vermek, hem de İzmir'de yeni fırka'nın teşkilatını kurmak olmuştur. SCF Genel Başkanı sıfatıyla Fethi Okyar'ın İzmir gezisinde İzmirliilerin, Mustafa Kemal'e karşı Okyar'a destek verdiği görülmüştür. Toktamış Ateş, Yaşasın Cumhuriyet: Konferanslar adlı kitabında bu durumdan şu şekilde bahsetmektedir: "...aynı İzmir, aradan 7-8 yıl geçince, Mustafa Kemal'e karşı Fethi Okyar'ı destekleyecek; ölen bir çocuğun babası, çocuğunun ölüsünü Fethi Okyar'ın ayağının dibine bırakıp, "bu ilk şehidimiz Fethi Bey, daha çok şehit vermeye hazırız". Toktamış Ateş, (2000): *Yaşasın Cumhuriyet: Konferanslar*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları: s.123. Fethi Bey'in İzmir'den başlayan bu seyahati sırasında baş gösteren olaylar Serbest Fırka ile Türkiye'deki çok partili hayat için bir dönüm noktası olmuştur. Asıl büyük ve kanlı olaylar ise 5 Eylül günü başladı. Bir çocuğun ölümü yedi kişinin yaralanmasına neden olan olaylar silsilesinin ardından Fethi Bey İzmir'de yapacağı konuşmayı güvenlik gerekçesiyle ertelemek zorunda kalmıştır. Fethi Bey'in güvenlik gerekçesiyle ertelenen mitingi ise 7 Eylül 1930 günü İzmir Alsancak Stadi'nda gerçekleşmiştir. Fethi Bey buradaki mitinginde büyük bir kalabalık önünde iki saate yakın süren konuşmasında Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın programını anlatmış ve İsmet Paşa'nın Sivas söylevine cevap vermiştir. İzmir'de çıkan olaylar üzerine geniş bir soruşturma başlatılmış, olayların sorumlusu olarak görülen bazı SCF'liler tutuklu ya da tutuksuz olarak mahkeme önüne çıkarılmışlardır. Tutuklananlar arasında gazeteciler de yer almıştır. Günver Güneş, (2007), "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Aydın'da Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Üzerinde Oluşan Tartışmalar", *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XXVI Sayı:41, ss.120-121.

kaçınılmaz olmuştur. Özellikle İsmet Paşa'nın, hükümetin güven oylamasında Fethi Bey'le tartışması bir anlamda sonun haberciliğini yapmıştır.⁶⁰

17 Kasım 1930'da SCF aldığı bir kararla kendini feshetmiştir. Fethi Bey Londra Büyükelçiliğine atanmıştır. Mebusların bir bölümü de CHF'ye geri dönmüştür. Böylelikle ikinci muhalefet partisi denemesi de, bir önceki gibi kısa sürmüştür.⁶¹

SCF'nin kuruluşundan sonra kısa bir sürede kendisine taraftar toplaması, ülkede tek partili yönetime duyulan bir tepki ve Cumhuriyet rejimine alışamamanın bir dışavurumu olarak gösterilebilir. SCF'nin kapatılmasını takip eden ayda, 23 Aralık 1930'da yaşanan Menemen Olayları, ülkedeki gerici zihniyeti ve rejime duyulan yabancılığı gözler önüne sermektedir.⁶²

SCF sonrası dönemde yeni bir partinin kurulması, yeni oturtulmaya çalışılan düzen için bir tehlike olarak görülmüş ve çok partili siyasal yaşam ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde gerçekleştirilebilmiştir. Bu dönemde kurulan Demokrat Parti, tıpkı SCF gibi kısa bir sürede kendisine taraftar toplamış ve iktidarını 10 sene boyunca kesintisiz olarak sürdürmüştür.

3.İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönemde Türk Siyasal Hayatı

Karpat'a göre Türkiye'nin tek partili sistemden çok partili sisteme geçişini, siyasi, sosyal ve ekonomik iç gelişmelerle Cumhuriyet'in temelinde var olan liberal fikirler hazırlamıştır.⁶³ Birleşmiş Milletler (BM) Anayasası'nın imzalanması⁶⁴, İkinci

⁶⁰ Ateş, 2007b: 274.

⁶¹ Ateş, 2007b: 274-275.

⁶² SCF'nin kuruluşu ve bu partinin çatısı altında tutucu, bağnaz, devrim karşıtı kişilerin, parti yöneticilerine karşı yer almaları ve bunların yarattığı ortam da İzmir'de, Menemen'de bir başka kanlı olayın çıkmasına neden olmuştur. Bu partinin genel başkanı tarafından kapatılmasını izleyen günlerde, 23 Aralık 1930'da Nakşibendî tarikatına bağlı Derviş Mehmet, çevresinde topladığı yandaşlarıyla birlikte "Şeriat isteriz" bağırtilarıyla olay çıkarmış, halktan bazı kimseler de kendilerine katılmış, önlerine çıkan ve küçük bir birliğe komuta eden Asteğmen Kubilay vurulmuş, bu yetmiyormuş gibi başı bıçakla kesilmiştir. Şeriatçı başkaldırcılar Kubilay'ın kesik başını yeşil bayrak asılı sopanın ucuna geçirmiş, Menemen sokaklarında dolaşarak tüm halkı ayaklanması için kışkırtmaya başlamıştır. Bu kanlı devrim düşmanı eyleme karşı Mustafa Kemal'in davranışı çok sert ve kesin olmuş, kışkırtıcılar yakalanarak toptan yok edilmişlerdir. Kili, 2007: 232.

⁶³ Kemal Karpat, (2008): *Türk Demokrasi Tarihi*, Ankara, İmge Kitabevi, Üçüncü Baskı: s.241.

⁶⁴ BM Anayasası'nı kabul etmekle Türkiye bu anayasanın demokratik ilkelerine uygun, daha hür bir rejime geçmeyi garanti etmiş oluyordu. Karpat, 2008: 245.

Dünya Savaşı'nı Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İngiltere liderliğindeki demokrasi cephesinin kazanması sonrasında Türkiye'nin kendi siyasal rejimini bu ülkelerinkine uydurma zorunluluğu, Türkiye'de Çok Partili Siyasal Hayata geçişi hızlandırmıştır.⁶⁵ Ayrıca Oran'a göre Çok Partili Siyasal Hayata geçişte bir diğer neden, Türkiye'yi Batı ile daha yakın ilişkiler kurmaya yönelten Sovyet tehdidi olmuştur. Türkiye, Rusya'dan tarih boyu tehdit algılamıştır.⁶⁶

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak talepleri, ABD'nin savaş gemisi Missouri'yi İstanbul'a göndermesiyle bir desteğe dönüşmüş ve bu durum Türkiye'yi batılı ülkelerle, özellikle de ABD ile sıkı dostluk ilişkileri kurmaya yöneltmiştir.⁶⁷ Bu çerçevede Batılı ülkelerin olmazsa olmazı haline gelen demokratik ve birden fazla partili siyasal yaşam da Türkiye'nin gündemine oturmuştur.

Dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında Türkiye'nin çok partili sisteme geçmesi gerektiğini 1 Kasım 1945'te TBMM'nin açılış nutkunda vermiştir:

*"...Bizim tek eksiğimiz, Hükümet Partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda, memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir. İki defa memlekette çıkan tepkiler karşısında teşebbüsün muvaffak olmaması bir talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları sevgiyle, hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde, başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır..."*⁶⁸

Oysa aslında İnönü'nün açılış nutkundan önce 22 Eylül 1945'te Nuri Demirağ adlı bir işadamı tarafından bir parti, Milli Kalkınma Partisi, kurulmuştur. Ama belli ki İsmet Paşa'nın bu partiyi muhalefet edecek güçte görmediği

⁶⁵ Karpat, 2008: 241.

⁶⁶ Baskın Oran, (2003): "Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1", *Türk Dış Politikası Cilt 1* (Ed. Baskın Oran), İstanbul, İletişim Yayınları: s.494.

⁶⁷ Hüseyin Bağcı, (2007): *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, Üçüncü Baskı: s.3.

⁶⁸ *İnönü'nün Söylev ve Demeçleri 1919-1946*, (1946): Ankara, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, No:2, s.397.

anlaşılmaktadır.⁶⁹ Dönemin CHP Milletvekili Adnan Menderes TBMM’de yaptığı bir konuşmada “hükümetin girmiş olduğu taahhütlerin yerine getirilmesi için hürriyeti kısıtlayan tedbirleri ortadan kaldırması gerekliliğini” vurgulamıştır.⁷⁰ Sistemli ilk muhalefeti de CHP içinden, kendinin de aralarında bulunduğu dört milletvekili “Dörtlü Takrir” ile yapmışlardır. Bu çıkış Türk siyasal yaşamında bir dönüm noktası olmuştur. Böylece DP’nin tohumları atılmış ve ülke uzun yıllardır beklediği demokrasi ortamına kavuşmaya başlamıştır.

3.1.Tek Parti’ye Muhalefet: Dörtlü Takrir (Proposal of the Four)

Meclis’teki muhalefet zamanla daha hissedilir olmuştur. 1945’te Ticaret Bakanlığı bütçesinin görüşülmesi sırasında yöneltilen şiddetli eleştiriler ve aleyhte verilen yedi oy hükümete karşı gittikçe büyüyen örgütlü muhalefetin başlangıç noktasını oluşturmuştur.⁷¹

14 Mayıs 1945’te Çiftçiyi Topraklandırma Yasası görüşülürken, dönemin CHP Milletvekili Adnan Menderes ile dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu bir hayli sert şekilde tartışmışlar, Emin Sazak ve Refik Koraltan da bu yasaı şiddetle eleştirmişlerdir. Yasanın kabul edilmesi sırasında da, bütçeye olumsuz oy veren yedi milletvekili oy kullanmayarak, tepkilerini göstermişler, ancak bu yedi kişiden Bayar, Menderes, Köprülü ve Koraltan bu yasanın onaylanmasından önce parti grubuna “Dörtlü Takrir” olarak bilinen belgeyi vererek, muhalefetlerinin yalnız bütçeye ya da Toprak Yasasına olmadığını göstermek istemişlerdir.⁷²

7 Haziran 1945 günü Halk Partisi Meclis Grubu’na “dörtlü” önerenin verilmesiyle muhalefet daha belirli bir şekil almaya başlamıştır. Bu önergeyi

⁶⁹ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, (2007): *Demirkırat*, İstanbul, Doğan Kitap, Ondördüncü Baskı: s.22.

⁷⁰ Ayşegül Komsuoğlu, (2002): “Demokrat Parti ve Vatan Cephesi”, *Maltepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, İstanbul, Sayı:2, s.44.

⁷¹ Bu oyların dördünü sonradan Demokrat Parti’yi kurmuş olan Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü vermişlerdir. Geri kalan üç oyu kullananlar ise, hükümeti eskiden beri eleştiren Hikmet Bayur, iktisadi politikayı beğenmeyen Recep Peker ve zengin toprak ağası olan Emin Sazak’tır. *Karpat*, 2008: 249.

⁷² Albayrak, 2004: 43.

imzalayanlar; eski Başbakan Celal Bayar⁷³ ile Adnan Menderes⁷⁴, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan idi.⁷⁵ Albayrak'a göre Dörtlü Takrir, CHP içinde ıslahat yapılmasını isteyen bir çeşit siyasi ültimatom niteliğinde olmuştur.⁷⁶

Dörtlü Takrir incelendiği zaman, özellikle şu önemli noktalar üzerinde durulduğu dikkati çekmektedir:

Türkiye Cumhuriyeti'nin daha ilk kuruluş yıllarında itibaren demokrasi esaslarına inandığı ve bunu demokratik bir Anayasa yaparak kanıtladığı,

Bu Anayasa'nın tanıdığı haklardan yararlanılarak hükümeti denetlemek amacı ile iki defa çok partili sisteme geçmek için deneme yapıldığı, ancak bu denemelerin başarısız olması nedeniyle, istenen amaca ulaşamadığı,

İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz şartları nedeniyle, memleketimizde siyasi hak ve hürriyetlerin kısıtlandığı, ancak bu olağanüstü şartların bugün ortadan kalktığı ve "memleketimizde de Cumhurbaşkanılarından en küçüğüne kadar bütün milletin aynı demokratik ülkeleri taşıdığı..." kısacası, ulusun demokratik bir siyasal rejim arzusu vurgulanarak;

⁷³ Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü Cumhurbaşkanı olan Celal Bayar, 1907'den itibaren Jön Türklerin İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde siyasi faaliyetlerde bulunmuştur, Kurtuluş Savaşı sırasında ulusalcı harekete katılmıştır. Mustafa Kemal'in direktifi üzerine Türkiye Komünist Fırkası'nın kurucuları arasında yer almıştır. 1923'te İzmir'den milletvekili seçilen Bayar, 1924'te İş Bankası'nın kuruluşuyla görevlendirilmiştir. 1932'de İktisat Bakanlığına getirilmiş, 1937'de Mustafa Kemal tarafından İsmet İnönü'nün yerine başbakan olarak atanmıştır. Cumhuriyet yıllarında ekonomide liberal politikaların sözcüsü olarak bilinen Bayar, İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasından sonra başbakanlıktan ayrılmıştır. 1945'teki Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'na muhalefet edenlerin yanında yer almıştır. Aynı yıl, CHP'den ayrılmış ve 1946'da kurulan DP'nin başkanlığına getirilmiştir. 1950 seçimiyle birlikte Cumhurbaşkanı seçilen Bayar, Türkiye'nin ilk sivil cumhurbaşkanı olmuştur. 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle tutuklanıp, idama mahkûm edilmiştir. Daha sonra cezası hafifletilmiş ve serbest bırakılmıştır. Cumhuriyet Senatosu'nda doğal üye olarak yer almıştır.

⁷⁴ Aydın'ın büyük toprak sahiplerinden Adnan Menderes, İzmir'in işgaliyle birlikte ulusal harekete destek vermiştir. 1930'da, Aydın'da çiftçilik yaparken, Serbest Cumhuriyet Fırkası'na katılmıştır. Bu partinin kapatılması üzerine, Aydın milletvekili olarak CHP'ye girmiştir. 1945 yılında çıkarılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'na muhalefet ederek CHP'den ayrılmıştır. Bunun üzerine DP'nin kuruluşuna öncülük etmiştir. 1950 seçimlerinden sonra DP Genel Başkanı Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanı olması üzerine, DP Genel Başkanı ve Başbakan olmuştur. 27 Mayıs 1960'daki askeri darbe sonucu iktidardan indirilmiş, yargılanmış ve 1961'de idam edilmiştir. Adnan Menderes, Türkiye'de, ilk kez demokratik bir seçimle iktidara gelen ve ilk kez bir askeri darbe sonucu devrilen hükümet başkanıdır.

⁷⁵ Karpuz, 2008: 249.

⁷⁶ Albayrak, 2004: 44.

“1-Milli hâkimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis murakabesinin Anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da tamamıyla uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin aranması.

2-Yurttaşların siyasî hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuzun gerektirdiği genişlikte kullanabilmeleri imkânlarının sağlanması.

3-Bütün Parti çalışmalarının yukarıdaki esaslara tamamıyla uygun bir şekilde yeni baştan tanzimi...” istenmekte ve Cumhurbaşkanı İnönü’nün, 19 Mayıs 1945 tarihindeki söylevinde siyasi hayatımızın daha demokratik bir hal alacağı yolundaki sözleri hatırlatılmakta idi.

Dörtlü Tahririn verilmesinden bir gün önce İstanbul’un zengin sanayicilerinden Nuri Demirağ, 6 Haziran 1945’de yeni bir siyasi parti kurmak için başvurmuş, 22 Eylül 1945’te de resmi iznini alarak savaştan sonra Türkiye’de ilk muhalefet partisini kurmuştur. Karpat’a göre Milli Kalkınma Partisi (National Resurgence Party)⁷⁷ adındaki bu partinin somut sorunlar üzerinde ayrıntılı bir programı yoktu ve faaliyetleri kurucusunun kişisel düşüncelerinin dışına çıkmıyordu. Ama Karpat’a göre hükümet, bu partinin kurulmasına izin vermekle muhalefet partilerini kabul ettiğini fiilen ispat etmiş olmuştur.⁷⁸

Türkiye’nin Çok Partili sisteme geçmesi ile birlikte, 1945-1950 tarihleri arasında toplam 24 parti kurulmuştur. Bu partilerin bir kısmı düşünce hürriyetleri üzerinde devam eden kısıtlamaları ihlal ettikleri iddiasıyla, devlet tarafından

⁷⁷ Milli Kalkınma Partisi, kurulmadan önce de, kurulduktan sonra da daima bir espri konusu olarak kalmıştır. Demirağ’ın Üsküdar sınırlarında bir korusu ve onun ortasında sarı boyalı bir köşkü vardı. Adını “Kanarya Köşk” koymuştu. Onu Washington’daki Beyaz Ev ile kıyaslamış ve gazetecilere koruda sık sık kuzu ziyafetleri çekmiştir. Onun için partisi, gerçek adından fazla “**Kuzu Partisi**” namı altında meşhur olmuştur. Buna rağmen, teşebbüsün o günler yarattığı ilgi görmezlikten gelinmemelidir. London Times olaya sütunlarında yer vermiştir. Merak edilen husus müracaatın hükümetçe nasıl karşılanacağı olmuştur. İstek önce, bir formalite noksanı dolayısıyla reddedilmiştir. Cemiyetler Kanunu’nun 4. maddesine göre cemiyet teşkili için verilecek dilekçelere ana nizamnamelerin iki nüshasının bağlanması mecburiyeti getirilmiştir. Demirağ bunu yapmamıştır. Dilekçesi kendisine iade edilmiştir. O da noksanı tamamlamış, müracaatını tekrarlamıştır. Hükümet Eylül ayının 22’sinde Millî Kalkınma Partisi’nin kurulmasına resmen müsaade etmiştir. Demirağ ve arkadaşları, tabii hazırlıksızdılar. Bundan dolayı partilerinin açılış törenini ancak 27 Ekim’de yapabilmişlerdir. Törende dönemin İstanbul Valisi Dr. Lütfi Kırdar da yer almış ve İstiklal Marşı’nı Şehir Badosu çalmıştır. Ama Toker’e göre Milli Kalkınma Partisi’nin ifade ettiği manayı, daha ziyade “manasızlığı” şuradan anlamak gerekir ki, Cumhurbaşkanı İnönü 1 Kasım 1945 nutkunda hala “Bizim tek eksikliğimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır” demiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Metin Toker, (1990): *Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları*, Cilt I, İkinci Baskı, Ankara.

⁷⁸ Karpat, 2008: 253.

kapatılmış, bir kısmı ise, önemli bir halk desteği elde edemediklerinden kendi kendilerine kapanmıştır.⁷⁹

3.2. Demokrat Parti'nin Kuruluşu

7 Ocak 1946 günü Demokrat Parti, Celal Bayar'ın liderliği altında resmen kurulmuştur. TCF ve SCF gibi Demokrat Parti de doğrudan doğruya Millet Meclisi'nin içinden koparak meydana gelmiştir. Bir diğer deyişle ilk olarak halk içinde gelişen bir hareketten doğmamıştır.⁸⁰ Kongar'a göre Demokrat Parti'yi kuranlar çok partili rejime inanmamaktadır ve bu durum bir tezatin göstergesidir.⁸¹ CHP içinden çıkmış bir grup olmasına rağmen halk, partiye ilgi duymuştur. Halk bu partiye "Demirkırat" ismini takmıştır.⁸²

Resim I: Demokrat Parti'nin Kuruluşu Döneminden Bir Karikatür

“Yeni Bir Yavru Doğdu:

Celal Bayar-Yavrum göbek adını “Kemalizm” diye koydum, asıl adını da moda uygun olsun diye “Demokrat” koysam beğenir misin?” (Ramiz Gökçe, Yeni Sabah Gazetesi, 04.12.1945, s.1.) **Kaynak:** Turgut Çeviker (2010): *Karikatürkiye, 1923-2008*, Cilt I, NTV Yayınları, İstanbul: s.192.

⁷⁹ Şaban Sitembölükbaşı, (1995): *Türkiye’de İslam’ın Yeniden İnkişafı (1950-1960)*, Ankara, İSAM Yayınları: s.16.

⁸⁰ Karpat, 2008: 256.

⁸¹ Emre Kongar, (2006): *Tarihimize Yüzleşmek*, İstanbul, Remzi Kitabevi: s.192.

⁸² O dönemde halk arasında demokrat kelimesi pek bilinmeyen bir kelime değildir. Demokrasi rejimi gibi demokrat kelimesi de halka yabancıydı. Halk, kısa zamanda bunu kendi diline çevirmiştir. Köy kahvelerinde demokrat yerine Demirkırat denmeye başlanmıştır. Demokrat Parti’den söz edilirken Demirkırat Partisi denilmiştir. Birand, vd., 2007: 25.

Aslında yeni kurulan bu muhalefet partinin ismi kurulmadan önce gündemde yer bulmuştur. Basın yeni partinin adı için; “Demokrat Halk Partisi”, “Kemalist Demokrat Parti”, “Köylü ve Çiftçi Partisi”, “Milli Demokrat Parti” ve “Demokrat Parti” gibi isimler üzerinde durulduğunu yazmıştır.

Yalman da, 3 Aralık 1945 tarihli Vatan’daki “Yeni Bir Parti Kurulurken” başlıklı yazısında, Amerika’da 1825 yılında liberal görüşlü yanlıların kurdukları Demokrat Parti’den ilham alınarak, yeni partinin adının “Demokrat Parti” olmasını önermiş ve Bayar’la bu konu hakkında konuştuklarını bildirmiştir.⁸³

İsim konusunda bir diğer hatıradaki Refik Koraltan’ın kızı Ayhan Timurtaş şunları anlatmaktadır.⁸⁴

“Benim bir gün çok eski arkadaşım olan Nilüfer, yemeğe davet etti beni. Gittim. Celal Bayar, Nilüfer, ben bir de Özer Şahingiray vardı. Bir de Celal Bayar’ın hanımı. Oturuyoruz işte...Celal Bayar da dedi ki ‘Partinin adı ne olsun? Hadi bakalım siz söyleyin gençler’ filan. ‘Ne gibi isimler var?’ dedim ben. ‘Doğan Güneş Partisi olsun diye konuşuluyor dedi. Bir de Demokrat Parti...’, ‘Benim fikrimi sorarsanız dedim, Demokrat Parti olması daha uygun, çünkü her lisanda Demokrat kelimesi vardır ve kolay akılda kalır’. Ondan sonra Demokrat Parti oldu”.

Tüm bu açıklamalardan sonra şu tespitler yapılabilir. Öncelikle yeni kurulacak muhalefet partisine, basında bu kadar çok içinde demokrat kelimesi geçen isim yakıştırılması, ülkede demokrasiye duyulan özlemi yansıtmaktadır, denilebilir. Ayrıca yeni kurulacak partinin kurmayları da bu beklentiyi görmezden gelmemişler ve tek partili CHP hükümeti sırasında arzulanan demokrasi ortamını kendilerinin sunabileceğini göstermek adına da güzel bir isim olarak Demokrat Parti ismini kullanarak bu durumu kanıtlamak istemişlerdir, savı ileri sürülebilir.

DP, CHP’ye göre üye yapısıyla daha genç, daha az bürokratik, daha fazla sanayici, tüccar, büyük toprak sahibi ve serbest meslek sahiplerinden oluşmuş bir

⁸³ Albayrak, 2004: 60-61.

⁸⁴ Birand, vd., 2007: 23-24.

partiydi. Demokrat Parti'ye göre demokrasi, ulusal irade ve bürokrasi ile ilgili temel maddeler şunlar olmuştur:⁸⁵

Madde 3. - Partimiz, demokrasiyi, millî menfaate ve insanlık haysiyetine en uygun bir prensip olarak tanır ve Türk milletinin siyasî olgunluğuna inanır.

Madde 4. - Geniş ve ileri manasıyla demokrasi, bütün devlet faaliyetlerinde millî iradeyi ve halkın menfaatini hâkim kılmak, yurttaşın ferdî ve içtimaî bütün hak ve hürriyetlerine sahip olmasını gerçekleştirmek, yurttaşlar arasında hukuk eşitliğini, karşılıklı sevgi ve saygıyı ve iktisadî menfaatlerde ahengi sağlamaktır.

Madde 9. - Millî iradenin tam tecellisi, seçimlerin her türlü müdahaleden uzak ve serbest olarak gizli rey ile yapılmasına ve siyasî partilerin eşit haklara sahip bulunmasına bağlıdır. Seçimlerin serbestliğini bozacak hareketleri, millî hakimiyete karşı işlenmiş bir suç addederiz.

Madde 10. - Milletvekilliği seçimlerinin tek dereceli olmasını, seçim kanunumuzda, bu esasa göre ve yurttaşın seçme ve seçilme haklarını daha geniş emniyet altına almak maksadıyla, değişiklikler yapılmasını lüzumlu görmekteyiz.

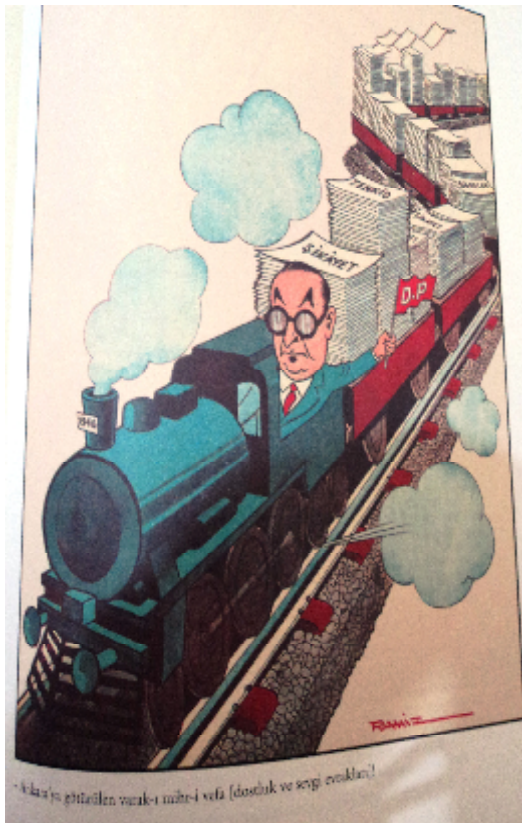
Madde 19. - içişlerimizde, hükümeti ve teşkilatını, halkın dışında ve üstünde bir varlık değil, sadece, halk tarafından amme vazifesi ve hizmetlerini görmek üzere kurulmuş bir idare cihazı saymak, esaslı bir prensibimizdir. İyi bir idarenin gayesi, devletle bütün muamele ve münasebetlerinde, yurttaşa tam bir emniyet verebilmektir. Memurlara verilen kanunî salâhiyetlerin, idarî otorite temini bahanesiyle, keyfî olarak kullanılması temayüllerini önlemeyi vazife edineceğiz. [...]

Madde 23. - [...] Memurların, her şeyden evvel, halka hizmet duygusu taşımaları, vazife ve mesuliyet hislerine bağlı ve ehliyet ve ihtisas sahibi olmaları şarttır. [...]

⁸⁵ *Demokrat Parti Programı*, 1946.

“DP, CHP’nin iki parmak sağındaydı. Programlarına bakıldığında Demokratlar siyasal yelpazenin sağına oturuyorlardı. DP’nin iki temel hedefi vardı: ekonomide liberalizm, siyasette de demokrasi...Parti programı her alanda daha serbest bir düzen ve kitlelere de refah vaat ediyordu”.⁸⁶ Yeni kurulan DP, daha örgütlenmeden CHP, seçimlere gitme kararı almış ve 21 Temmuz 1946 seçimleri için geriye sayım başlamıştır.

Resim II: Demokrat Parti’nin Kuruluşu Döneminde DP’den Beklentiler...

Ankara’ya götürülen varak-ı mihrî vefa (Dostluk ve sevgi evrakları) (Ramiz Gökçe, *Mizah*, 29.1.1946, Sayı:21, s.1).
Kaynak: Çeviker, 2010, Cilt I: 197.

Resim III: DP’nin Yeni Ekonomik Anlayışı: Liberalizm Üzerine

Herkes gider Mersin’e, biz gideriz tersine! (Ratip Tahir Burak, *Pazar Postası*, 4.2.1951, Sayı:1, s.1).
Kaynak: Çeviker, 2010, Cilt I: 223.

3.2.1. 21 Temmuz 1946 Genel Seçimleri

DP’nin bütün itirazlarına rağmen genel seçimler 21 Temmuz 1946’ya alınınca, DP idarecileri seçimleri boykot edip etmemek konusunda bir duraksama geçirmişlerdir. En sonunda bu kararsızlığı aşmak adına örgüte danışma kararı

⁸⁶ Birand, vd., 2007: 28.

almışlardır. Bu konuyu konuşmak için 15 Haziran 1946'da Ankara'da bir çeşit küçük kongre toplanmıştır. Toplantı sonucunda seçimlere gidilmeye karar verilmiştir. Bunun üzerine seçim kampanyası başlatılmıştır.⁸⁷

Seçim kampanyasına DP hızlı başlamıştır. Halkın ilk kez CHP dışında da seçenekleri olmuştur.⁸⁸ Eski seçimlerin durgun ve sessiz havasına alışmış olan halk, birdenbire büyük meydan mitinglerinde, ayağına kadar gelen politikacıları görmeye başlamıştır. Mitingler, toplantılar, seçim gezileri seçim tarihine kadar DP ile CHP arasında gergin bir hava yaratmıştır.⁸⁹

Seçimler, 21 Temmuz 1946 günü gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet tarihinin ilk çok partili ve tek dereceli bu seçimi, birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Her tarafta hile yapıldığı haberleri gelmiş ve DP'nin öndeyken kaybettirildiği iddiaları yayılmıştır.⁹⁰ Seçimleri CHP 394 milletvekilliğini alarak kazanmıştır (Bakınız Tablo I). Ancak yeni kurulan bir parti olarak DP, mecliste 95 sandalye elde ederek 1950'deki başarısının zeminini hazırlamıştır.

Tablo I: 1946 Genel Seçimleri Milletvekili Dağılımları ve Meclis Dağılım Oranları

Parti	Meclisteki Sayısı	Milletvekili	Mecliste Dağılım Oranı
CHP	394		% 85,4
DP	95		% 12,7
Bağımsızlar	7		% 1,2

Kaynak: Ersin Kalaycıoğlu, (2005): *Turkish Dynamics: Bridge Across Troubled Lands*, Gordonsville, VA, USA: Palgrave Macmillan: p.75.

3.2.2. Birinci Büyük Kongre (7-11 Ocak 1947)

DP'nin ilk kurultayı çok partili yaşamın ilk kurultayı olması açısından çok önemlidir. "Demokratların", 7 Ocak 1947'de, yani partinin kuruluşunun birinci yıldönümünde, Ankara'da topladıkları Birinci Büyük Kongreleri, Türk siyasal yaşamında önemli bir yer işgal etmektedir. Eroğul'a göre "*Cumhuriyet kurulalı beri Türkiye'de, ilk defa başarılı bir muhalefet partisi, baştan sona hürriyetçi bir kongre*

⁸⁷ Cem Eroğul, (2003): *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara, İmge Kitabevi, Dördüncü Baskı: s.35.

⁸⁸ Birand, vd., 2007: 32.

⁸⁹ M. Serhan Yücel, (2001): *Demokrat Parti*, İstanbul, Ülke Kitapları: s.55.

⁹⁰ Birand, vd., 2007: 34.

*topluyor ve iktidara açıkça kafa tutarak, aldığı kararların uygulanmaması halinde onu milletin yargısına terk edeceğini gür bir sesle ilan ediyordu”.*⁹¹

7 Ocak günü Ankara Yeni Sinema'nın salonunda toplanan Birinci Büyük Kongre'den bir izlenim de dönemin DP milletvekili Esat Budakoğlu sunmuştur:

*“İlk büyük kongre hakikaten görülmeye değer bir atmosfer içinde yapıldı. Bir tarafta heyecan...Bir taraftan bayram havası...Türkiye'nin her yanından insanlar vardı. Konuşmaya doyulmuyordu. Dinlemeye doyulmuyordu. Sabahlara kadar devam ediliyordu. Bu kadar feyiz içinde bir kongrenin yapıldığı siyasi tarihimizde nadirdir”.*⁹²

Kongre'nin son gecesinde Celal Bayar yeniden genel başkanlığa seçilmiştir. Kongre sonunda Hürriyet Misakı adı verilen bir rapor okunmuştur. DP bu raporda üç önemli talepte bulunmuştur: “Antidemokratik yasaların kaldırılması, vatandaşın oyunun güvence altına alınması ve devlet başkanlığının parti başkanlığından ayrılması...”⁹³

Yukarıda sayılan talepler nesnel ve demokratik bir açılım sağlamayı hedeflemektedir, denilebilir. 27 yıllık tek parti iktidarının ardından bir siyasal partinin böyle bir kurultay toplayabilmesi bile Türk siyasal yaşamı açısından büyük önem arz etmektedir.

3.2.3.12 Temmuz Beyannamesi

Kongre'de esen bu heyecan fırtınası tabii ki CHP'yi oldukça tedirgin etmiştir. Hele Osman Bölükbaşı'nın İnönü'ye “Kızıl Sultan” diye hitap etmesi büyük tepki yaratmıştır. Ancak İnönü daha fazla gerilim istemediğini gösteren davranışlarda bulunmaya başlamıştır. Rejimin ayakta kalabilmesi için diyaloga ihtiyaç olduğunu düşünerek, buna göre hareket etmiştir. İki ayrı kutupta yaşayan bu iki parti arasında diyalogu sağlayacak tek kişinin de kendisi olduğunu vurgulamıştır. İlk kez bu dönemde adeta üzerindeki CHP Genel Başkanı unvanından sıyrılmıştır. Partinin

⁹¹ Eroğul, 2003: 45.

⁹² Birand, vd., 2007: 38.

⁹³ Birand, vd., 2007: 38.

başına bir vekil atamış, tarafsız bir Cumhurbaşkanı görünümüne bürünmüş ve arabuluculuk için kolları sıvamıştır.⁹⁴

İnönü'nün bu yeni girişiminde ilk başarısı Başbakanı Peker'le Celal Bayar'ı Çankaya'da bir araya getirerek DP'lilerin yeniden Meclise dönmelerini sağlamak olmuştur. Bu hakem rolü bir süre devam etmiştir. Ama DP-CHP sürtüşmesi dinmemiştir. Bayar, hükümetin baskılarından şikâyetçiydi, Peker de muhalefetin “yıkıcı faaliyetlerinden”...⁹⁵ Acilen bir çare bulmak gerekiyordu. Aranan çare Gazi Çiftliği'nde, İnönü'nün Nihat Erim'le yaptığı bir sabah yürüyüşü sırasında bulunmuştur. İnönü, bu işin içinden nasıl çıkacağız” diye sormuştur. Erim, “Yol göstermek size düşüyor Paşam” deyince İnönü kararını vermiştir. Eve döner dönmez Nihat Erim'e bir beyanname yazdırmıştır:

*“7 Haziran tarihinde görüşmek üzere çağırdığım Bay Celal Bayar bana, Demokrat Parti'nin idare mekanizmasının baskısı altında bulunduğunu beyan ve şikayet etti. Haberdar ettiğim Başbakan, aynı mevzuları daha evvel aralarında görüştiklerini hikaye ederek, böyle bir baskının olmadığını, idare mekanizmasının memleketin huzurunu bozacak mahiyette tahriklere karşı çok güç durumda kaldığını beyan eyledi. ... ihtilâlcî bir teşekkül değil, bir kanunî siyasî partinin metotları ile çalışan muhalif partinin, iktidar Partisi şartları içinde çalışmasını temin etmek lâzımdır. Bu zeminde, ben, Devlet Reisi olarak, kendimi her iki partiye karşı müsavî derecede vazifeli görürüm...Varmak istediğim netice, başlıca iki parti arasında temel şartın, yani emniyetin yerleşmesidir. Bu emniyet, bir bakımdan, memleketin emniyeti manasını taşıdığı için benim gözümde çok ehemmiyetlidir. Muhalefet, teminat içinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır, iktidar, muhalefetin kanun haklarından başka bir şey düşünmediğinden müsterih bulunacaktır. Büyük vatandaş kütleleri ise, iktidar bu partinin veya öteki partinin elinde bulunması ihtimalini vicdan rahatlığı ile düşünebilecektir...”*⁹⁶

⁹⁴ Birand, vd., 2007: 38-39.

⁹⁵ Birand, vd., 2007: 39.

⁹⁶ Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 11 Temmuz 1947 akşamı radyodan yayınlanan bildirisi.

12 Temmuz Beyannamesi adını alan bu belge adeta çok partili rejimin kimlik kartı olmuştur. İnönü, son zamanlarda iktidar ve muhalefet partilerinin liderleriyle yaptığı görüşmeleri anlatmış ve sonunda muhalefetin varlığının teminat altında olması gereğini vurgulamıştır. İsmet Paşa kendisini her iki partiye karşı eşit derecede sorumlu görmeye başladığını göstermiştir. Açıkça yazmasa da bu, fiilen CHP Genel Başkanlığı'ndan ayrılmak anlamına gelmiştir. Cumhurbaşkanı, partiler üstü bir rol üstlenmiş ve demokrasi işte böyle işlemelidir demek istemiştir.⁹⁷ İkinci Büyük Kongre'ye doğru gidilirken, Çok Partili Sistemin önü daha da açılmış; Demokrat Parti güçlenerek iktidara doğru yürümeye başlamıştır.

3.2.4. İkinci Büyük Kongre

Demokrat Parti'nin İkinci Büyük Kongresi, 20 Haziran 1949 sabahı Ankara'da toplanmıştır. İlk kongreden beri parti büyük yol almış ve 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra temel güvenliğini de elde etmiştir. Ancak o arada büyük sarsıntılar geçirmiş, meclis grubunun yarısını kaybetmiş ve ilk kongrenin seçtiği Genel İdare Kurulunun (GİK), üçte birinden fazlasını ihraç etmek durumunda kalmıştır. Örgüt bu tutumu desteklemekle beraber, kongrenin ne tavır takınacağı kesin olarak bilinmemiştir. Öte yandan, genel seçimler ufukta belirlemiştir. Oysa iktidar, hala güvenceli bir seçim kanunu kabul etmemiştir. Geçen kongrenin eğiliminin aksine, GİK, Hürriyet Misakı'nı uygulayıp meclisten çekilmeye yanaşmamıştır. Yeni kongre bu tutumu nasıl karşılayacaktı? Bu soruların önemli bir kısmına kongre, daha ilk günden cevabını vermiştir.

Celal Bayar'a olağanüstü tezahürat yapılması parti içi muhalefetin hiçbir şansa sahip olmadığını göstermiştir. Böylece, yöneticilerin karşısında bulunan iki hasımdan, parti içi muhalefet ile iktidardan, birincisi ilk hamlede bertaraf edilmiştir. Bunun sonucu olarak da husumet bütünüyle iktidara yöneltilenmiştir. Yine de, kongrede yöneticilere bazı eleştiriler yapılmıştır. Bunlar, özellikle 12 Temmuz Beyannamesi ve iktidarla ilişkilerle ilgili eleştiriler olmuşlardır. Bayar verdiği cevapta 12 Temmuz Beyannamesi ilan edildiği sırada, iki yoldan birini tercih etmek

⁹⁷ Birand, vd., 2007: 39.

durumunda olduklarını belirtmiştir. Bunlardan biri isyan ve ihtilal, ikincisi ise sabır ve istikrardır. Demokratlar ikinci yolu tutmayı memleket için daha yararlı görmüşlerdir. Bayar konuşmasında, ayrıca, din hürriyeti ve komünizm tehlikesi üzerinde durmuştur. Din hürriyeti esas olmakla beraber gericilik yolunda sömürülmesine imkân verilmeyecekti. Komünizm tehlikesi de önlenecekti, ancak bunun bir baskı vesilesi olmamasına dikkat edilecekti. Kongre, tüzüğü bazı noktalarda değiştirmiştir. En önemlisi, geçen defa olduğu gibi, milletvekili adaylarının saptanması meselesi olmuştur. Varılan karara göre adayların yüzde sekseni örgütçe, yüzde yirmisi ise GİK tarafından gösterilecekti. Fakat kongrenin üzerinde en fazla durduğu mesele yine seçim güvencesi olmuştur. Konuşmacılar ısrarla yargı denetiminin zorunluluğu üzerinde durmuşlardır. İzmirli bir delege, “Reylere tecavüz edenlere ırz ve namusumuza tecavüz edenlere yapılan aynı muamele yapılacaktır” diyerek Demokratlara göre oy meselesinin namus meselesi olduğunu öne sürmüştür.

Sonradan Milli Husumet Andı adıyla tanınan ana davalar komisyonu raporu işte bu hava içinde ve oybirliğiyle kabul edilmiştir. Hürriyet Misakı örneğine uygun hareket eden İkinci Büyük Kongre, bir ana davalar komisyonu kurmuş ve ona yöneticilerin şu sorusunu inceletmiştir:

“Antidemokratik kanunlar değiştirilmez, seçim kanunu emniyet verecek ve adli teminatı içerecek bir şekle konmaz; nihayet az veya çok farklarla önümüzdeki umumi seçimlerde de 21 Temmuz metotlarının tatbikine kalkışılacak olursa vaziyet ne olacaktır?”

Komisyonun yazdığı karışık ifadeli rapordan şöyle bir cevap çıkmıştır: Seçimler, millet iradesinin serbestçe tecellisini sağlamak zorundadırlar; dolayısıyla reylere tecavüz halinde, vatandaşlar meşru müdafaa durumunda kalacaklardır; ancak bu müdafaa kanuni yollarla yerine getirilmelidir; ne var ki, vatandaşlarını bu durumda bırakan idareler, milletin husumetiyle karşılaşacaklardır. Kongre iktidara bu sert uyarısını yaptıktan sonra seçimleri yenilemiş ve dağılmıştır. Celal Bayar, yine parti başkanlığına getirilmiştir. Yeni seçilen GİK’te yine kurucular ve taraftarları egemen hale gelmişlerdir.

4.1950 Seçimleri

16 Şubat 1950’de, TBMM 5545 sayılı bir seçim yasasını 10 ret oyuna karşılık 341 kabul oyuyla geçirmiştir. Seçim kanunu Ortaylı’ya göre

*“Türk demokrasi tarihinde bir devrim sayılmıyordu; ikinci seçmenlik usulü kaldırılıyor, vatandaşların her birinin doğrudan reyyle milletvekilleri seçiliyor ve buna bağlı olarak gizli oy-açık tasnif sistemi getiriliyordu”.*⁹⁸

Çoğunluğu alanın o seçim bölgesindeki tüm milletvekillerini çıkaracağı ve CHP’nin tasarımı olan bu seçim sistemi değişikliği, CHP’nin beklentilerinin tersine aslında on sene boyunca DP’nin avantajına olmuştur. 1950 seçimlerinde partilerin kampanyaları, 1946 seçimlerinden de hareketli geçmiştir.

Siyasal parti temsilcileri, kahve toplantıları ve açık hava mitingleriyle ülkenin dört bir yanını gezmişlerdir. Yücel’e göre Hükümet, 1946 seçimlerinde muhalefeti radyonun yanına bile yaklaştırmazken, bu sefer gerek DP gerekse MP, radyodan CHP kadar yararlanmışlardır.⁹⁹

CHP, seçim kampanyasını İsmet İnönü’nün kişiliği üzerine inşa etmiştir. CHP’nin seçimleri kaybetmesi durumunda devletin sıkıntıya düşeceği teması işlenmiştir. İnönü, “seçim zamanlarında diyar diyar dolaşarak, vatandaşa kendini beğendirmeye çalışan diktatör işitilmiş midir?” gibi yaptığı konuşmalarla Türkiye’ye demokrasiyi kendisinin getirdiğini, CHP’nin seçimleri kaybetmesi durumunda Cumhurbaşkanlığından çekileceğini ifade etmiştir. Ayrıca İnönü, ülkeyi İkinci Dünya Savaşı gibi büyük bir badireden kendisinin çıkardığını anlatmıştır.¹⁰⁰

Demokrat Partililer ise Yücel’e göre kampanyalarını kişi üzerine değil, millet üzerine kurmuşlardır. Partinin önderleri ile milletvekili adayları ülkeyi baştanbaşa

⁹⁸ İlber Ortaylı, (2010): *Türkiye’nin Yakın Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, Altıncı Baskı: s.93.

⁹⁹ Yücel, 2001: 77.

¹⁰⁰ Yücel, 2001: 77.

gezerek, yaptıkları demokrasi ve hürriyet mücadelesini anlatmışlar ve vatandaşa yaklaşmayı prensip edinmişlerdir.¹⁰¹

Resim IV: DP Seçim Afişi

Kaynak: www.dyp.org.tr

Seçimler 14 Mayıs 1950 günü gerçekleştirilmiştir. DP, yeni seçim sistemine göre¹⁰² meclise 416 milletvekili göndererek hükümeti kurmaya hak kazanmıştır (Tablo II).

Tablo II: 1950 Genel Seçimleri Sonuçları

Parti	Aldığı Oy Sayısı	Aldığı Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
Demokrat Parti	4.391.694	55,2	416
Cumhuriyet Halk Partisi	3.148.626	39,6	69
Millet Partisi	368.537	4,6	1
Bağımsızlar	44.537	0,6	1

Kaynak: www.tuik.gov.tr

¹⁰¹ Yücel, 2001: 77.

¹⁰² Türkiye’de çok partili döneme üçüncü kez geçildiğinde Liste Usulü Çoğunluk Sistemi kabul edilmiş, bu sistemin yürürlükte olduğu dönemde, iki seçim kanunu çıkarılmıştır. Bunlar 5 Haziran 1946 tarih ve 4918 sayılı Mebus Seçimi Kanunu ile 16 Şubat 1950 tarih ve 5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu’dur. 1946-1960 yılları arasında yürürlükte olan sistemin özüne yönelik değişiklikler yapılmamış, ancak uygulamaya dönük bazı düzenlemeler yapılmıştır. Listeli çoğunluk sistemi, “artık ve eksik” temsil meydana getirerek temsilde eşitlik sağlayamamaktadır. Hatta bu sistemde, tek isimli çoğunluk sistemine göre, temsilde adaletsizlik daha da belirgindir. Öyle ki, liste yönteminde, bir seçim çevresinde, çok az farkla da olsa çoğunluğu elde eden parti oradaki bütün sandalyeleri kazanmış olur. Erol Tuncer, (2003): *Osmanlı’dan Günümüze Seçimler (1877-2002)*, TESAV Yayınları, Ankara: ss.115-116.

14 Mayıs 1959 akşamı CHP'nin seçimlerde geride kaldığı ve kaybedeceği anlaşılınca bazı komutanlar İnönü'yü ziyaret etmişler ve dilerse Meclisi dağıtacaklarını, kendisinin emrinde olduklarını açıklamışlardır.

1950 şartlarında CHP'nin iktidarda kalmasının artık mümkün olmayacağını anlayan İnönü ise bu teklifi reddederek 16 Mayıs 1950 günü bir bildiri yayınlamıştır. İsmet İnönü'nün iktidarı devretmekteki aceleciliği bu bildiride açıkça görülmüştür:

“...umumi seçimlerin neticeleri 15 Mayıs Pazartesi akşama doğru çokluğun Demokrat Parti'ye geçtiğini göstermeye başlayınca hükümet çekilmek ve ekseriyet partisi üyelerinden mürekkep bir bakanlar kuruluna terk etmek arzusunu izhar etmiştir. Bunu müteakip Cumhurbaşkanı, Demokrat Parti Başkanı Celal Bayar'ı davet ederek durumu kendisine bildirmiştir. Bugün saat 11.00'de cevap getiren Demokrat Parti Başkanı, Büyük Millet Meclisi'nin toplanmasından önce hükümet kurmak için vaktin dar olduğunu söyleyerek itiraz etmiş ve hükümetin, Meclisin toplanmasına kadar işbaşında kalması temennisinde bulunmuştur. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı, hükümetin çekilme arzusunu kabul etmeyerek yeni meclisin toplanma gününe kadar vazife başında bulunmasını istemiştir. Memleketin her tarafında iftihar edilecek bir emniyet ve asayiş hüküm sürmektedir”.

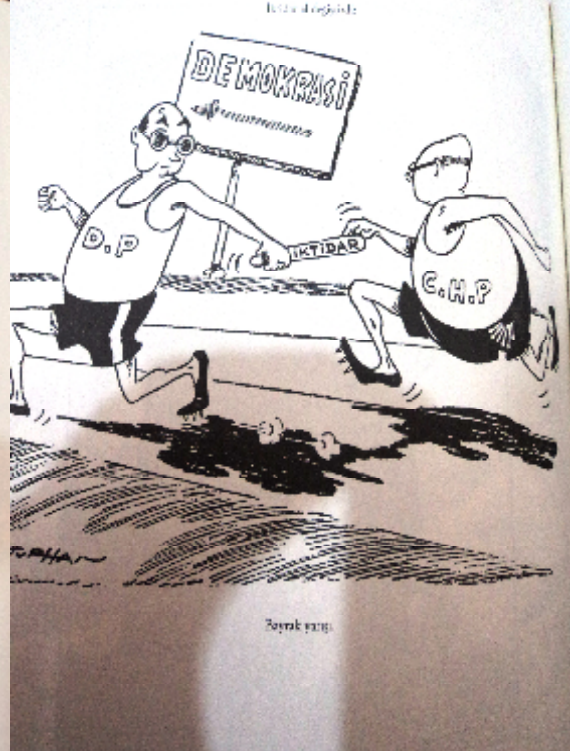
Demokrat Parti Meclis Grubu, ilk toplantısını 20 Mayıs 1950 günü yapmıştır. Toplantıda Cumhurbaşkanlığına Celal Bayar'ın, Meclis Başkanlığına da Refik Koraltan'ın aday gösterilmesi kararlaştırılmıştır.

Resim V: 1950 Seçimi öncesi Basından Görüntüler...

-Sen kalk da biraz da yanındaki otursun..
 -Peki, ben nereye oturacağım?
 -Şapa!
 (Celal Bayar ile Başbakan Şemsettin Günaltay) (Ramiz Gökçe, *Mizah*, 9.12.1949, Sayı:179, s.1417).
Kaynak: Çeviker, 2010, Cilt I: 217.

Resim VI: 1950 Seçimi sonrası Basından Görüntüler...

Bayrak Yarışı
 (Turhan Selçuk, *Yeni İstanbul*, 18.5.1950 s.1).
Kaynak: Çeviker, 2010, Cilt I: 218.

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI (1950-1960)

Demokrat Parti 1950-1960 yılları arasında iktidar partisi olmuş ve bu yıllar Türk siyasal hayatında önemli bir dönemi oluşturmuştur. Bu dönemde yer alan üst yönetim aşağıda verilmiştir. Bu dönemde dikkati çeken ilk nokta Tablo III'den de görüleceği üzere Cumhurbaşkanı ve Başbakanın 10 sene kesintisiz görev yapmış ve sadece iki Dışişleri Bakanı ile bu dönemin geçirilmiş olmasıdır. Bu durumun, ülkenin yönetiminde özellikle iç ve dış politika konularındaki karar alma süreçlerinde bir sürekliliğe neden olduğu ileri sürülebilir.

Tablo III: Dönemin Yönetimi

Cumhurbaşkanı	Hükümet	Dışişleri Bakanı	Dışişleri Genel Sekreteri
Celal Bayar 22 Mayıs 1950 27 Mayıs 1960	I. Adnan Menderes Hükümeti – DP 22 Mayıs 1950 09 Mart 1951		Faik Zihni Akdur 16 Temmuz 1949 20 Şubat 1952
	II. Adnan Menderes Hükümeti – DP 09 Mart 1951 17 Mayıs 1954	Fuat Köprülü 22 Mayıs 1950	
	III. Adnan Menderes Hükümeti – DP 17 Mayıs 1954 09 Aralık 1955	20 Haziran 1956	Cevat Açıkalın 20 Şubat 1952 26 Ağustos 1954
	IV. Adnan Menderes Hükümeti – DP 09 Aralık 1955 25 Kasım 1957		Muharrem Nuri Birgi 26 Ağustos 1954 02 Nisan 1957
	V. Adnan Menderes Hükümeti – DP 25 Kasım 1957 27 Mayıs 1960	Fatin Rüştü Zorlu 25 Ekim 1957 27 Mayıs 1960	Melih Esenbel 02 Nisan 1957 12 Mart 1960

Kaynak: Oran, 2003: 479.

Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950'den 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesine kadar üç kez yapılan genel seçimlerde de tek başına iktidar partisi olmuş ve bu üç dönemde de birbirinden önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemin ve bu dönemin sonlarına doğru oluşan Vatan Cephesi hareketinin daha iyi anlaşılabilmesi adına 1950-1954, 1954-1957 ve 1957'den 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesine giden süreçlerin açıklanması gerekmektedir.

1.1950-1954 DÖNEMİ

Eroğul, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi adlı kitabında bu dönemden “Yükselme Devri” olarak bahsetmektedir.¹⁰³ Bu dönemde DP 1950 genel seçimleri ile iktidara gelmiştir. Seçimlere katılma oranı %80'i aşmış¹⁰⁴, DP oyların ortalama %53'ünü, CHP ise %39'unu almıştır. Bu oy oranları var olan çoğunluk sistemi ile DP'ye toplam 487 sandalyeden 408'ini, CHP'ye 69'unu, MP'ye ise 1'ini kazandırmıştır (1946 ila 1957 Seçim Sonuçları için bk. Tablo IV). Seçimlerde, söylendiği gibi çoğunluk sistemi uygulanmış ve bir aday iki yerden de gösterilebilmiştir. “İsmet Paşa dahi bu sayede Ankara'da kaybedip Malatya'dan seçilebilmiştir”.¹⁰⁵ Seçimlerden sonra, Celal Bayar DP Genel Başkanlığından istifa etmiş ve TBMM tarafından Cumhurbaşkanı seçilmiştir.¹⁰⁶ Sağ söylemde, Mert'e göre, Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi, “milletin gerçek temsilcilerinin” iktidarı devralmasıdır.¹⁰⁷ Ortaylı, 14 Mayıs 1950 gününü şu şekilde anlatmaktadır:¹⁰⁸

¹⁰³ Bu dönem için bk. Eroğul, 2003: 95-155.

¹⁰⁴ Bunun bir nedeni halkın artık kendi temsilcilerini özgürce seçebileceğine olan inancı ise, diğer bir nedeni de DP'nin seçmenin oyuna ve seçim sandıklarına sahip çıkması gerektiği yönündeki etkin propagandası olmuştur.

¹⁰⁵ Ortaylı, 2010: 100.

¹⁰⁶ Akşin, 2004: 231. 1946 Cumhurbaşkanlığı seçiminde İsmet İnönü için ayağa kalkmayan DP'liler, 1950'de de tutarlı davranmışlar ve “Milleti ve mahalli hâkimiyeti temsil eden milletvekillerinin Cumhurbaşkanına mecliste ayağa kalkmamaları” kararını oy birliğiyle kabul etmişlerdir. Hikmet Özdemir'in Prof. Dr. Salim Burçak'tan aktardığına göre, Celal Bayar'ın yeni Cumhurbaşkanı olarak meclise girmesi sırasında DP'liler oturdukları yerden alkışlayarak; CHP'liler, ayakta, fakat alkışlamadan karşılaşmışlardır. TBMM'nin 22 Mayıs 1950 günü yaptığı oturumda kullanılan 453 oydan 387'sini alan İstanbul Milletvekili Celal Bayar, 3.Cumhurbaşkanı olarak yemin etmiş ve görevine başlamıştır. İsmet İnönü'ye 64 oy, Halil Özyörük'e de 1 oy çıkmıştır. Hikmet Özdemir, (2007): *Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimleri*, Remzi Kitabevi, İstanbul: ss.138-139.

¹⁰⁷ Mert, 2007: 51.

¹⁰⁸ Ortaylı, 2010: 97.

“14 Mayıs 1950 seçimleri Türkiye tarihinde “Demokrasinin zaferi, demokratik hayata geçiş” gibi başlıklarla anılır. Benim gençliğimde çok yaygın olan bir görüşe göre, bu İsmet Paşa'nın bir hatasıydı ve zamansız olarak çok partiye geçiş nedeniyle rejim ve inkılaplar darbe yemişti. Taraftarlarına halen tek tük rastlanmakla birlikte bu görüş zaman içerisinde hayli değişmiştir; aksine 1950 seçimlerinin tarihi rolünü olağanın üstünde abartarak yorumlayanların sayısı da artıyor”.

Seçim sonuçları, her iki büyük parti tarafından da, büyük bir “şaşkınlıkla” karşılanmıştır. Demokrat Partililer; seçim öncesinde, kazanacaklarına inanmalarına karşın, seçimi bu kadar büyük çoğunlukla alacaklarını tahmin etmemişlerdir. Örneğin; DP lideri Bayar, daha sonraki yıllarda bu seçimlere ilişkin görüşlerini açıklarken; “İktidarı düşünüyorduk, ancak bu kadar büyük bir çoğunluk beklemiyorduk...Zaferin böyle büyük olacağını hayal etmemiştim doğrusu...” demiştir.¹⁰⁹

Tablo IV: Ulusal Genel Seçimler (1946-1957)

Seçim Yılı	Oylar ve Koltuk Dağılımı (%)	SİYASAL PARTİLER					
		CHP	CMP	DP	HP	MP	Bağımsızlar
1946	Oy	?	-	?	-	-	?
	Koltuk Dağılımı	85.4	-	12.7	-	-	1.2
1950	Oy	39.4	-	52.7	-	3.1	4.8
	Koltuk Dağılımı	14.2	-	85.2	-	0.2	0.4
1954	Oy	35.4	4.9	57.6	-	-	1.5
	Koltuk Dağılımı	5.7	0.9	92.8	-	-	0.6
1957	Oy	41.1	7.1	47.9	3.8	-	0.1
	Koltuk Dağılımı	29.2	0.6	69.6	0.6	-	0.1

Notlar: “?”nin anlamı, bilinmeyen değeri ifade etmektedir. Bu seçimlerde oyların miktarları veya oranları hakkında bir kayıt yoktur. Tablodaki Parti kısaltmalarının açıkları ise şu şekildedir: CHP (Cumhuriyet Halk Partisi), CMP (Cumhuriyetçi Millet Partisi), DP (Demokrat Parti), HP (Hürriyet Partisi) ve MP (Millet Partisi). **Kaynak:** Kalaycıoğlu, 2005: 75.

Bayar, bu dönemde ılımlı kişiliğiyle tanınan biridir. Uzun yıllar İş Bankası Genel Müdürü olarak iş çevrelerince tanınmış, saygınlığı olan bir önder olarak genel kabul görmüştür. Başbakanlığa ise karizmatik olduğu ve halkın dilinden son derece iyi anladığı öne sürülen Aydın Milletvekili Adnan Menderes getirilmiş, ardından

¹⁰⁹ Nazlı Ilıcak, (1976): *Tercüman*, 15 Mayıs 1976'dan Aktaran Albayrak, 2004: 172.

hızla yeni bir kabine oluşturulma çabalarına girilmiştir.¹¹⁰ Aydemir'in anlatışıyla "Menderes 51 yaşındaydı, genç sayılmazdı ama bu yaş, olgunluk çağının altın yaşaydı...Menderes, büyük imtihana giriyordu".¹¹¹

1946-1950 arasında DP'nin gelişimini Tunaya şöyle anlatmış ve DP'nin dinci hareketlerden de beslendiğine vurgu yapmıştır:¹¹²

"1945'ten önce, muhalefet kitlesi hazırды. 1945'te dünya şartlarının da yardımı ile CHP'ye karşı muhalefet başlamıştı. DP geniş hoşnutsuzluğu bir iptidai madde olarak kullanmasını bilmiş ve geniş bir kitle kendisini benimsemiştir. Tek parti iklimi değişince de, çeşitli fikir akımları, bu arada, Meşrutiyet İslamcılığını değişik şartlar altında devam ettirmek isteyen bir cereyan da ortaya çıkmıştır. Bu cereyan, Türk devrim hareketlerinde yer almış, muhafazakar çevreler, iktidarın tereddütlü ve maksatlı tutumları ile siyasi hayattaki tesirlerini gitgide arttırmışlardır. Bu artma bilhassa CHP iktidarının ekonomik buhranı içinde, oy toplama politikasının gelişmesi ile oranlı olmuştur. Çok partili rejim, sosyal hayat içinde bastırılmış, fakat için için yaşamaya devam etmiş olan dinci cereyanları canlandırmıştır. Bunlar kendilerini Meşrutiyetin İslamcı cereyanına bağlamışlardır."

1950-1954 dönemi, DP'nin kendi düzenini kurma yılları olarak da adlandırılabilir. Bu dönemde DP, yerel yönetim seçimlerinde de elde ettiği üstünlükle önemli değişikliklere gitmiştir. Ancak yerel yönetim seçimlerinden de önce ilk önemli değişikliği ordunun üst yönetiminde gerçekleştirmiştir.

1.1.Orduda Değişiklikler

DP seçimi gözle görülür bir çoğunlukla kazanmış, ama hükümet olmakla gerçekten iktidar olmak arasında da bir fark var olduğu dikkatini çekmiştir. DP ilk

¹¹⁰ Özdemir aktarıyor: "1950 Cumhurbaşkanı seçimiyle ilgili olarak dönemin Yozgat Valisi İhsan Sabri Çağlayangil, sonradan yaptığı bir değerlendirmede; 'Daha ilk gecedan Cumhurbaşkanlığını istiyordu Bayar', demiş ve şunları eklemiştir: "Asıl sürpriz Fuat Köprülü'ye oldu. (Köprülü) Başbakanlık beklerken, Menderes'i atadı Bayar". Özdemir, 2007: 132-133.

¹¹¹ Şevket Süreyya Aydemir, (2000): *Menderes'in Dramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, Yedinci Baskı: s.186.

¹¹² Ahmet Yücekök, (1983): *100 Soruda Türkiye'de Din ve Siyaset*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, Üçüncü Baskı: s.65.

başlarda hükümet olmasına rağmen kendini güvende hissetmemiştir. Devlet kurumları yıllardır CHP'nin yerleştiği kadrolardan oluşmaktaydı ve halkın çoğunluğunu arkasına almasına rağmen devleti kontrol etmek pek de kolaylıkla sağlanamıyordu. Özellikle orduda İsmet Paşa'nın "hatırı sayılır bir saygınlığı" olduğu düşünüldüğünde, DP'nin güvensizliği kabul edilebilir gözükmekteydi. Bu nedenle DP, ilk iş olarak çok sayıda subayı emekliye ayırmış ve orduda önemli bir "tasfiye harekâtına" girişmiştir.

Yeni kabinenin güven oyu almasından hemen sonra, 5 Haziran 1950 tarihinde dönemin DP Ankara milletvekili Seyfi Kurtbek, Başbakan Adnan Menderes'e gelerek, 8-9 Haziran gecesi Hükümete karşı bir darbe yapılacağını haber vermiştir. Haberi almasına müteakip, Çankaya'da Cumhurbaşkanı Bayar ile görüşen Menderes, aşağıdaki Tablo V'den de görüleceği üzere 6 Haziran 1950'de, ordu üst kademelerinden birçok generali emekliye ayırmış, bazılarını da merkeze aldırılmıştır.¹¹³

Tablo V: DP Döneminin İlk Ayında Ordudaki Değişiklikler

Subay/General	Eski Görevi	6 Haziran 1950'deki Durumu
Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman	Genelkurmay Başkanı	Emekli
Orgeneral Salih Omurtak	Askeri Şura	Emekli
Orgeneral Kazım Orbay	Askeri Şura	Emekli
Orgeneral Hakkı Akoğuz	Askeri Şura	Emekli
Oramiral Mehmet Ali Ülgen	Deniz Komutanı	Kuvvetleri Merkeze alındı
Orgeneral Zeki Doğan	Hava Komutanı	Kuvvetleri Merkeze alındı

Kaynak: "Ordu Komutanlarının Hepsi Değiştiriliyor", *Milliyet*, 07 Haziran 1950, s.1 ve 5.

Bunlara ek olarak hükümet, 15 General ve 150 albayı da iki, üç ay içinde emekliye sevk etme kararı almıştır.¹¹⁴

Tüm bu emekliye ayırmaların ve merkeze almaların, DP'nin hem iktidarlarını bir darbe ile kaybetmelerinden korkmalarından hem de kendi iktidarlarında kendi düzenlerini oturtmak istemelerinden kaynaklandığı ileri sürülebilir.

¹¹³ Eroğul, 2003: 75.

¹¹⁴ Albayrak, 2004: 192.

1.2.Yerel Yönetim Seçimleri

Demokrat Parti'nin Eylül 1950'de yapılan yerel seçimleri de kazanarak kendine olan güvenini pekiştirdiği gözlemlenmiştir. 27 yıllık iktidarını yitiren CHP ise seçim yenilgisini üzerinden atamamış, darmadağın bir parti haline dönüşmüş ve bu durum 1950'lerin ortalarına kadar devam etmiştir.

3 Eylül 1950'de belediye seçimlerinde, Demokratların % 90'a yakın çoğunluğu aldıklarının anlaşılması üzerine, bir demeç veren Başbakan Menderes şunları dile getirmiştir:¹¹⁵

“Türk Milleti Halk Partisi'ni 14 Mayıs'ta iktidardan tasfiye etmişti; 3 Eylül'de de muhalefetten tasfiye etti”.

Seçim sonuçları, CHP için ikinci önemli yenilgi olurken, DP 600 Belediye'den 560'ını kazanmıştır.¹¹⁶ İl Genel Meclisi seçimleri, 15 Ekim 1950 tarihinde yapılmıştır. Bu seçimlerde de DP üstünlüğü elde etmiştir.

Tablo VI: 15 Ekim 1950 İl Genel Meclisi Seçimi Sonuçları

Partiler	Kazandıkları İl Sayısı	% Oranı	Kazandıkları İlçe Sayısı	% Oranı	Toplam Üye Sayısı	Üye % Oranı
DP	51	81	541	70.6	956	73.5
CHP	11	17.5	123	25.3	286	22
MP	-	-	6	1.3	15	1.2
Karışık	-	1	-	-	-	-
Bağımsız	-	-	8	1.6	32	1.7

Kaynak: *Zafer Gazetesi*, 19 Ekim 1950 ve *Zafer Gazetesi*, 24 Ekim 1950.

1.3.Arapça Ezan Okunmasının Serbest Bırakılması

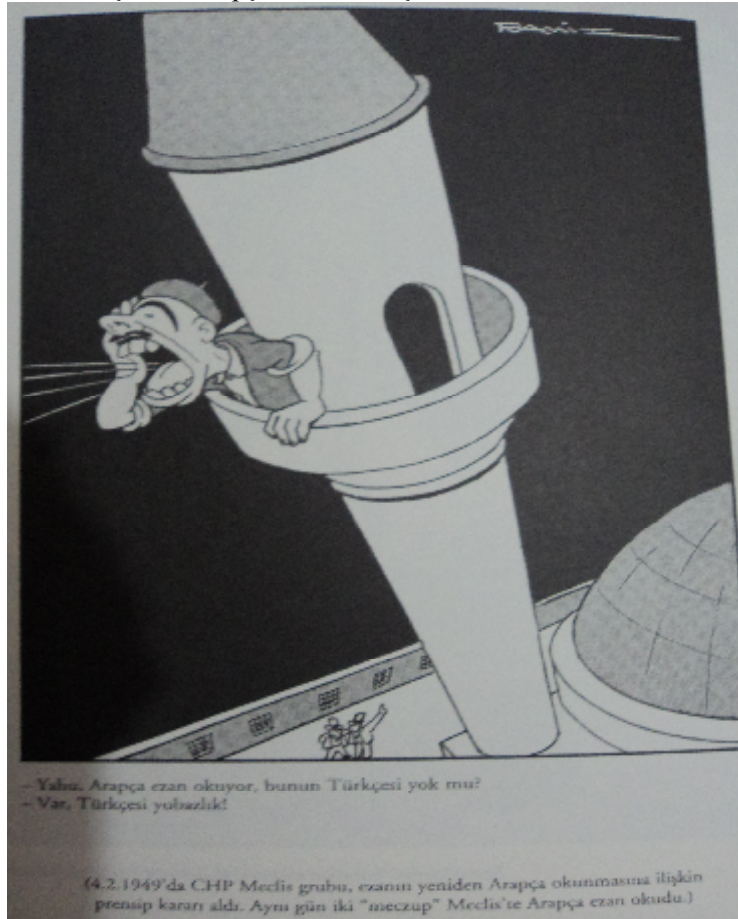
Din konusunda Atatürk döneminde yapılan reformlar, aslında DP ile değil CHP ile önemli ölçüde esnetilmiştir. CHP, İsmet İnönü iktidarında dinsel konulardaki kısıtlamaları önemli ölçüde kaldırmıştır. Bu çerçevede İmam-Hatip kursları düzenlenmiş, ilkokul ders programlarına din dersleri konulmuş, İlahiyat Fakültesi açılmış ve 1950 seçimlerinden hemen önce de Türbelerin açılmasına karar

¹¹⁵ *Zafer Gazetesi*, 04 Eylül 1950, s.1.

¹¹⁶ Eroğul, 2003: 75.

verilmiştir. Hatta Ezanın Arapça okunması konusu da 1940'lı yılların sonunda tartışılmıştır. Bu konuda 4 Şubat 1949'da CHP Meclis grubu, ezanın yeniden Arapça okunmasına ilişkin prensip kararı almış; aynı gün iki "mezcup" Meclis'te Arapça ezan okumuş; bu durum dönemin karikatürlerine bile yansımıştır (Bakınız Resim VII).

Resim VII: 1949'da Yaşanan Arapça Ezan Tartışmaları Üzerine...

-Yahu, Arapça ezan okuyor, bunun Türkçesi yok mu?

-Var, Türkçesi yobazlık!

Kaynak: Ramiz Gökçe, (1949): *Mizah*, 18.2.1949, Sayı 137, s.3.'ten Aktaran: Çeviker, 2010: 212.

DP de iktidara gelmeden önce, sürekli olarak anti-demokratik yasalarla getirilen sınırlamaların kaldırılacağı yolunda propaganda yapmış, hatta bu konu birinci bölümde bahsedilen Hürriyet Misakı'nda da yer almıştır. Arapça ezan okunmasını yasaklayan Türk Ceza Yasası'nın 526.maddesi de bu sınırlayıcı yasalar

arasında görülmüştür.¹¹⁷ DP iktidara geldikten hemen bir ay sonra Arapça ezan okunması konusundaki yasa tasarısı önerisi 16 Haziran 1950 tarihinde TBMM'ye sunulmuş ve oylamaya katılan DP ve CHP milletvekillerinin oy birliğiyle kabul edilmiştir. Oylamaya İsmet İnönü katılmamıştır.¹¹⁸

Kaçmazoğlu'na göre “böyle bir değişim, 1950’lerin üst yapı kurumlarına yönelik olarak gerçekleştirilen tartışmalar içerisinde yeni kalıplar aralamış ve İslamcı çevreler ibadet dilinin Arapçaya dönüşünü sevinçle karşılarken, başta batıcı ve laik kesim olmak üzere modernist-milliyetçiler, dinde reform tartışmaları kapsamında, ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi ve Kur’an’ın Türkçeye çevrilerek herkesin ibadetini ulusal bir dille yapmasını savunmuşlardır”.¹¹⁹

DP, Arapça ezana serbestlik tanıyarak kitlelerin gözünde dinsel özgürlük konusunda CHP’den daha ileri olduğunu göstermek ve CHP’den iki parmak daha muhafazakâr olduğu kanıtlamak istemiştir, denilebilir. Ayrıca DP, seçimlere girmeden önce “Yeter Söz Milletindir” derken, halkın Arapça ezan konusundaki taleplerini de yerine getirmek istediği öne sürülebilir. Yine seçimler öncesi anti-demokratik yasaları kaldırmak için söz veren DP, böylece Arapça ezanın da okunmasını serbestleştirerek bu sözünü tuttuğunu göstermiştir, savı ileri sürülebilir.

1.4.CHP Muhalefetini Zayıflatma Çabaları

Türk siyasal yaşamı açısından önem taşıyan diğer gelişmeler zinciri ise CHP’ye yönelik olmuştur. Köy Enstitüleri ve Halkevlerinin kapatılması ile başlayan süreç; 25 Temmuz 1951’de çıkarılan bir yasayla CHP’nin malvarlığının hazineye devredilmesiyle devam etmiştir. 8 Ağustos 1951’de TBMM, Halkevleri ve Halkodalarını devletleştiren bir yasayı kabul etmiştir.¹²⁰ Aralık 1953’de çıkarılan “CHP’nin Haksız İktisaplarının Hazineye Devri Hakkındaki Kanun” ile de CHP’nin bütün servetine karşılıksız olarak el konulmuştur.

¹¹⁷ Albayrak, 2004: 194.

¹¹⁸ Albayrak, 2004: 196-197.

¹¹⁹ H. Bayram Kaçmazoğlu, (1998): *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, Birey Yayıncılık, İstanbul: ss.132-133.

¹²⁰ Akşin, 2004: 232.

Aydemir'in ifadesiyle, Menderes'in "Halk Partisi müesseselerinden olan ve kuruluşuna Atatürk'ün yön verip, kendisinin de katıldığı Halkevleri hakkındaki hükümleri, acele, sübjektif ve insafsız"dır. "Menderes'e göre ise Halkevleri, 'Faşist gençlik teşekkülleridir'. Aydemir şöyle devam etmektedir:¹²¹

"Hâlbuki Menderes, yıllarca Halk Partisinin Halkevleri Müfettişi olarak çalışmıştır. Kendini bu işe, tam ve yürekten vermişti. Kendisi de Halkevleri kurmuş, bunların açılışında nutuklar vermişti. Bu hizmeti tam 15 yıl sürdü".

Köy Enstitülerinin ise Öğretmen okullarına dönüştürülmesi kararı alınmıştır.

Bu dönemde CHP'nin mallarına "haksız" kazanıldığı öne sürülerek el konulmuştur. 1953 yılının Aralık ayında, CHP'nin "haksız iktisaplarının hazineye devredilmesi" konusunda Samet Ağaoğlu, Muammer Alakant, Halil Özyörük, Hamid Şevket İnce ve Akif Sarioğlu'ndan oluşan bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyonun hazırladığı metin, Antalya Milletvekili Akif Sarioğlu ve 91 arkadaşının imzalarıyla kanun teklifi haline getirilmiş ve Meclis Başkanlığı'na verilmiştir. 14 Aralık 1953 günü de TBMM Genel Kurulu'nda görüşülmüştür. Görüşmelerde CHP Grubu adına konuşan Genel Başkan İsmet İnönü, oldukça ağır bir konuşma yapmıştır. DP'nin hem savcı, hem de hakim olduğunu, üstelik uygulamayı da kendisinin yaptığını, ayrıca muhakeme ettiğini de dinlemediğini söyleyen İnönü, kanun tasarısının anayasaya her yönü ile aykırı olduğunu ifade etmiştir. İsmet İnönü'nün konuşması ardından, CHP Grubu Meclisi terk etmiştir.¹²²

Görüşmeler sonunda kanun, oylamaya katılan DP'li milletvekillerinin oylarıyla kabul edilmiştir. CHP'nin yayın organı Ulus Gazetesi de, matbaasına el konduğu için son nüshasını 15 Aralık 1953'te çıkarmış ve ardından kapanmıştır. Nihat Erim, 16 Aralık 1953 günü Yeni Ulus isimli bir gazete çıkarmaya başlamıştır.

Menderes'in ve hükümetin sınır tanımaz gücü çok eleştirilmiş ve İnönü'nün "Savcı da sizsiniz, Hakim de sizsiniz" sözüne benzer biçimde, Menderes'in ülkedeki her

¹²¹ Şevket Süreyya Aydemir, (2000): *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitabevi, Ankara, Yedinci Baskı: ss.183-184.

¹²² Yücel, 2001: 102.

şeye kendisinin yön vermesi tartışılır olmuştur. Bu tartışmalar mizahi anlamda kendilerine dönemin karikatürlerinde de yer bulmuştur (Bakınız Resim VIII).

Resim VIII: Adnan Menderes'in DP ve Ülke Yönetimindeki Gücüne Dair Bir Karikatür

1.5. Millet Partisi'nin Kapatılması

Demokrat Parti iktidarında CHP'ye yönelen baskının yanı sıra Millet Partisine karşı da baskı uygulanmıştır. Haziran 1953'de ise, çıkan bir bunalım üzerine üçüncü büyük parti olan Millet Partisi (MP) "Atatürk Devrimlerine karşı geldiğini ileri sürülerek" önce geçici, 27 Ocak 1954 ise temelli olarak kapatılmıştır.

Kapatılma süreci şu şekilde gelişmiştir: MP'den istifa eden "inkılapçı"lardan Saffet Olgaç, MP'nin dinci, şeriatçı, Mecelleci ve hilafetçi bir takım cereyanlar peşinde olduğunu açıklamış ve genel merkezin bazı evrakları sakladığını ve yaktığını ihbar etmiştir. Bu ihbar üzerine harekete geçen adli makamlar, MP hakkında soruşturma başlatarak, dava açmıştır.¹²³ 9 Temmuz 1953 günü de MP'nin bütün teşkilatları geçici olarak kapatılmıştır. Millet Partisi'nin yargılanması yaklaşık yedi

¹²³ Yücel, 2001: 97.

ay sürmüştür. 27 Ocak 1954 günü Ankara 3.Asliye Ceza Mahkemesi MP'nin kapatılmasına karar vermiştir.¹²⁴

Kapatılan MP üyeleri 10 Şubat 1954 tarihinde kurucularını MP'nin son Genel İdare Kurulu Üyelerinin oluşturduğu “Cumhuriyetçi Millet Partisi”ni hayata geçirmişlerdir.

1.6.Dönemin Diğer İç Politika Gelişmeleri

Bu dönem için vurgulanması gereken gelişmelerden biri de DP'nin basına karşı olan tutumudur. 1951 resmi ilanlar kararnamesi ile basını ödüllendirme ve cezalandırma imkânına kavuşması, 1953'de yapılan bir ceza kanunu değişikliği ve 1954 seçimleri öncesinde Basın Kanunu'nun tadili ile baskının artması bu çerçevede değerlendirilebilir.

DP'nin iç politikada izlediği sert tutumun bir diğer göstergesi ise Amerikan merkezli dış politikanın da etkisi ile gerçekleşen komünizmle mücadeledir. Gerek basında yer alan haberler gerekse DP'nin konuya yaklaşımı birçok insanın tutuklanması ile sonuçlanacak toplumsal bir tepki doğurmuştur. Kısaca değinilebilecek diğer gelişmeler ise; Aralık 1952'de ise Anayasanın adının Teşkilatı Esasiye Kanunu olarak değiştirilmesi ve Temmuz 1953'de “Vicdan Hürriyetini Koruma Kanunu”nun kabul edilmesiyle din-devlet işlerinin ayrılığının vurgulanarak, iktidarın ilk döneminden beri hissedilen İslami çevrelerin baskısının önüne geçilmeye çalışılmasıdır. Gerek CHP'ye gerekse diğer muhalif hareketlere yönelik bu “baskıcı tutum”, DP'nin büyük halk desteğine sahip olduğu bu dönem açısından oldukça ilginçtir. DP, daha sonraki alt başlıkta daha geniş bir şekilde anlatılacağı üzere, iktidarının ikinci yarısı olarak nitelendirilebileceğimiz 1954 sonrası dönemde, giderek azalan halk desteği ve ülkenin içinde bulunduğu koşulların yarattığı ortam nedeniyle daha sert bir çizgiye kaymıştır. İktidarının ilk döneminde içinde var olan baskılar için üç neden ileri sürülebilir. Bunlardan ilkinin tek parti döneminin otoriter baskıcı politikalarından bunalan küçük ve orta köylülerin baskısı olduğu ileri sürülebilir. İkincisi, büyük toprak sahiplerinin ve burjuvazinin, iktidarı doğrudan

¹²⁴ *Aynı Tarihi*, 28 Ocak 1954.

denetlemeye yeni başlamaktan gelen durumları ve son olarak 1924 Anayasasının kendisine vermiş olduğu imkan neticesinde, partinin parlamenter rejimin seçimde çoğunluk sağlamış olmanın sınırsız siyasal güç ve yetki kullanımını meşru kılacağını varsayan görüşlerinin, etken oldukları düşünülebilir.

1.7.Dönemin Dış Politikası

Bu sırada dış politika açısından değerlendirilebilecek önemli gelişmeler ise; Meclis kararı alınmaksızın Kore'ye 4500 kişilik bir tugay gönderilmesi ve Ekim 1951'de Türkiye'nin NATO'ya kabulü olarak sıralanabilir. Askeri açıdan kurulan bu ittifak ülkenin aldığı dış yardımın artmasına katkıda bulunmuştur.¹²⁵

1.7.1.Kore Savaşı¹²⁶ ve NATO¹²⁷,ya Üyelik

Türkiye NATO'ya üye olmak için ilk başvurusunu yaptığı anda, iktidarda CHP Hükümeti vardı.¹²⁸ Ancak 25 Haziran 1950'de Kore Savaşı patlak verince ise iktidarda DP bulunuyordu. Güvenlik Konseyi aynı gün yaptığı bir toplantıda Kuzey Kore kuvvetlerinin Güney Kore'ye saldırılarının barışı bozucu bir davranış olduğunu kararlaştırmış; 27 Haziran'da, BM, üyelerine Kore Cumhuriyetine saldırma yetkisi vermiş ve bu bölgedeki milletlerarası barış ve güvenliği geri getirecek yardımlarda bulunmaya çağırmıştır. Türkiye Güvenlik Konseyi'nin bu konuda aldığı bütün kararları olumlu karşılamış, Kore'de Birleşmiş Milletler Kumandanlığı kurulduktan sonra da, 25 Temmuz 1950'de, bu kumandanlığın emrine 4.500 kişilik bir kuvvet vermeyi kararlaştırmıştır. Bu kuvvete mensup ilk birlikler, 18 Ekim

¹²⁵ Komsuoğlu, 2002: 49-50. Dönemin dış politikası için bk. Hüseyin Bağcı, (2007): *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, Üçüncü Baskı.

¹²⁶ Kore Savaşı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Sander, 2005: 275-282.

¹²⁷ Berlin'in 1948 yılında Sovyetler tarafından işgali ve Komünist Parti'nin Çekoslovakya'da iktidarı ele geçirmesi Batı Avrupa Birliği düşüncesinden kaynaklanan NATO konseptinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bağcı, 2007: 9.

¹²⁸ Türkiye NATO'ya katılmak için ilk başvurusunu 1950 Mayıs'ında yapmıştır. Bu başvuruda Arap devletleri ile İsrail arasındaki geçimsizlik devam ettiği ve Mısır'la İngiltere arasındaki 1936 anlaşmasının yerine geçecek yeni bir anlaşma yapılmadığı sürece, bir Akdeniz Savunma Paketi'nin kurulamayacağı söylenmekte ve bu bakımdan, Türkiye'nin Batı savunması için çok önemli olan güvenliğinin NATO içinde sağlanması gereği belirtilmektedir. Ancak, Türkiye'nin yaptığı bu başvuru yalnızca İtalya tarafından desteklenmiş ve sonuç olarak reddedilmiştir. Mehmet Gönübol, (1996): *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Ankara, Siyasal Kitabevi, Dokuzuncu Baskı: s.228.

1950’de, Pusan limanından Kore’ye ayak basmışlardır.¹²⁹ Türk askerleri, böylece Ulusal Kurtuluş Savaşı’ndan bu yana ilk defa muharebe alanlarına girerek savaşmıştır.¹³⁰

Türkiye, Kore Savaşı’nın başlarında, 1 Ağustos 1950’de NATO’ya girmek için ikinci kez başvuru yapmıştır. Sander’e göre “ekonomik kalkınma olmadan demokrasinin kurulamayacağı, kurulsu bile gelişmeyeceği evrensel olgusundan hareket eden” Türk dış politikası karar alıcıları, “NATO üyeliğini modern Türkiye için gerekli görüyorlardı”.¹³¹ İşte bu çerçevede Türk dış politikasının karar alıcıları, Batı yardımları ve yatırımları karşılığında bir bedel ödemek zorunda olduklarını anlamışlar ve bunu kayıtsız şartsız olarak ödemek istemişlerdir. Bu yüzden de Kore Savaşı’na Türkiye’nin de katılmasını sağlamışlardır.

Türkiye’nin Yunanistan ile birlikte yaptığı bu ikinci başvuru 1950 Eylül’ünde toplanan NATO Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilmemiş; buna karşılık Konsey, Türkiye ve Yunanistan’ı, “Akdeniz’in savunulması için gerekli planlama işlemleri”ne katılmaya çağırma kararı vermiştir. 4 Ekim 1950’de Washington, Ankara ve Atina’da aynı zamanda yayınlanan bir bildiriye, Türkiye ile Yunanistan’ın bu çağrıyı kabul ettikleri açıklanmıştır.¹³²

Türkiye’nin NATO’ya alınması konusundaki ABD politikası Türkiye lehine 1951 yılından başlayarak değişime uğramıştır. Çünkü Doğu Bloğuna dâhil Balkan Devletleri bu sıralarda hızla silahlanmışlar ve Kominform’un 1948 yılında Doğu Bloğu’ndan kopan Yugoslavya’ya karşı yaptığı baskılar yüzünden, dönemin NATO Başkumandanı General Eisenhower, emrindeki kuvvetlerin güneydoğu kanadının kuvvetlendirilmesini gerekli görmeye başlamıştır. Bağcı’ya göre Eisenhower’a bu konuda baskı yapan ve “kilit rol” oynayan aktör, Aralık 1951’de Türkiye’ye Büyükelçi olarak atanan George Mc Ghee¹³³ olmuştur.¹³⁴ Mc Ghee’nin yanında

¹²⁹ Gönlübol, 1996: 228.

¹³⁰ Armaoğlu, 1989a: 455.

¹³¹ Oral Sander, (2005): *Siyasi Tarih*, Cilt II, Ankara, İmge Kitabevi, Onüçüncü Baskı: s.266.

¹³² Gönlübol, 1996: 229.

¹³³ Mc Ghee, Yunanistan’a ve Türkiye’ye verilen Amerikan yardımının koordinatörü sıfatıyla 26-29 Kasım 1949’da ve 14-21 Şubat 1951’de “Ortadoğu Misyona Şefleri” konferanslarını yönetmiştir. Bağcı, 2007: 30. Dolayısıyla bölgeyi yakından tanımaktadır.

Amerikalı hava uzmanları da Türkiye'nin ittifaka alınmasını talep etmişlerdir. Çünkü Türkiye'nin bu dönemde, ittifaka alınmadığı takdirde, ülkesindeki hava üslerinin Batılı Devletlere kiralanmasına muhalefet edebileceğini düşünmüşlerdir. Amerikalı hava uzmanları Sovyetler Birliği'nin Batı Avrupa'ya saldırılarına halinde ve Türkiye NATO'nun üyesi olduğu takdirde bu ülkedeki üslerden kalkacak Amerikan uçaklarının Kafkaslar'daki petrol ve Urallar'daki endüstri bölgelerini bombalayabileceklerini ileri sürmüşlerdir. Yalnızca Akdeniz bölgesini içine alacak bir anlaşma Türkiye'deki üslerin bu maksatla kullanılmasını sağlamayacaktır.¹³⁵ Bu tezlerin ve taleplerin çerçevesinde NATO Bakanlar Konseyi, 16-20 Eylül 1951 tarihlerinde Ottawa'da yaptığı toplantının sonundaki özel bir oturumunda, Türkiye ile Yunanistan'ın NATO'ya üye olarak çağrılmalarına oybirliği ile karar vermiştir. Türkiye Parlamentosunda yapılan oylamada NATO üyeliği kararı 1 çekimser oya karşılık 404 evet oyuyla kabul edilmiştir. Bağcı'ya göre olayın "ilginç yönü" NATO üyeliğine karşı hiçbir oyun kullanılmaması olmuştur.¹³⁶ Şubat 1952'de NATO'ya tam üye olarak girilmesine izin verildiğinde Türkiye, "mümkün olan her yerde Batı Bloğu politikalarının savunucusu olarak" davranmaya başlamıştır, denilebilir. Büyükelçi Mc Ghee'ye göre, Türkiye'nin NATO üyeliği sadece Türkiye'nin stratejik önemini tanınması olarak kalmamış, ayrıca "Türkler için bu, aynı zamanda Avrupalı olduklarının bir onayı" olmuştur.¹³⁷ Türkiye, Kore Savaşı'na asker göndermeye Meclis kararı olmaksızın karar vermiştir. Armaoğlu'na göre "Kore'de akan Türk kanı ve Türk kahramanlığı, Türkiye'nin NATO'ya alınmasında çok mühim bir rol oynamıştır".¹³⁸ Aslında Kore Savaşı'na asker göndermek Türkiye için çok da gerekli olan bir durum değildir, denilebilir. Bedelleri ağır olmuştur. Ama bu durumun halk tarafından sorgulanmadığı gözlemlenmektedir. Çünkü Truman Doktrini¹³⁹ çerçevesinde gelen Marshall Yardımları¹⁴⁰, savaş sonrası dönemde refah artışı sağlamıştır.

¹³⁴ Bağcı, 2007: 30.

¹³⁵ Gönlübol, 1996: 229-230

¹³⁶ Bağcı, 2007: 35.

¹³⁷ Bağcı, 2007: 35.

¹³⁸ Armaoğlu, 1989a: 455.

¹³⁹ İkinci Dünya Savaşı sonrasında, dönemin ABD Başkanı Harry S. Truman'ın Avrupa'daki Sovyet etkisini dengelemek için Batı Avrupa ülkelerine yardım yapılmasına ilişkin görüşüdür. Truman, 12

1.8.Dönemin Ekonomisi

Devlet bu dönemde, zorunlu olmadığı sürece ekonomik hayata müdahale etmemek, özel sektörde girişimciliği artırmak ve bazı kamu kurumlarının özel sektöre alınmasını teşvik etmek, alt yapı yatırımlarını artırmak amaçlarını güden bir enflasyoncu gelişme dönemini hedeflemiştir. 1950-1953 yılları arasında tarım sektörü hızlı bir gelişme göstermiş ve ekim alanı 14,5 milyon hektardan 18,8 milyon hektara çıkmış; tarımsal üretim ise bir kat artış göstermiştir. Tahıl ürünleri artışı ile buğdayda Dünya’da dördüncü sırada ihracatçı ülke olunmuştur. GSMH yıllık ortalama % 11,3 artış kaydedilmiştir.¹⁴¹ Bu olumlu havanın temel nedenleri şöyle sıralanabilir:¹⁴²

1. Tarımsal kredilerin artırılması ve tarımda makineleşme ile tarım alanlarının genişlemesi (bu dönemde traktör sayısı 12 kat artış göstermiştir)
2. Bu yıllarda iklim koşullarının iyi gitmesi,
3. Yapılan alt yapı yatırımları ile ulaştırma sektörünün gelişmesi,
4. Kore Savaşı nedeni ile tarımsal ürün fiyatlarının yükselmesi
5. Destekleme fiyatlarının yüksek olması
6. Tarımsal vergilerin düşürülmesi

Mart 1947 tarihinde ABD Kongresi’nde okuduğu ve kendi adı ile anılan ünlü mesajında, çeşitli baskılar altında bulunan Yunanistan ve Türkiye’ye 400 milyon dolarlık (300 milyon Yunanistan, 100 milyon da Türkiye için) bir yardım önermiş, ayrıca bu devletlerin sivil ve askeri personelinin ABD’de eğitim görmesi için Kongre’den yetki istemiştir. ABD Kongresi de bu isteği kabul ederek “Yunanistan ve Türkiye’ye Yardım Kanunu”nu yürürlüğe sokmuştur. Faruk Sönmezoğlu, (2005): *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul, Der Yayınları, Dördüncü Basım: s.641.

¹⁴⁰ 12 Temmuz 1947 Antlaşması ile ABD’den alınmaya başlanan askeri yardımın Türk ekonomisinde ihtiyaç duyulan ferahlamayı getirmediğinin görülmesi sonucu, Türkiye’nin, savaştan yıkılmış olarak çıkan Avrupa’nın kalkınması için hazırlanan Marshall Planı içine alınmasına karar verilmiştir. 4 Temmuz 1948’de Ankara’da Amerikalı ve Türk yetkililer arasında imzalanan antlaşma ile Türkiye’ye ekonomik yardım başlamıştır. Sönmezoğlu, 2005: 472.

¹⁴¹ Ayhan Tufan, (1997): *Türkiye Ekonomisi*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Yayın No:1487, Ankara.; Anonim, (2003): *Rakamlarla ve Tablolarla Düünden Bugüne Türk Tarımı*, TZOB Yayınları, Ankara.

¹⁴² Ayhan Tufan, (1997): *Türkiye Ekonomisi*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Yayın No:1487, Ankara.; Anonim, (2003): *Rakamlarla ve Tablolarla Düünden Bugüne Türk Tarımı*, TZOB Yayınları, Ankara.

Bu olumlu tablonun yanı sıra ithalat % 75 oranında serbest bırakılmış ve vergiler kaldırılmıştır. Dış ticaret açığı en yüksek düzeye ulaşmış ve 540 milyon dolara yükselmiştir. 1953 yılında serbest ithalat kararı iptal edilmiş kıymet esasına dayanan yeni bir gümrük vergisi uygulaması başlatılmıştır. İhraç ürünlerine prim uygulanmış fakat bu tedbirlere rağmen dış ticaret açığı enflasyon baskısı ile kapatılamamıştır.

Tablo VII: Ekonomik Büyüme Oranları ve Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) Deflâtörü (1939-1960)

GSMH Deflâtörü							
Yıllar	GSMH	%	1987=100	Yıllar	GSMH	%	1987=100
		Değişiklik				Değişiklik	
		(Büyüme)				(Büyüme)	
1939	6.9	1.8	0.03	1950	9.4	-2.1	0.13
1940	-4.9	22.5	0.03	1951	12.8	6.5	0.14
1941	-10.3	38.9	0.05	1952	11.9	2.7	0.14
1942	5.6	96.0	0.09	1953	11.2	4.8	0.15
1943	-9.8	65.2	0.15	1954	-3.0	5.1	0.16
1944	-5.1	-23.7	0.11	1955	7.9	11.3	0.17
1945	-15.3	-3.4	0.11	1956	3.2	11.8	0.20
1946	31.9	-5.0	0.10	1957	7.8	23.3	0.24
1947	4.2	5.6	0.11	1958	4.5	14.2	0.28
1948	4.2	20.8	0.13	1959	4.1	19.9	0.33
1949	-5.0	0.4	0.13	1960	3.4	3.3	0.34

Kaynak: 1950-2001 verileri için bk. Devlet Planlama Teşkilatı, *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler*; <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC036A27D8D4D6C986> (21.01.2010).

Tablo VII'den 1950-1960 dönemine bakıldığında Türkiye'nin özellikle DP'nin ilk seçim döneminde (1950-1954) devamlı olarak büyüme kaydettiğini ve GSMH'sini arttırdığı görülmektedir. Yine DP iktidarının son seçim dönemine denk gelen kriz yıllarında (1957-1960) ülkede GSMH oranlarının azaldığı, hatta 1960'ta büyüme oranının da düştüğü anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ülke içinde yaşanan iç politika gelişmeleri ile birlikte yaşanan cepheleşme ve kargaşa ortamı, ekonomik olarak da Türkiye'yi küçülmüş, denilebilir. Ekonomide kaydedilen bu ivme sanayide istihdam artışına yol açmıştır. Böylece sanayi kuruluşları daha fazla işçi çalıştırmaya başlamıştır.

Tablo VIII: DP İktidarı Döneminde 10 ve Daha Fazla İşçi Çalıştıran İşyerleri Sayısı

1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
2618	2747	3028	3504	3850	4262	4612	4632	5121	5205	5603

Kaynak: Yücekök, 1983: 69.

Tablo VIII'den görüleceği üzere Türkiye'de DP iktidarı döneminde sanayide kurulan işyerlerinde artış gözlemlenmiş, bu durum da DP'nin iktidarda kalmasını sağlayacak gelişmelerden biri olmuştur. Ayrıca bu dönemde yine istihdamda artış gözlemlenmiştir (bakınız Tablo IX).

Tablo IX: 1927-1960 Arası Sanayi Dalında Çalışanların Sayısal Verileri

	1927	1935	1940	1950	1955	1960
Asıl Meslekleri Sanayi Olan 15 ve daha yukarı nüfus (Bin)	285,7	574,0	533,1	637,6	892,7	1.125,7
Sınai Nüfusun 15 ve daha yukarı yaştaki nüfusa oranı	3,2	5,8	5,2	5,6	6,7	7,1
Orta ve büyük yapım sanayi işçisi (Bin)	74,1	73,9	112,9	165,7	220,7	301,2

Kaynak: Yücekök, 1983: 69.

Tablo'dan da anlaşılacağı üzere sanayide istihdam edilen nüfus, 1927-1950 arası 23 yıl içinde ancak 351,9 artarken; bu artış 1950-1960 döneminde 10 yıl içinde 488,1 olmuştur.

1.9.Dönemin Genel Değerlendirmesi

1950-54 arası genel olarak değerlendirildiğinde ülkede genel olarak bir gelişme görüldüğü iddia edilebilir. DP iktidarının ilk yılları ekonomik anlamda bir refah sürecini yaşatmıştır. Savaş sonu Sovyetler Birliği'nin tehdidi nedeniyle kullanılmayan ve DP iktidarına aktarılan 245 milyon dolarlık altın ve döviz stoku bu refah sürecinde etkili olmuştur. Ayrıca buna Marshall Planı ve diğer dış destekler de eklenince ortaya küçümsenmeyecek bir kaynak çıkmıştır.¹⁴³ İklim şartlarının elverişli olması, yani havaların tarım için uygun olması ile tarımda makineleşme çerçevesinde traktör için gerekli dış kaynağın bulunması sayesinde ülkede üretim artmış ve çiftçinin gelirinde iyileşmeler yaşanmıştır.¹⁴⁴ Gelirde yaşanan iyileşmeler, dar

¹⁴³ Nevin Yurtsever Ateş, (2004): "Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası ve Hükümet Programları", *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, (der. İdris Bal), Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, İkinci Baskı: s.38.

¹⁴⁴ Ersin Kalaycıoğlu, (2005): *Turkish Dynamics: Bridge Across Troubled Lands*, Gordonsville, VA, USA: Palgrave Macmillan: p.81.

gelirlilerinin umutlarını arttırmıştır ve İkinci Dünya Savaşı yıllarından çekilen zorlukların sonrasında yüzleri güldürmeye başlamıştır. Ve bu memnuniyet, bir dahaki dönem (1954 Seçimleri) sandığa yansımıştır. DP, oylarını arttırarak tekrar iktidarını sürdürmüştür. Bu yüzden özellikle bu ilk dönem, Eroğul'un "Yükselme Dönemi"ne denk düşmektedir. Yukarıda verilenlere ek olarak, ülkenin birçok bölgesine yapılan yollar ile de köylerin kent ile bütünleşmesi sağlanmıştır (Bakınız Tablo X). Tüm bu gelişmeler aslında daha önce de bahsedilen istihdamın artmasına yol açmıştır. İktidarın ilk dönemlerinde ekonomik olarak yaşanan bu olumlu gidiş halkın memnuniyetini arttırmış ve büyük burjuvazi ile esnafın Demokrat Parti ortak tercihinde buluşmasını beraberinde getirmiştir. Büyüme hızının yüksekliği, milli gelirin artışı gibi göstergeler (Bakınız Tablo VII) gelişme savını desteklemiştir.¹⁴⁵

Tablo X: Türkiye'deki Karayolların Gelişim Verileri

TÜRKİYE'DE KARAYOLLARIN GELİŞİMİ (1950-2000)									
Yıllar	Şehirlerarası ve Taşra Karayolları			Köy Yolları				Toplam	
	Otoban	Asfalt	Toplam	Asfalt %	Asfalt	Toplam	Asfalt %	Km	Gösterge
1950	-	1.624	47.080	3	-	41.735	-	88.815	100
1960	-	7.049	61.542	11	-	47.500	-	109.042	123
1970	-	19.226	59.453	32	-	162.055	-	221.508	249
1980	24	35.810	60.761	59	-	172.103	-	232.888	262
1990	286	47.597	59.128	80	21.374	308.597	7	368.011	414
2000	1.774	55.900	61.090	92	79.335	293.855	27	356.719	402
2001	1.845	56.619	61.305	92	85.563	291.217	29	354.367	399

Kaynak: İlhan Tekeli ve Selim İlkin, (1983): "Türkiye'de Ulaştırmanın Gelişimi, in **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul, İletişim Yayınları, s.2758-2768 ve www.dpt.gov.tr/dptweb/esg/esgx.html'den Aktaran Kalaycıoğlu, 2005: 79.

Tablo X'dan da görüleceği üzere 1950-1960 döneminde Türkiye'de karayollarındaki bir gelişim açık bir şekilde görülmektedir. Tablodan aslında Türkiye'de karayolları yapımında devamlı olarak bir artışın yaşandığı da anlaşılmaktadır. 1950 yılında 88.815 km. olan şehirlerarası, taşra ve köy yolları toplamı 1960'da 109.042'ye ulaşırken, bu durum % 23'lük bir artışa denk gelmiştir.

¹⁴⁵ Komsuoğlu, 2002: 50.

Bu da on senelik dilimde Türkiye'nin ulaşım, ticarete ve taşımacılığa önem verdiği bir göstergesidir, denilebilir.

2.1954-1957 DÖNEMİ

1950'lerin ilk yarısı DP iktidarının siyasal, toplumsal ve ekonomik açılardan güçlenme yılları olmuştur. İç ve dış faktörlerin de beklenilenden iyi olması sonucunda DP, kitlesel desteğini giderek arttırmıştır. Ancak, toplumda ve TBMM'deki üstünlükleri nedeniyle ayrıca 1924 Anayasasının¹⁴⁶ kendilerine vermiş olduğu sınırsız güç ve o dönemde iktidarı sınırlayabilecek Anayasa Mahkemesi gibi veto oyuncularının¹⁴⁷ olmaması gibi nedenler, DP'nin "milli irade" nin tam olarak kendilerinde olduğunu düşünmelerine yol açmış, DP'lileri muhalefete karşı son derece hoşgörüsüz davranmaya itmiştir. CHP için çok önemli olan parti mal varlığının 1953'de hazineye devredilmesi ve CHP'ye yakınlığıyla bilinen Halkevleri ile Halkodalarının mal varlıklarına el konması, partiler arasındaki gerginleşmeyi gösteren ve DP'nin "intikam alıcı" tarzını yansıtan kararlar olarak gösterilebilir. CHP'nin iktidara yöneltmiş olduğu, hakların ve özgürlüklerin kısıtlandığına dair eleştiri ise, 27 yıl boyunca bu konularda çok duyarlı olmamış bir partiden geldiği

¹⁴⁶ Özbudun'dan hareketle 1924 Anayasası aşağıdaki şekilde değerlendirilebilir:

"1924 Anayasası, 'Egemenlik kayıtsız şartsız Milletindir. Türk Milletini ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi temsil eder ve Millet adına egemenlik hakkını yalnız o kullanır' demek suretiyle, çoğunlukçu demokrasi anlayışına uygun bir formül getirmiştir. Egemenlik, zaten tanımı gereği olarak mutlak ve sınırsız bir buyurma gücü olduğuna ve bu egemenliği sadece TBMM kullandığına göre, Meclisin yetkileri sınırsız demektir. Meclis iradesi, uygulamada çoğunluğun iradesi olarak belireceğine göre, Mecliste çoğunluğu elinde bulunduran parti veya grup, dilediğini yapmakta serbest olacaktır..."

Özbudun, 1995: 12. DP, ise 1924 Anayasasının kendisine tanıdığı bu "sınırsız buyurma gücünü" kendi iktidarını pekiştirmek ve muhalefetin sesini susturmak adına keyfi şekilde kullanmış ve askerinin müdahalesine zemin hazırlamıştır.

¹⁴⁷ George Tsebelis, veto oyuncuları (veto players) olarak adlandırdığı veto güçlerini (veto powers) "bireysel veya kolektif, mevcut durumun değişikliği için karar verebilen aktörler" olarak tanımlamaktadır. Tsebelis iki çeşit veto oyuncusundan bahsetmektedir: Kurumsal ve Partizan. Veto Oyuncuları dışında bir kampanya veya taslağın/girişimin kolayca engellendiği "veto noktaları" vardır. George Tsebelis, (1995): "Decision Making in Political Systems: Veto Players in Presidentialism, Parliamentarism, Multicameralism and Multipartyism", *British Journal of Political Science*, Vol: 25, No:3: p.289; Ayrıntılı bilgi için bk. Ellen M. Immergut, (1990): Institutions, Veto Points and Policy Results: A Comparative Analysis of Health Care, *Journal of Public Policy*, Vol:10, No:4, pp.391-416. İşte bir anlamda DP iktidarında 1924 Anayasası'nın vermiş olduğu güçlü yetkinin varlığı ve veto oyuncularını veya veto noktalarının bulunmaması, DP'nin bu yetkiyi keyfi kullanmasına neden olmuştur. 27 Mayıs 1960 sonrası dönemde oluşturulan 1961 Anayasası'nda, Anayasa Mahkemesi'nin, iktidarı sınırlayan bir veto oyuncusu olduğu anlaşılmaktadır. Gözübüyük, "Çok partili döneme geçtikten sonra, özellikle 1950-1960 arası karşılaşılan tüm sorunlar basite indirgenerek, bir anayasa sorunu olarak görülmüş, her sorunun çözümü anayasada aranmıştır" demektir. Şeref Gözübüyük, (2000): *Anayasa Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara, Dokuzuncu Baskı: s.137.

için, halk tarafından pek ciddiye alınmamasını beraberinde getirmiştir. Arkasından 1954 seçimlerine yaklaşırken hükümet basından gelen bu eleştirilere karşı ağır cezalar getiren bir yasa çıkartmıştır.¹⁴⁸ Kongar'a göre Demokrat Parti'nin bu dönemde demokratik bir rejimin olmazsa olmaz koşulu olan muhalefet hakkını kısıtlamış olduğu görülmektedir. Hapishaneleri gazetecilerle doldurmuş, üniversitelerdeki bilim özgürlüğüne müdahale etmiş, "ispat hakkı" isteyen basın ile "İsmail Hakkı mı, o da ne" diyerek alay etmiştir. Kendisine oy vermeyen Kırşehir ilini ilçe yapmış ki bu bir gerrymander örneğidir¹⁴⁹, işçi haklarını ve sendikacılığı bastırarak, ülkedeki bilim, sanat ve edebiyat yaşamını anti-komünizm baskısı altına alarak özellikle kısıtlamış ve demokratik bir rejimde olmaması gereken daha düzinelerce sınırlama ve kısıtlamayı uygulamaya koymuştur.¹⁵⁰ CHP, 1954'ün başından itibaren çoğunluk sisteminin kendi aleyhine çalıştığını görmüş ve bu sefer nispi temsil sisteminin uygulanmasını talep etmeye başlamıştır. Fakat Ortaylı'ya göre "Demokrat Partililer, mutlak iktidarın tadını almıştır".¹⁵¹ Ve bu yüzden mevcut seçim sistemine dokunmamışlardır. İşte böyle bir ortamda 1954 seçimlerine girilmiş ve bu seçimlerde DP oylarını %5 civarında artırarak meclisteki sandalye sayısını 503'e çıkarmış; CHP ise ancak 31 milletvekilliği elde edebilmiştir (Bakınız Tablo XI).

Tablo XI: 1950-1954 Seçimlerinde Siyasal Partilerin Aldıkları Oylar Ve Çıkardığı Milletvekilleri Sayıları

Parti	Aldığı Oy/Çıkardığı Milletvekili			
	1950	1950	1954	1954
DP	4391694	416	5313659	503
CHP	3148626	69	3193471	31
MP	368537	1	-	-
CMP	-	-	480249	5
HP	-	-	-	-
KP	-	-	50935	-
İP	-	-	910	-
VP	-	-	-	-
Bağımsızlar	44537	1	56393	2
Toplam	7953394	487	9095617	541

Kaynak: www.tuik.gov.tr

¹⁴⁸ Akşin, 2004: 233.

¹⁴⁹ 156 no'lu dipnotta ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır.

¹⁵⁰ Kongar, 2006: 189.

¹⁵¹ Ortaylı, 2010: 94.

DP'nin 1954 seçimlerindeki başarısının en önemli nedenlerinden biri, kuşkusuz kültürel alanda yaşanan görece serbestleşme olmuştur. DP yöneticileri halkla daha fazla kaynaşarak, CHP'ye göre çok daha az seçkin bir tavır sergilemişlerdir. Artık siyasal iktidar seçim sandıklarında belirlendiği için, her zaman gerçekleştirilemeyen taleplerini, şikayetlerini ve önerilerini sık sık gündeme getirmişler, “milli irade”nin hizmetinde oldukları görüntüsünü vermişlerdir. CHP'nin önceki dönemde tepeden inme, seçkin ve iradî bir tarzda ortaya koyduğu batılılaşma yaklaşımı, yerini ekonomik dönüşümün modernleşmeyi kendiliğinden getireceği fikrine bırakmıştır. DP, kültür değerlerinin zorla değiştirilmesi yerine zaman içinde değişmesi gerektiğini savunmuştur. Önceki dönemin, halkın gerekirse “halka rağmen” aydınlatılması projesi büyük ölçüde terk edilmiş, yerini halkın “var olan” değerlerini yüceltme anlayışına bırakmıştır. Bu tutum siyasal çıkar sağlamak için zaman zaman “halk dalkavukluğuna” kadar vardığı da görülmüştür. Örneğin, dini duyguların yok sayılması gibi CHP'nin de uyguladığı politikayı DP, biraz da parti tabanından gelen baskı yüzünden, sıkça kullanmıştır. Bununla beraber, DP'de hâkim olan ve bizzat lideri tarafından dile getirilen görüş; İslam'ın Türk milletinin ayırt edici vasfı olduğu ve dolayısıyla din ve vicdan hürriyetinin her şeyin üstünde olduğu, laikliğin de din düşmanlığı anlamına gelmediği olmuştur.¹⁵²

Kongar'a göre ise DP 1950 seçimleri kazandıktan sonra, Birinci Menderes Hükümeti'nin programında, iktidar, seçmene işçi haklarını geliştirme sözü vermiştir. Ama Demokrat Parti bu sözünü yerine getirmemiş, işçi haklarını geliştirmemiştir. Buna rağmen 1954 seçimlerinde oyları artmıştır. Çünkü Kongar'a göre Türkiye'de, işçi sınıfı gelişmemiştir, seçmen işçi nitelikli değildir, demokratik hak ve özgürlüklerini geliştirmek için bir çaba sarf etmemiştir. “Köylülük, muhafazakârlığa, dinciliğe destek vermiş ve Demokrat Parti, nüfuzunu bu gelişmemişliğini, kendi iktidarının otoriter eğilimlerini geliştirmek için kullanmıştır”.¹⁵³

¹⁵² Ali Yaşar Sarıbay, (2000): *Kamusal Alan, Diyalojik Demokrasi, Sivil İtiraz*, İstanbul, Alfa Yayınevi: s.22.

¹⁵³ Kongar, 2006: 193.

Yukarıda da değinilmiş olduğu üzere 1954 yılında ülkede genel seçimler yapılmıştır. Sonuçta DP seçimlerden başarıyla çıkarak yeniden iktidar olmuştur. Mayıs 1954 seçimlerinde elde edilen başarı Demokrat Parti iktidarının giderek sertleşmesini beraberinde getirmiştir. DP çoğunluğu temsil ettiği kanısında hareket etmiş ve bu durum DP'ye kendi demokrasi tasavvuruna göre gerekli gördüğü her şeyi yapmak için mutlak yetki ve meşruiyet vermiştir. Bu durumda DP'nin çoğunluk iradesini milli irade saydığı görülmüştür. Hem parti içinde hem de ülkede siyasal özgürlükler giderek kısılmaya başlamıştır. Memurlar için kabul edilen yeni kanun maddesi ile kişisel haklara özellikle iş güvencesi açısından kısıtlamalar getirilmiştir.¹⁵⁴ Menderes'in kişisel yönetimi parti içinde ağırlık kazanmıştır. "Ođunu aday göstersem milletvekili seçtiririm" diyerek milletvekillerini nasıl bir gözde gördüğünü ifade etmiş, partisinin meclis grubunda, "Siz isterseniz Hilafeti bile geri getirirsiniz" diyerek, laik ve demokratik rejime inançsızlığını dışa vurmuştur. Üniversite hocalarına "Kara cüppeliler" orduya "Battal Gazi Ordusu" ve "Ben orduyu yedek subaylarla bile yönetirim" diyerek, üniversiteyi ve orduyu küçük duruma düşürecek sözler sarf etmiştir. Said Nursi'nin elini öperek, siyasetini, din istismarı üzerinden götürdüğünün işaretlerini vermiştir.¹⁵⁵ Menderes bu yöndeki istismarını daha da arttırarak Menemen Olaylarındaki Nakşibendî Şeyhi'ni idam eden ve Doğu'da kaçakçı eşkıyayı vurduğu iddia edilen General Muğlalı'yı da tutuklattırmiştir. Böylece Menderes, hem kendisine yeni bir taban yaratmaya çalışmış, hem de siyasi ekseninde dine ağırlık vermeye başlamıştır. Basın organlarına getirilen denetimler sıklaştırılmış, muhalefetin propagandası önlenmeye çalışılmıştır. Bu dönemde giderek artan sertliğe verilebilecek ilginç örneklerden biri de Kırşehir ilinin Osman Bölükbaşı'nın Partisine oy verdiği için vilayetlikten çıkartılıp ilçe haline getirilişı ve İnönü'nün memleketi Malatya'nın ise bölünerek Adıyaman ilinin kuruluşudur.¹⁵⁶ 1954 seçimlerinden sonra çıkarılan bir kanunla Kırşehir'in ilçe,

¹⁵⁴ Komsuoğlu, 2002: 50.

¹⁵⁵ Kongar, 2006: 89. Bu olay 27 Mayıs 1960 müdahalesinin kilit taşlarından biri olmuştur. Oral Çalışlar'a göre "27 Mayıs 1960 askeri darbesine giden ortamın taşları, bu tür yalanlarla ve şeriat geliyor iddialarıyla döşenmişti. O dönemin Meclis zabıtları gözden geçirildiğinde, bu havanın nasıl oluşturulduğu ve sürecin nasıl ilerlediği daha iyi anlaşılabilir..." Oral Çalışlar, "Adnan Menderes Said Nursi'nin Elini Öptü Mü?", *www.radikal.com.tr* (21.01.2011).

¹⁵⁶ Dar bölge tek isimli seçim çevrelerinde seçim çevresi sınırlarının nasıl çizildiği de önemli bir sorundur. Geçmiş seçimlerdeki oy dağılımları incelenerek birbirine komşu seçim çevrelerinin sınırlarıyla oynanarak bazı partilerin, özellikle iktidar partisinin lehine düzenlemelere gidilebilir. Bu

Nevşehir'in il haline getirilmesi ve 1957 yılında Kırşehir'in, bazı ilçeleri Nevşehir'de kalmak üzere yeniden il haline getirilmesi tipik bir gerrymander örneğidir. 1950 ve 1954 seçimlerinde MP'ye ve CMP'ye oy veren Kırşehir önce ilçe yapılarak cezalandırılmış, 1957 seçimleri yaklaşırken ise politik amaçlarla tekrar il yapılmıştır. Ancak bu kez eskiden Kırşehir ilinin ilçeleri olan Kaman, Çiçekdağ, Hacıbektaş, Mucur ve Kozaklı yerine sadece Mucur, Kaman ve Çiçekdağ Kırşehir'e bağlanmıştır. DP iktidarı, CMP'ye oy veren Hacıbektaş ve Kozaklı'yı Nevşehir'de bırakıp, daha ziyade DP'yi destekleyen Kaman ve Çiçekdağ'ı Kırşehir'e bağlayarak, CMP'nin Kırşehir'de seçimleri kazanma ihtimalini azaltmayı hedeflemiştir. Ayrıca Kırşehir'in ilçe yapılmasından birkaç gün önce (1950 ve 1954 seçimlerinde CHP'yi desteklemiş olan) Malatya'dan Adıyaman ve Kocaeli'den Sakarya illeri oluşturulmuştur.¹⁵⁷ Demokrat Parti hükümetinin 1955 sonrasındaki iktidarı ekonomik açıdan “enflasyonist” bir uygulama sonucu “toplumda görülmemiş bir hareketlilik” yaratmıştır.

2.1.Dönemin Dış Politikası

1954-1957 döneminin önemli dış politika olayları içinde Kıbrıs Sorunu çerçevesinde yaşanan 6-7 Eylül Olayları, Akdeniz ve Balkanların güvenliğini sağlamaya yönelik imzalanan Balkan Paketi, Ortadoğu'da Batı Bloğu çıkarları için oluşturulan Bağdat Paketi'ne Türkiye'nin öncülük etmesi bulunmaktadır. Bunlara ilaveten Bağlantısızlarla İlişkiler bağlamında Zorlu'nun katıldığı Bandung Konferansı, Mısır'da yaşanan Süveyş Bunalımı çerçevesinde çıkan Mısır-İsrail Savaşı ve Süveyş Bölgesine İngiliz-Fransız Çıkarması karşısında Türkiye'nin tutumu da sıradaki alt başlıklarda incelenmiştir.

uygulamaya “gerrymander” denmektedir. Yanlış taksim ve gerrymander tek isimli sistemlerin tabiatında var olan bir durumdur. Nüfus değişimleri sıklıkla yeniden taksimleri gerekli kılar. Diğer yandan seçim çevrelerinin sınırlarının belirlenmesi konusunda genel kabul görmüş kurallar yoktur. Gerrymander tabiri Massachusetts valisi Elbridge Gerry'nin 1812'de seçimi kazanmak için semendere benzeyen bir seçim çevresi yaratması ve rakiplerinin buna “Gerry's Mander” adını takması sonucu kullanılmaya başlanmıştır. Rein Taagepera, Matthew Soberg Shugart, (1989): *Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral Systems*, New Haven, Yale University: p. 14-16.

¹⁵⁷ Fatma Alev Atayakul, (2007): *Türkiye'de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler (1950-1954-1957)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Mehmet Ö. Alkan, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: ss.17-18.

2.1.1.Kıbrıs Sorunu ve 6-7 Eylül Olayları

DP ekonomik açıdan yaşanan sıkıntıların iç siyasette doğurduğu hoşnutsuzlukları ülke gündeminden uzaklaştırmak amacıyla bu dönemde dış politikada yaşanan sorunları gündeme getirmiştir. Bunlardan ilki Kıbrıs sorunu olmuştur. 1954 yılında Yunanistan, Kıbrıs halkına kendi kaderini tayin hakkı ilkesinin uygulanmadığı şikâyeti ile Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna başvurmuştur.¹⁵⁸ BM konuyu Genel Kurulda gündeme almamaya karar vermiştir. Türkiye'nin tutumu ise adada mevcut olan statükonun korunması yönündedir. Fakat Kıbrıs'ta yaşanan sorunların devam etmesi üzerine İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin katılımı ile Londra'da bir konferans düzenlemesine karar verilmiştir. Zaten bu toplantıdan sonra Türkiye, aktif bir Kıbrıs politikası izlemeye ve Kıbrıs konusunda taraf olmaya karar vermiştir. 29 Ağustos tarihinde toplanan konferans sürerken İstanbul'da 6-7 Eylül olayları olarak bilinen azınlık aleyhtarı gösteriler gerçekleşmiştir.¹⁵⁹ 6-7 Eylül olaylarının başlangıç noktası Mustafa Kemal'in Selanik'teki evine bomba koyulduğu haberi olmuştur. Zaten Yunanistan ve Kıbrıs'ta yaşanan gerginliklerden rahatsız olan halkın üzerinde yapılan kışkırtmalar hemen etkili olmuştur. İstanbul, İzmir ve Ankara'da Rumlar aleyhinde gösteriler

¹⁵⁸ Komsuoğlu, 2002: 50-51.

¹⁵⁹ Toplumsal huzursuzluğu göstermesi açısından tarihimize "6-7 Eylül Olayları" olarak geçen olaylar son derece ilginçtir. Bu olaylar 1955 yazında Kıbrıs sorununun Türkiye'nin gündemini iyiden iyiye işgal etmesiyle başlamıştır. Siyasal ve ekonomik yönden sıkışan DP iktidarı bir yandan Kıbrıs meselesini gündeme getirerek kamuoyunun dikkatini bu soruna yönlendirmeye uğraşmış, diğer yandan İngiltere'nin girişimiyle Londra'da düzenlenecek olan ve Türkiye ile Yunanistan'ın da katılacağı Kıbrıs konusundaki toplantı öncesi dış dünyaya Türk halkının bu konuda çok duyarlı olduğunu göstermeye çalışmıştır. Bir İstanbul gazetesinde Atatürk'ün Selanik'teki evinin bombalandığı haberinin çıkması üzerine, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde olaylar patlak vermiştir. Rum kökenli ve gayrimüslim vatandaşların işyerlerine, evlerine, kilise ve mezarlıklarına saldırılar düzenlenmiştir. Örneğin İstanbul'un Beyoğlu semti neredeyse savaş alanına dönmüştür. Ancak ilginç olan, başlangıçta yalnızca Rumları hedefleyen bu saldırıların giderek yoksulların Müslüman olmayan zenginlere karşı öfkesine dönüşmeye başlamasıydı. Uzun bir süre müdahalede bulunmayan ordunun nihayet akşam saatlerinden itibaren devreye girmesiyle olaylar yatışmış, ama 6-7 Eylül'de yaşananların izleri kalıcı olmuştur. Çiftçi'ye göre 6-7 Eylül Olayları, tertipçilerin bile ummadığı ölçüde büyük bir tahribata yol açmıştır. Kemal Çiftçi, (2010): *Türk Dış Politikası*, Ankara, Siyasal Kitabevi: s.262.

Olayları kimin başlattığı kesinlik kazanmadıysa da, hükümetin bu işin arkasında olduğuna dair çok güçlü bulgular olduğu söylenelemiştir. İstanbul, İzmir ve Ankara'da olayların ardından sıkıyönetim ilan edilmiş ve hükümet her yönden şiddetli eleştirilere maruz kalmıştır. Oysa o sıralarda Başbakan Menderes her gün basında boy gösterip ülkede daha önce görülmemiş bir ekonomik refah olduğundan dem vuruyordu. Ancak gerçekler ülkede ekonominin giderek bozulduğunu, yoksulluğun da hızla arttığını göstermekteydi. Sonuçta, dış politikayla ilgili olarak başlayan bu olaylar hızla bir iç politika malzemesine dönüşmüş ve Menderes kısa bir süre sonra kabinesini değiştirmek zorunda kalmıştır.

gerçekleşmiş, hem azınlıklara hem de Türklere ait işyerleri, evler tahrip edilmiş, yağmalanmıştır. Azınlıkların büyük zarar gördüğü bu gösteriler sonucunda söz konusu illerde sıkıyönetim ilan edilmiştir. Hükümet olayların sorumluluğunu komünistlere yüklemek istemiştir.¹⁶⁰ Fakat Yassıda duruşmalarında başlayan süreçte 6-7 Eylül olaylarında hükümetin sorumluluğu bulunduğu iddiası ağırlık kazanmıştır. Demokrat Parti Hükümetinin iç siyasal etkenlerin de etkisi ile kamuoyunu ilgisini dağıtmak için bu tür bir eylemi desteklediği düşünülebilir. Londra Konferansı 7 Eylül tarihinde bir sonuca ulaşmadan 6-7 Eylül olayları gerekçe gösterilerek dağılmıştır. Ortaylı'ya göre 6-7 Eylül Olayları “yakın tarihin en büyük sorun çıkaran iki tertibinden biridir” Ortaylı diğerini Varlık Vergisi olarak göstermektedir.¹⁶¹

2.1.2.İmzalanan Paktlar

NATO'ya üyelik Türkiye'nin dış politikasında “aktif bir devir açmıştır”. Bundan sonra Türk dış politikası, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz bölgesindeki güvenlik ve savunma sistemlerinin daha da pekiştirilmesine yönelmiştir.¹⁶² Bir başka anlatımla Soğuk Savaş'ın şiddetinin yoğun olarak hissedildiği bu dönemde Türkiye, hem kendi güvenliğini hem de Batı Bloğu'nun güvenliğini sağlamak ve Sovyetler Birliği'nin hegemonyasını sınırlamak adına bir dizi pakta ve antlaşmaya imza atmıştır. Bunlar içinde en önemlileri Akdeniz ve Balkanların güvenliğini sağlamaya yönelik imzalanan Balkan Paktı ve Ortadoğu'da Batı Bloğu çıkarları için oluşturulan Bağdat Paktidir.

2.1.2.1.Balkan Paktı

ABD bu dönemde Sovyetler Birliği ile ilişkileri çok gergin olan ve Kominform'dan ihraç edilen Yugoslavya'nın durumu üzerinde önemle durmuş ve bu

¹⁶⁰ Başbakan Menderes, bu olayın (Selanik'te bomba patlaması) Türk halkını öfkелendirdiğini ve spontane bir biçimde Rum azınlığa saldırıldığını iddia etmiştir. Birkaç gün sonra, hükümet açıklaması tekrar gözden geçirilerek değiştirilmiş; olaylar, Türk komünistleri tarafından planlanmış ve hayata geçirilmiştir. Olayları, 9 Eylül 1955'te 2000'in üzerinde kişinin “komünist” görüşlerinden dolayı tutuklanması izlemiştir. Ancak Dilek Güven'e göre 1955'teki saldırıların gerçekte devletin yöneticileri tarafından planlandığını ve hayata geçirildiğini gösteren yeteri kadar dayanak mevcuttur. Dilek Güven, (2010): *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*, İletişim Yayınları, İstanbul, Dördüncü Baskı: s.14.

¹⁶¹ Ortaylı, 2010: 107.

¹⁶² Armaoğlu, 1989a: 521.

ülkenin güvenliğini sağlayacak çözümler aramıştır. Bunun için çıkar yol olarak da Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında bir Balkan Paktı tesis edilmesini görmüş ve bu bağlamda Atina ve Ankara'yı Belgrat'la yakınlaşmaya yöneltmiştir.¹⁶³ Bu sırada Menderes'in de, "Atlantikten Pakistan'a kadar olan bir güvenlik zinciri kurulması adına Balkan Paktı'nın tesis edilmesini" arzuladığı bilinmektedir.¹⁶⁴ Bu isteklerle üç Balkan devleti kendi aralarında görüşmelere başlamıştır.

Üç Balkan Devleti arasındaki bu yaklaşma, en başta, Türkiye ve Yunanistan'a NATO çerçevesinde bağlı olan İtalya'yı, Yugoslavya ile Trieste konusunda anlaşmazlık durumunda olduğu için, endişelendirmiştir. Bu yüzden İtalya üç devlet arasındaki işbirliği çalışmalarından devamlı olarak haberdar edilmiştir.¹⁶⁵

Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında yapılan üçlü görüşmeler sonunda 28 Şubat 1953'de Ankara'da üç devletin Dışişleri Bakanları olan Fuat Köprülü, Stefanopulos ve Koca Popoviç arasında bir Dostluk ve İşbirliği Antlaşması (Ankara Antlaşması)¹⁶⁶ imzalanmıştır. TBMM antlaşmayı 18 Mayıs'ta, muhalefetin de tam desteği ile ve oybirliğiyle onaylamıştır. Bu pakta göre üç devlet ortak çıkarlarıyla ilgili konularda birbirlerine danışacaklar ve üye devletlerin Dışişleri Bakanları yılda en az bir defa toplanacaklardır. Bu antlaşma Bağcı'ya göre, "birçok Balkan ülkesini kontrolü altında bulunduran komünist tehlikesine karşı bir meydan okumadır".¹⁶⁷

Balkan Paktı çerçevesinde 9 Ağustos 1954'te imzalan Bled antlaşması ise üç devlet arasında 28 Şubat 1953'te Ankara'da imzalanan antlaşmanın resmi bir ittifaka dökülmesidir. Antlaşmanın ana hükümleri Ankara Antlaşmasının hükümlerine benzemektedir. Bu antlaşma ile üç devlet, "*içlerinden birine veya birkaçına, ülkelerin herhangi bir yerinde meydana gelecek silahlı saldırıda Birleşmiş Milletler Antlaşmasının tanıdığı birlikte meşru müdafaa hakkını kullanarak saldırıyı önlemek için silahlı kuvvet*

¹⁶³ Gönlübol, 1996: 237.

¹⁶⁴ Bağcı, 2007: 51.

¹⁶⁵ Gönlübol, 1996: 238.

¹⁶⁶ Antlaşmanın tam metni için bk. *Keesing's*, February 28-March 6 1953, s.12781.

¹⁶⁷ Bağcı, 2007: 53.

*kullanmak üzere, saldırıya uğrayan taraf veya taraflara yardım eylemek hususunda mutabık” kaldıklarını belirtmişlerdir.*¹⁶⁸

Ankara Antlaşmasından Bled Antlaşmasına gidilen günler içinde, Sovyetler Birliği'nin iç ve dış politikasında önemli değişiklikler olmuştur. Stalin'in ölümünden sonra onun yerine geçen Kruşçev ve diğer Komünist Parti yöneticileri yalnız komünist devletler karşısında daha yumuşak bir tutum takınmakla kalmamışlar, aynı zamanda “barış içinde bir arada yaşama”¹⁶⁹ politikasını da benimsemeye başlamışlardır.¹⁷⁰

Bu arada, Sovyetlerin Türkiye karşısındaki tutumunda da bir değişiklik olmuş ve Sovyet Hükümeti 30 Mayıs 1953'te Türkiye'ye bir nota vererek, Ermeni ve Gürcü Sovyet Cumhuriyetlerinin 1946 yılında bu devletten istedikleri topraklardan vazgeçmiş olduklarını ve bunun sonucunda artık “Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerinde hiçbir toprak isteği” kalmadığını bildirmiştir. Aynı notada bu isteklerde bulunduğu sırada “Karadeniz Boğazları yönünden Sovyetler Birliği'nin güvenliğine karşı yöneltilecek muhtemel bir tehdidin bertaraf edilmesi” konusunda da söz edildiği hatırlatılmış, bununla beraber Sovyet Hükümetinin bu konudaki görüşünü de yeniden gözden geçirdiği ve Sovyet güvenliğinin hem Türk, hem de Sovyet Hükümeti tarafından kabul edilebilecek şartlarla, Boğazlardan gelecek tehlikelere karşı korunabileceği bildirilmiştir.¹⁷¹

Sovyetler Birliği'ndeki bu tutum değişikliği karşısında, üç Dışişleri Bakanı, Bled antlaşmasının imzalandığı gün bir ortak bildiri yayınlarak, “dünyayı tehdit

¹⁶⁸ Gönlübol, 1996: 242.

¹⁶⁹ Peaceful coexistence. İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen Soğuk Savaş yıllarından sonra Sovyetler Birliği tarafından ortaya atılan, kapitalist ve sosyalist sistemler arasındaki ilişkilerin savaşa yol açmadan sürdürülemeyeceğini ve topyekün bir savaşın kaçınılmazlığını reddeden görüş. Sovyet lideri Nikita Kruşçev, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 1956 yılında toplanan 20.Kongresi'nde bu görüşe yeni bir yorum getirmiştir. Bu yorum esas itibarıyla nükleer bir savaşta her iki tarafın da yok olacağını anlaşılmaya başlanması ile ilgilidir. Kruşçev'e göre barış içinde bir arada yaşama, sosyalist ülkelerin kapitalist ülkelerle olan mücadelesinin daha çok ekonomik ve teknolojik alanlara kayması sonucunu doğuracak bir ilkedir. Sönmezoğlu, 2005: 122.

¹⁷⁰ Gönlübol, 1996: 244.

¹⁷¹ 18 Temmuz'da Sovyet Hükümetine verdiği karşılık notasında, Türk Hükümeti, Sovyetler Birliği'nin toprak taleplerinden vazgeçmesini memnurlukla karşıladığını ve Sovyet notasında söz konusu edilen iyi komşuluk bağını kurulmasını candan istediğini belirtmiştir. Boğazlar rejimine gelince; Türk notasında bu rejimin Montreux Sözleşmesi tarafından düzenlendiği Sovyetler'e bir kez daha hatırlatılmıştır. Gönlübol, 1996: 244.

eden harp tehlikelerinin şimdilik azalmış olduğu”nu, “memleketleri arasında mevcut barışçı işbirliği ile Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan Hükümetlerinin başka memleketlere misal olmaya değer bu hareketlerinin, milletlerarası durumda gerginlikleri izole edecek unsurların meydana gelmesine büyük ölçüde yardım edeceğinden” emin bulduklarını söylemişlerdir.¹⁷² Bandung Konferansında temelleri atılan ve bu Konferansta kabul edilen ilkeler çerçevesinde gelişen bir bağlantısız devletler bloğunun belirmesinden sonra, Yugoslavya bu bloğa kaymaya başlamış ve çok geçmeden Hindistan ve Mısır’la birlikte bağlantısız devletlerin lideri durumuna gelmiştir. Bu gelişme, Yugoslavya’nın Batı’yla olan ilgisini de zayıflatmış ve Balkan Paktı bundan büyük zarar görmüştür.¹⁷³ Türkiye ile Yunanistan arasındaki gerginlik Kıbrıs anlaşmazlığının 1959’da Zürih ve Londra anlaşmaları ile çözülmesinden sonra geçici bir süre için de olsa giderilmiştir ama Yugoslavya’nın milletlerarası ilişkilerinde izlediği bağlantısızlık ve ‘barış içinde bir arada yaşama” ilkesine aktif bağlılık politikası bu devletin Balkan Paktıyla ilişkilerini bütün bütüne kesmesine kadar ulaşmıştır. Bu gelişmeler sonunda, aslında yirmi yıllık bir süre için oluşturulduğu halde kurulmasının üzerinden bir yıl geçmeden, hukuken var olan, fakat uygulama alanına aktarılamayan bir kuruluş durumuna düşen Balkan Paktı bu biçimiyle 1960 yılına kadar devam etmiş ve Pakt’ın 1960 Haziran’ında da resmen sona erdiği açıklanmıştır.¹⁷⁴

2.1.2.2. Bağdat Paktı

Bağdat Paktı, Ortadoğu’da Batı Bloğu’nun güvenliği ve petrolün akışının kontrolü için oluşturulan bir pakt olmuştur. Bu pakt bir dizi antlaşma sonucunda kurulmuştur.¹⁷⁵

2.1.2.2.1. 2 Nisan 1954 Karaçi Anlaşması

Kore Savaşı’nın Ortadoğu bakımından ilk etkisi Türkiye’nin NATO’ya katılımı¹⁷⁶ ise, ikinci etkisi de, Uzakdoğu’da bir saldırıya kalkışan Sovyetlerin başka

¹⁷² Gönlübol, 1996: 247.

¹⁷³ Gönlübol, 1996: 248.

¹⁷⁴ Gönlübol, 1996: 249.

¹⁷⁵ Bağcı, 2007: 61-78.

bölgelerde de kuvvet denemesinde bulunabileceğinden endişe duyan ABD'nin Balkanlar'ın ve Ortadoğu'nun güvenliği ile yakından ilgilenmeye başlamasıdır. Sovyet saldırısına uğraması en muhtemel devletin Yugoslavya olduğu sanılması daha önce bahsedilen Balkan Paktının kurulmasına yol açmıştır. Ondan sonra da, sıra bir Ortadoğu Savunma Paktının yapılmasına gelmiştir.¹⁷⁷

ABD'de Başkan Eisenhower'ın yönetime gelmesinden hemen sonra el attığı konuların başında, Ortadoğu bölgesinin güvenliği gelmiştir. Bu amaçla Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, beraberinde “Mutual Security Agency” (Karşılıklı Güvenlik Ajansı) Direktörü Horald E. Stassen olduğu halde, yirmi gün süren bir yerinde inceleme gezisine çıkmak üzere 19 Mayıs 1953'de, Washington'dan ayrılarak, Türkiye ve İsrail de dahil olmak üzere bütün Ortadoğu devletlerini ziyaret etmiştir. Türkiye'nin bir Ortadoğu savunma teşkilatının liderliğini yüklenmeye istekli görünmesinden sonra, sıra buna katılacak devletleri bulmaya gelmiştir. Başlangıçta, buna istekli ilk devlet Pakistan olmuştur. Pakistan doğrudan doğruya bir Sovyet tehlikesi ile karşı karşıya olmamasına rağmen Keşmir sorunu yüzünden Hindistan'la ilişkileri bozulmuş ve bu yüzden, savunmasını güçlendirmek için, kendisini Batılı Devletlere bağlamak istemiştir. Pakistan'ın Ortadoğu savunma düzenine katılmak kararını alması, kendine, ya da Ortadoğu'ya yöneltilecek bir Sovyet tehlikesi korkusundan çok, bu yüzden olmuştur.¹⁷⁸

Pakistan'la bir anlaşma yapmak için ABD ile Türkiye aynı zamanda harekete geçmişlerdir. Dönemin ABD Başkan Yardımcısı Nixon'ın 1953 Aralık ayında Karaçi'yi ziyaretinden sonra, 22 Şubat 1954'te, dönemin Pakistan Başbakanı Muhammed Ali yaptığı bir açıklamada bu devletin ABD'den askeri yardım talebinde bulunduğunu söylemiştir. ABD ile Pakistan arasındaki bu ilişkilere paralel olarak Türk ve Pakistan Hükümetleri, 19 Şubat 1954'te bir ortak bildiri yayınlamışlardır.

¹⁷⁶ Türkiye'nin NATO'ya katılması söz konusu olduğu zaman ortaya çıkan en önemli güçlük, Orta Doğu'nun savunması sorunu olmuştur. İngiltere, her şeyden önce bir Orta Doğu savunma düzeni istediği için Türkiye'nin NATO'ya alınmasına son dakikaya kadar itiraz etmiştir. Ancak, daha önce de bahsedildiği üzere Kore Savaşı'nın çıkması sonucunda ABD İngiltere'yi bu itirazlarından vazgeçmeye zorlamış ve Ankara'nın da ileride Orta Doğu'nun savunulması konusunda aktif bir rol oynamak sözünü vermesi üzerine, Türkiye NATO'ya alınmıştır.

¹⁷⁷ Gönlübol, 1996: 251.

¹⁷⁸ Gönlübol, 1996: 251-252.

Bildiride iki devlet arasındaki 26 Ağustos 1951 tarihli dostluk anlaşmasına değinildikten sonra şöyle denilmiştir:¹⁷⁹

“Pakistan ile Türkiye arasındaki dostluk antlaşmasının ruhuna uygun olarak, her iki hükümet, siyasi, iktisadi ve kültürel sahalarda sıkı ve dostane işbirliğine varmak ve aynı zamanda, kendi menfaatleri için olduğu kadar bütün sulhsever milletlerin menfaatleri için de sulh ve emniyetin kuvvetlenmesi emrinde gereken yolları tetkik etmek hususunda mutabık kalmışlardır”.

Türkiye ve Pakistan arasında 18 Şubat tarihli ortak bildiride öngörülen anlaşma 2 Nisan 1954’te dönemin Pakistan Dışişleri Bakanı Muhammed Zafirullah Han ile Türk elçisi Selahattin Refet Arel arasında Karaçi’de imzalanmıştır. Bu anlaşma, Türkiye ve Pakistan Parlamentoları tarafından tasdik edildikten sonra, tasdik belgelerinin 12 Haziran 1954’te Ankara’da teati edilmeleri üzerine yürürlüğe girmiştir. Böylece, Karaçi antlaşmasının imzalanmasıyla, Amerikan diplomasisinin öngördüğü gibi Orta Doğu güvenlik sisteminde ilk adım atılmıştır.¹⁸⁰

2.1.2.2.2. 24 Şubat 1955 Türk-İrak İşbirliği Antlaşması

Arap Devletleri ise Orta Doğu’daki bu Batı yapılanmasını endişe ile izlemiştir. Batılıların, içine girmeseler bile kurulacak bu düzenin arkasında olduklarını gören Arap devletleri, buna karşı tavır almışlardır. Arap Devletleri içinde, Türkiye ile savunma konusunda işbirliği yapmaya istekli devlet olarak, Irak çıkmıştır. Menderes’in ise isteği Ortadoğu’da liderlik görevini üstlenmek olmuştur.¹⁸¹

Irak monarşisinin çeşitli endişeleri yüzünden, bu devlet bir süredir zaten Batı’ya yaklaşmak istemiştir. Golschmidt ve Davidson’un deyimiyle “anti-komünist” bir yapılanma olan Bağdat Paktı’na girerek,¹⁸² Irak, Kahire ile olan ilişkilerinin de

¹⁷⁹ Gönlübol, 1996: 253.

¹⁸⁰ Gönlübol, 1996: 254.

¹⁸¹ Bağcı, 1997: 62.

¹⁸² Arthur Goldschmidt Jr. ve Lawrence Davidson, (2008): *Kısa Ortadoğu Tarihi*, İstanbul, Doruk Yayıncılık: s.399.

bozuk olması nedeniyle askeri olarak ABD'den de destek beklemeye başlamıştır. Bu isteğine uygun olarak da 1953 yılında, ABD ile Irak arasında askeri yardım konusunda görüşmeler yapılmıştır. İki ülke arasında yapılan bu görüşmeler kısa bir süre içinde olumlu gelişmeler göstermiş ve Irak ile ABD, 20 Nisan 1954'te, nota teatisi sureti ile bir askeri yardım anlaşması imzalamışlardır. Irak Hükümeti bu anlaşmayla kesin bir sorumluluk altına girmemiş ama yapılan görüşmelerde Irak'ın bölge savunmasına katılacağı hususunda görüş birliğine varılmıştır. Pakistan konusunda olduğu gibi, Türkiye Irak'la yapılacak ilk ikili anlaşmanın da öncülüğünü yüklenmeyi kabul etmiştir. Bununla beraber, Irak'ın Türkiye'ye ve Türkiye vasıtasıyla da Batı'ya bağlanması olayı ortaya Arap Birliği'nin geleceği gibi daha önemli bir sorun çıkarmıştır. Irak'ın Batı'yla bağlantılar kurması Arap Birliği'nin bütünlüğünü bozabileceği gibi, bu devlet içindeki Batı aleyhtarı kuvvetleri harekete geçirebilecek ve bütün Arap dünyasını kendine düşman edebilecekti. Ancak dönemin taze Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa, Batı ile işbirliğinin sağlayacağı imkânlar hususunda gerek Kral, gerek politikacıları iknada başarılı olmuştur. Nuri Sait'e göre, Batı ile işbirliği, Irak'a daha fazla ekonomik imkânlar sağlayabileceği gibi İsrail karşısında Irak'ı daha fazla güçlendirecek ve belki de bu devleti Arap dünyasının lideri durumuna getirecektir.¹⁸³

Batı ile ilişkilerini sıklaştırmakta artık bir sakınca görmeyen Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa, Londra'ya yaptığı bir ziyaretten dönerken Türkiye'ye gelerek, 9-19 Ekim tarihlerinde Türk yöneticileri ile Orta Doğu güvenliği konusunda görüşmeler yapmıştır. Bundan sonra, Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü 6-14 Ocak 1955 tarihlerinde Bağdat'ı ziyaret ederek Irak yetkilileri ile görüşmeler yapmışlardır. 12 Ocak'ta yayınlanan bir bildiriye, ortak bir güvenlik antlaşması yapılması konusunda görüş birliğine varıldığı belirtilmiş ve şöyle denilmiştir:¹⁸⁴

“Türkiye ve Irak Hükümetleri, Orta Şark'ta, Birleşmiş Milletler Antlaşmasının prensiplerine ve bu prensiplere dayanan kararlara uygun şekilde istikrarın tesisine, her ne şekilde olursa olsun tecavüz niyetlerinin

¹⁸³ Gönlübol, 1996: 255.

¹⁸⁴ Gönlübol, 1996: 256.

önlenmesi suretiyle emniyetin takviyesine ve sulhun vikayesine hizmet edeceğine kani buldukları böyle bir anlaşmaya, onun gayelerinin tahakkukuna hizmet azmini ispat etmiş olan bu yolda faaliyet sarf edebilecek vaziyette bulunan devletlerin iltihakını faydalı ve lüzumlu telâkki eylemektedirler. Bu itibarla, bu anlaşmanın nihaî şeklini almasına takaddüm edecek, çok kısa zaman zarfında bu mevzuda kendileri ile beraber hareket etmek arzusunu gösterecek devletlerle sıkı temas halinde bulunacaklar, mümkün olursa vesikanın imzasının onlarla birlikte yapılmasına çalışacaklar ve her hal ve kârda imzadan sonra dahi aynı gayretlere devam edeceklerdir”.

Menderes Bağdat'tan Ankara'ya dönerken yol üzerinde Şam'a uğrayarak Suriye Başbakanı Faris el-Huri ile görüşmüştür. Aynı gün (14 Ocak) Beyrut'a da giden Başbakan Menderes orada da Lübnan Hükümeti ile görüşmeler yapmıştır. Lübnan Dışişleri Bakanı Nakkaşı 15 Ocak'ta yaptığı bir açıklamada Menderes'in Lübnan'ı imzalanması kararlaştırılan Türk-İrak antlaşmasına katılmaya davet ettiğini ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün de Türkiye'nin İsrail ile buna benzer bir anlaşma yapmayacağı yolunda teminat verdiğini açıklamıştır. Bununla beraber, ziyaret sonunda yayınlanan resmi bildiriye, bu konuya değinilmeden, iki hükümetin Türkiye, Lübnan ve diğer Arap Devletleri arasındaki ilişkilerin kuvvetlendirilmesi için görüşmelerde bulunmak hususunda anlaşmaya vardıkları bildirilmiştir. Başbakan Menderes, Lübnan Hükümetinin kuvvetli bir Orta Doğu savunma örgütünün kurulmasına taraftar olmakla beraber Arap Birliği'nin tasvibi olmadan böyle bir örgüte girmek niyetinde olmadığını açıklamıştır. Öte yandan, gerek Türk-İrak Paktının imzalanacağını açıklanması, gerek Menderes'in Şam'ı ziyareti, Suriye parlamentosundaki solcu milletvekillerinin tenkitlerine hedef olduğu gibi, öğrenciler de Halep ve Şam'da aleyhte gösteriler yapmışlardır.¹⁸⁵

Bütün bu baskılara Irak Hükümeti aldırış etmemiş ve Türkiye ile Irak arasındaki karşılıklı işbirliği antlaşması 24 Şubat 1955'de Bağdat'ta imzalanmıştır.

¹⁸⁵ Gönlübol, 1996: 256-257.

Antlaşma, imzalanmasından iki gün sonra, 26 Şubat'ta Irak ve Türk parlamentoları tarafından onaylanmış ve hemen yürürlüğe girmiştir.¹⁸⁶

2.1.2.2.3. İngiltere ve Bağdat Paktı

Türk-İrak İşbirliği Antlaşmasının en çok İngiltere'nin işine yaradığı gözlemlenmektedir. Bir "Kuzey Kuşağı" kurulmasıyla ilgili çalışmalar, Orta Doğu'da öteden beri şu, ya da bu biçimde varlığını korumuş ve bu bölgenin politikasında büyük ölçüde etkili olmuş bir devlet olan İngiltere'nin daha ilk günlerden başlayarak dikkatini çekmiştir. İngiltere başlangıçta Türk-Pakistan Antlaşması ve bir Amerikan buluşu olan Kuzey Kuşağı fikrine, bu gibi düzenlemelerin Batılı Devletlerin Hindistan'la ilişkilerini bozabileceğini düşünerek, fazla itibar göstermemiştir. Bu dönemde İngiltere'nin Orta Doğu'nun savunması konusundaki ilgisi, hala Süveyş Kanalı'nın güvenliği ile bu bölgede çeşitli antlaşmalarla elde ettiği üsleri korumak görüşüne dayanmıştır. Ancak, Irak'ın burada önemli bir yer kaplayacağı anlaşılınca, bu ülkede iki önemli üsse sahip olması bakımından, İngiltere'nin Kuzey Kuşağı fikrine duyduğu ilgi çoğalmıştır.¹⁸⁷

Türkiye ile Irak arasında imzalanan pakt İngiltere'ye o sırada muhtaç olduğu bir imkânı vermiştir. Böylece, İngiltere 4 Nisan 1955'te Bağdat Paktı'na resmen katılmış ve aynı gün İngiltere ile Irak arasında 1930 ittifak antlaşmasının yerine geçecek olan özel anlaşma da imzalanmıştır. Adnan Menderes, İngiltere'nin Türk-İrak Paktı'na katılmaya karar vermesinin açıklanmasından sonra, 1 Nisan 1955'te verdiği bir demeçte bu olaydan duyduğu memnunluğu belirttikten sonra şöyle demektedir:¹⁸⁸

"...Bu, bütün sulhsever milletleri sevindirmesi icap eden son derece mesut bir hadisedir. Çünkü şimdi, Orta Şark'ın en hassas kısmında, bütün bölgenin emniyetine, istikrarına ve refahına hizmet edecek olan ve en iyi ve halis

¹⁸⁶ Gönlübol, 1996: 259. Öte yandan, Antlaşmanın onaylanması ile ilgili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisinde yapılan görüşmeler sırasında Pakt karşısında İsrail'in durumuna değinen Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Türkiye'nin Birleşmiş Milletlerin Filistin Uzlaştırma Komisyonu üyesi olduğunu, ilgili devletlerin başbakanları arasında teati edilen mektubun Türkiye'nin bu sorun karşısındaki durumunu değiştirmedeği gibi İsrail'le dostane münasebetlerini de etkilemeyeceğini açıklamıştır.

¹⁸⁷ Gönlübol, 1996: 263.

¹⁸⁸ Gönlübol, 1996: 264.

niyetlere dayanan bu sulh teşkilâtı. İngiltere gibi imkânları geniş bir devletin ahdi ve fiilî işbirliğini kazanmış oluyor... İngiltere'nin vermiş olduğu misalin bu bölgede kâin bulunan ve bölgenin emniyet ve sulhu ile faal şekilde ilgili olan diğer devletler tarafından yakın bir zaman içinde takip edileceğinden emin bulunuyoruz”.

2.1.2.2.4. Bağdat Paktının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi

Türkiye Batı'nın en güçlü savunma düzeni olan NATO'ya bütün birliklerini verdiği için Bağdat Paktı kanalıyla Batı'nın Orta Doğu'daki savunma gücüne bir katkıda bulunamazdı. Türkiye'yi Bağdat Paktının içine iten, NATO'ya alınacağı sırada daha çok İngiltere'nin ısrarıyla Orta Doğu'nun savunmasıyla ilgileneceği yolunda verdiği söz olmuştur. Pakta katılmak ve onun kurulmasında hiç olmazsa görünürde başrolü oynamakla Gönübol'a göre Sovyetler Birliğini “tahrik etmiş” ve bu devletin “milletlerarası politikada değişmeye başlayan davranışlarından faydalanma imkânlarını” kısıtlamıştır. Sovyetler Birliği'nin Bağdat Paktı karşısında duyduğu hoşnutsuzluk 1955 Aralık'ta Mareşal Bulganin'le Kruşçev'in Asya gezisinden sonra Yüksek Sovyet Şurasında yaptıkları konuşmalarda bu pakta ayırdıkları geniş yerden açıkça gözlemlenmiştir. İki Sovyet lideri bu konuşmalarında Hindistan, Birmanya ve Afganistan'a yaptıkları ziyaretlerde, bu devletlere “barış içinde bir arada yaşama” ilkesi üzerinde görüş birliğine vardıklarını açıklamışlardır. Bu konuşmalar sırasında Bağdat Paktına değinen Bulganin şöyle demiştir:¹⁸⁹

“SEATO'nun kurulmasında başlıca rolü Birleşik Amerika, İngiltere ve Fransa oynamıştı. Bağdat askeri gruplaşmasında ise birinci kemanın İngiltere tarafından çalındığı pek iyi bilinen bir gerçektir”.

Öte yandan Paktın kurulmasında Türkiye'nin rolüne değinen Kruşçev ise şöyle konuşmuştur:¹⁹⁰

“Türkiye'de Kemal Atatürk ve İsmet İnönü yetkileri ellerinde bulundurdukları sırada bu devletle ilişkilerimiz çok iyiydi; fakat sonradan bu

¹⁸⁹ Gönübol, 1996: 270.

¹⁹⁰ Gönübol, 1996: 270.

münasebetlere gölge düşmüştür. Bunun yalnızca Türkiye'nin hatasından ileri geldiğini söyleyemeyiz. Biz de bu ilişkiler üzerine gölge düşüren bazı yanlış beyanatlarda bulunduk. Fakat sonradan bunu tashih eden adımlar attık ve bu devletle dostça ilişkiler kurmak için teşebbüslerde bulunduk. Maalesef, Türk devlet adamları buna aynı biçimde karşılık vermediler..."

Bağdat Paktı Türkiye'nin yalnız Sovyetler Birliği ile ilişkilerini biraz daha bozmakla kalmamış, aynı zamanda Irak dışında kalan Arap Devletleri ile ilişkilerini de kötüleştirmiştir. Irak'la bir işbirliği antlaşması imzalayacağını açıklayacağı sırada, Orta Doğu Kumandanlığı yüzünden bozulan Türk-Mısır ilişkileri biraz olsun düzelmiş bulunuyordu. Ancak içine İngiltere'nin de katılacağı bir bölge antlaşmasının yapılmak istenmesi, bu ilişkileri yeniden gerginleştirmiştir. Bu gerginleşmede Mısır'ın Arap dünyası içindeki birliğin parçalanmasından ve kendi liderliğinin sarsılmasından duyduğu hoşnutsuzluk kadar, İngiltere'nin bölgedeki varlığını sürdürmeye kalkışmasının yarattığı endişenin de payı vardır. Fakat Türk karar alıcıları bu gerçeği görmekte güçlük çekmişler ve Bağdat Paktı'na karşı Arap Devletleri arasında doğan husumeti yalnızca Ortadoğu'daki liderlik yarışmasına bağlamaya kalkışmışlardır. Öte yandan, Arap Devletlerini ürküten Bağdat Paktı İsrail'i de memnun etmiş değildir. Üstelik Türkiye, Bağdat Paktı'na yöneltilen Arap tenkitlerinden birinin Türkiye'nin İsrail'i tanımış olduğu hususu olduğunu göz önüne alarak, 1956 Kasım'ında İsrail'deki elçisini geri çekmiştir. Böyle yaparken, Türk dış politikasını yönetenler Bağdat Paktı'nın durumunu biraz olsun kuvvetlendirebileceklerini ummuşlardır. Fakat bu umduklarını bulamadıkları gibi, İsrail'i de büsbütün gücendirmişlerdir.¹⁹¹

Arı'ya göre ise *"Bağdat Paktı Menderes hükümeti tarafından her ne kadar Türkiye'nin Ortadoğu'daki etkisini artırma düşüncesiyle yapılmış bir girişimse de sonuçta Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerinden biraz daha uzaklaşmasına yol açan bir niteliğe dönüşmüştür"*.¹⁹²

¹⁹¹ Gönlübol, 1996: 270-271.

¹⁹² Tayyar Arı, (2005): *Ortadoğu*, İstanbul, Alfa Yayınları, İkinci Baskı: s.306.

2.1.2.3.Bağlantısızlarla¹⁹³ İlişkiler

Konferans Endonezya Devlet Başkanı Sukarno'nun bir konuşmasıyla 18 Nisan 1955'te başlamış ve 24 Nisan 1955'e kadar devam etmiştir. Konferansın akışından, Asya-Afrika Devletlerinin dünyada ağırlık kazanmaktan başka hiçbir açık amaçları olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'yi, Bandung'da, dönemin Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu'nun başkanlığında bir heyet temsil etmiştir. Konferansın 21 Nisan tarihli toplantısında yaptığı bir konuşmada, Zorlu, özellikle komünist tehlikesi üzerinde durmuş ve bağlantısızlık politikasını kınamıştır. Zorlu, bağlantısızlık siyasetinin vereceği sonuca bir örnek olarak “iyi niyetli, fakat yanlış yola sürüklenen” Çekoslovakya'nın akıbetini göstermiş ve böyle bir “yolun ortası siyasetinin doğuracağı tehlikeler” konusunda konferansa katılanları uyarmıştır. Zorlu, hür milletleri NATO, Balkan Paktı, Türk-Pakistan ve Türk-İran Paktlarıyla Güney-Doğu Asya Antlaşma Teşkilatı (SEATO) gibi ittifaklar yapmaya sevk eden şeyin tecavüz tehlikesi olduğunu ileri sürmüştür. Başbakan Yardımcısı, “Türkiye'nin eski emperyalizmin kalıntıları olan müstemlekecilik ve ırk tefrikinin dünya yüzünden tamamen silinmesi gerektiğine” inandığını da söylemiştir.¹⁹⁴

Komitelerdeki, özellikle Siyasi Komitedeki görüşmeler sırasında Batı taraftarı devletlerle bunlara aleyhtar olan devletler arasında geniş görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Birincilerin liderliğini başta Türkiye olmak üzere Irak ve Pakistan, ikincilerin liderliğini de Hindistan, Komünist Çin ve Mısır yapmıştır.¹⁹⁵

Görüldüğü gibi Türkiye, NATO'yu ve genellikle Batı bloğunu savunmakla, konferansta, her türlü blokların ve bloklaşmanın aleyhinde olan, bağlantısızlığı kendilerine dış politika ilkesi olarak kabul eden devletlerin görüşlerine karşı çıkmış

¹⁹³ Bağlantısızlık Politikası (Non-Alignment): Devletlerin dış politika stratejilerinden bir tanesidir. Bağlantısızlık, belli başlı bloklar ile siyasal ya da ideolojik yakınlaşmalardan kaçınma politikası olarak tanımlanabilir. Sönmezoğlu, 2005: 110.

¹⁹⁴ Hindistan Başbakanı Nehru konferansta geniş yankılar yaratan bir konuşma yaparak Fatin Rüştü Zorlu'nun konuşmasını cevaplandırmış ve Zorlu'nun madalyonun yalnızca bir yüzünü gösterdiğini, öte yüzü çevrilince NATO'ya karşı kuvvetli itirazlar yapılabileceğini ileri sürmüştür.

¹⁹⁵ Gönlübol, 1996: 273-274.

bulunuyordu. Bu devletler, Türkiye'yi Batı'nın sözcüsü olarak görmüşler ve bundan büyük hoşnutsuzluk duymuşlardır. Kaldı ki, Zorlu, sonradan yaptığı bir konuşmada Türkiye'nin Bandung'a Batı'nın sözcülüğünü yapmak üzere ve Batı'nın ısrarı üzerine gittiğini açıkça söylemiştir. Gerçekten Başbakan Yardımcısı Zorlu, 1956 Dışişleri Bakanlığı bütçesinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülmesi sırasında yaptığı bir konuşmada şöyle demiştir:¹⁹⁶

"Bize düşen vazife vazıhtır. Biz kendi politikamızı, kendi görüşümüzü önce kendimiz savunacağız ve dostlarımızla birlikte savunacağız. Biz oraya (Bandung'a) son dakikada gittik. Bu iştiraki müttefiklerimiz çok arzu ettiler, aman gidin dediler, siz gitmediğiniz takdirde fena olacak dediler."

Türkiye bu oluşumu yeterince öngörememiştir, savı ortaya atılabilir. Türkiye'nin Bandung'ta sergilediği duruş, onun Kıbrıs politikasında BM nezdinde Müslüman devletler tarafından yalnız bırakılmasına neden olmuştur. Türkiye, belki de Bandung'ta tarafsız kalabilseydi daha az zarar görecektir, denilebilir. Keza Bağdat Paktı da Türkiye için adeta bir dinamit olmuştur. Bu oluşum ile Arap devletlerinin düşmanlığı kazanılmıştır.

2.1.2.4.Süveyş Bunalımı ve Türkiye

Süveyş Bunalımı, Mısır Başbakanı Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi ile başlamıştır. Ancak bunalım, bir anda Soğuk Savaş'ın seyrini sıcak bir savaşın eşğine getirmiştir. Bunalımın nedenleri ve sonuçları ile ilgili Türkiye'nin davranışları aşağıdaki alt başlıklarda ayrıntılı şekilde incelenmiştir.

2.1.2.4.1. Süveyş Kanalının Millileştirilmesi

Batılı Devletlerin Assuan Barajına yapacakları yardım teklifini geri almaları üzerine, Başbakan Nasır, 26 Temmuz'da, bu barajın yapımı için gerekli finansman kaynaklarını bulmak amacıyla, Süveyş Kanalını millileştirdiğini ilan etmiştir.¹⁹⁷ Süveyş Kanalından geçiş, 1888 İstanbul Anlaşması gereğince, hisse senetlerinin çoğu

¹⁹⁶ Gönlübol, 1996: 276.

¹⁹⁷ William Cleveland, (2008): *Modern Ortadoğu Tarihi*, İstanbul, Agora Kitapevi: s.345.

İngiliz ve Fransızların elinde olan bir Kanal Kumpanyası tarafından düzenleniyor ve geçiş ücretleri bu Kumpanyaya gidiyordu. Başbakan Nasır, Kanalı millileştirmekle Kanal Kumpanyasının bu haklarını Mısır'a geçirmiş, fakat buna karşılık Kumpanyaya tam tazminat ödeyeceğini de bildirmiştir.¹⁹⁸

Başbakan Nasır'ın bu davranışı Batılılar için tam bir sürpriz olmuştur. Batılı Devletler bir “milletlerarası kurum”un ulusal amaçlar uğruna devletleştirilmesini protesto etmişler ve bunu Kanalin güvenliğine ve buradan geçiş özgürlüğüne karşı yöneltilmiş bir davranış olarak karşılamışlardır. Özellikle İngiltere ve Fransa, Kanal Kumpanyasının hisse senetlerini ellerinde bulunduran devletler olarak, Süveyş'in millileştirilmesi karşısında en fazla endişe duyan devletlerin başında gelmişlerdir. Dönemin İngiltere Başbakanı Anthony Eden, Nasır'ın Kanalı millileştirmesinin “hırsızlık” olduğunu söylemiştir.¹⁹⁹ Bununla beraber, başlangıçta, işi güç kullanmaya kadar götürmeden konferans yoluyla çözmeyi denemişlerdir. Ağustos ayı başında, İngiltere, Fransa ve ABD, eğer Kanal Kumpanyasına tam tazminat verilir ve Kanal milletlerarası bir denetim ve işletme düzeni altına konulursa bu millileştirmeyi kabul etmek kararını almışlardır. Bundan sonra da, gene bu üç devlet, 1888 Anlaşmasını imzalayanlarla Kanalı en fazla kullanan 24 devleti Londra'da bir toplantıya çağırılmışlardır.²⁰⁰ Mısır ve Yunanistan, bu teklifleri Mısır'ın bağımsızlığı ve egemenliği ile bağdaşır görmediklerini söyleyerek konferansa katılmayı reddettikleri için 16 Ağustos'ta başlayan toplantılara yalnız 22 devlet gelmiştir.²⁰¹

Batılı Devletler, Konferansın önüne, “Dulles Planı” diye adlandırılan bir teklif getirmişlerdir. Konferansta Türkiye'yi temsil eden Büyükelçi Muharrem Nuri Birgi, 17 Ağustos'ta yaptığı bir konuşmada, Türkiye'nin Dulles Planına katıldığını şöyle açıklamıştır:²⁰²

“Biz Müslüman bir milletiz. Bu ve daha birçok sebeplerle Arap memleketlerinin dostuyuz ve onları severiz. Arap memleketlerinin, hürriyet

¹⁹⁸ Gönlübol, 1996: 279-280.

¹⁹⁹ Cleveland, 2008: 345-346.

²⁰⁰ 1888 İstanbul Anlaşmasının tam metni için bk. Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East*, Vol I, ss.202-205.

²⁰¹ Gönlübol, 1996: 280.

²⁰² Gönlübol, 1996: 280.

ve bağımsızlıkları için yapmakta oldukları mücadelede onlarla beraberiz. En büyük arzularımızdan biri de Arap memleketlerinin biran önce bağımsızlıklarına kavuşmalarıdır. Fakat Süveyş Kanalı'nın bitaraf ve beynelmilel bir idare ve kontrole konulmasında Mısır'ın bağımsızlığını ve haysiyetini rencide edecek bir mahiyet göremiyoruz. Bizce Dulles'in ileri sürdüğü plan, Süveyş Kanalı meselesine bir hal çaresi bulabilmek için müsbet ve müsavat esasına dayanan temellerdir. Bu meselede hissiyata kapılmadan karar vermek icap eder.”

Bununla beraber, Türkiye, Konferansın sonlarına doğru Pakistan, İran ve Habeşistan'la birlikte Dulles Planını iki noktada değiştiren bir önerge de sunmuştur. Bu önergeye göre Kanal Kumpanyasına tazminat ödenmesi gereği, bir madde olarak karara değil, fakat bir dilek olarak girişe konulmalı ve yeni Kanal düzen ve yönetiminin “Mısır'ın egemenlik haklarına kat'ıyyen hanel getirmeyecek” biçimde kurulacağı açıkça belirtilmelidir. Bu değişiklik Konferansa katılan üyelerin büyük çoğunluğu tarafından benimsendiği için Dulles Planı böylece tâdil edilmiştir ve bundan sonra da “beş devlet planı” (ABD, Türkiye, İran, Pakistan ve Habeşistan) diye anılmaya başlamıştır. Başkan Nasır “beş devlet planı”nı kabul etmemiştir. Bunun üzerine, 19-22 Eylül tarihlerinde Londra'da bir kere daha toplanılmıştır. Bu toplantının gündeminde, Süveyş Kanalı'nın milletlerarası bir yönetim altına konulmasını istemek üzere Kahire'de görüşmeler yapan beşli komitenin başkanı Mr. Menzies'in raporuyla Süveyş sorununun görüşülmesi için milletlerarası bir konferans toplanmasını isteyen Mısır Hükümetinin raporundan başka Dulles'in Kanala milletlerarası bir statü verilmesine ilk adım olarak bir “Süveyş Kanalı'nı Kullananlar Birliği” kurulması yolundaki teklifi de olmuştur. Konferansta yapılan görüşmeler sonunda böyle bir birliğin kurulması kararlaştırılmış ve 1 Ekim'de, 18 devletin Londra'daki Büyükelçileri bir araya gelerek “Süveyş Kanalı'nı Kullananlar Birliği”ni kurmuşlardır.²⁰³ Türkiye bu Birliğe üye olacağını ve Birlik gayelerinin tahakkukuna çalışacağını Dışişleri Bakanlığının 27 Eylül 1956'da yayınlamış olduğu bir bildiri ile kamuoyuna açıklamıştır.²⁰⁴

²⁰³ Cleveland, 2008: 346-347.

²⁰⁴ Gönlübol, 1996: 280-282.

2.1.2.4.2. Mısır-İsrail Savaşı

Mısır'ın kendisine yapılan bütün teklifleri geri çevirmesi, Süveyş Kanalı'nın işlemez duruma gelmesi halinde bütün ekonomilerinin sarsılacağı endişesiyle olduğu kadar konuyu bir ulusal gurur sorunu yaptıkları için de İngiltere ve Fransa'yı telaşa düşürmüştür. Bu telaş, anlaşmazlık büyüdükçe o kadar çoğalmıştır ki, ABD'nin bütün yatırıma tavsiyelerine rağmen, iki devlet sonunda Mısır'a askeri bir müdahalede bulunabilmek için fırsat kollamaya başlamışlardır.

Sina Bölgesi'nde uzun süredir devam eden gerginlik ve çatışmaları bahane eden İsrail 29 Ekim 1956'da Mısır'a saldırmış ve bu saldırıdan yararlanan İngiltere ve Fransa da, Kanal bölgesinin güvenliğini korumak bahanesiyle kıyıya asker çıkararak, bölgeyi işgal etmişlerdir. İsrail saldırısının bu üç devlet arasında önceden planlandığını ve başlıca amacın, Mısır lideri Nasır'ı işbaşından uzaklaştırmak olduğu bilinmektedir.²⁰⁵

İngiltere ile Fransa'nın bu davranışları yalnızca Batı dünyasında geniş görüş ayrılıkları değil, aynı zamanda Bağdat Paktı içinde de büyük bir huzursuzluk yaratmıştır. Bir yandan Türk basını İngiltere ve Fransa'nın bu çıkarmayla "Macar ihtilâlcilerinin hür dünyanın davasına yaptıkları hizmeti tehlikeye" düşürdüğünden yakınırken, öte yandan İran Şahı'nın Pakistan Başbakanı ile görüştüğünden sonra yaptığı davet üzerine, Bağdat Paktı'nın dört bölgesel devletinin Başbakanları, Orta Doğu'yla ilgili gelişmeleri gözden geçirmek üzere, 7 Kasım'da Tahran'da toplanmışlardır. Bağdat Paktı'nın üyesi olduğu halde İngiltere bu toplantıya çağrılmamıştır. Bağdat Paktı'nın bölgesel devletleri, İngiltere ile Fransa'nın bu davranışlarının ileride bütün Paktın kötülenmesine fırsat verecek bir nitelik kazanmasından o kadar endişe duymuşlardır ki, bu ihtimali önlemek için, toplantılarına İngiltere'yi çağdırmaktan dikkatle kaçınmışlardır ve İngiltere'nin Mısır'daki tutumuna karşı durum almaktan çekinmemişlerdir.²⁰⁶

²⁰⁵ Gönlübol, 1996: 282.

²⁰⁶ Gönlübol, 1996: 282-284.

2.1.2.4.3. Türk-İsrail Diplomatik Krizi

İngiltere ve Fransa'nın, İsrail'le işbirliği halinde Mısır'a karşı giriştikleri saldırının Bağdat Paktı Teşkilâtının dört bölgesel devleti tarafından tasvip edilmediği ortaya daha önce konmuştur.

Araplarla giriştiği mücadele sonunda bağımsızlığını ilan eden İsrail'i ilk tanıyan Müslüman devlet Türkiye olmuş ve Türkiye bundan sonra bu devletle sıkı ticari ilişkiler kurmuştur. Bu kez Mısır'a karşı giriştiği silahlı saldırı üzerine ise, Türkiye derhal İsrail'e karşı durum almakta tereddüt etmemiş, İsrail'deki Büyükelçisini geri çekmeye karar vermiştir. 26 Kasım 1958 tarihli Dışişleri Bakanlığı bildirisinde bu konuda şöyle denilmektedir:²⁰⁷

“Türkiye Hükümeti, Filistin meselesinin Birleşmiş Milletler Asamblesinin kararları dairesinde halledilmesini öteden beri desteklemiş ve bu yolda gerek Birleşmiş Milletler Teşkilâtı içinde, gerek dışında devamlı gayretler sarf etmiştir. Yakın Şark'ta çok esaslı bir huzursuzluk ve tehlike unsuru olmakta devam eden bu meselenin halen halledilememiş olmasını esefle kaydeden Türkiye Hükümeti, Filistin işi adilâne ve nihai surette bir hal şekline raptedilinceye kadar vazifesi taşma avdet etmemek üzere, Telaviv'deki elçisini geri çağırmaya karar vermiştir.”

Aynı gün Kudüs'te yapılan bir açıklamada, Türk Büyükelçisi Fenni İstinyeli'nin İsrail Dışişleri Bakanlığına, Türkiye'nin bu tutumunun Bağdat Paktı'nı kuvvetlendirmek amacını güttüğünü, İsrail'e karşı düşmanca bir tavır olarak yorumlanmaması gerektiğini, Büyükelçinin geri çekilmesinin İsrail ile Türkiye arasındaki ilişkileri etkilemeyeceğini belirttiği ifade edilmiştir.

Büyükelçisini geri çekmekle beraber, Türkiye, İsrail'le diplomatik münasebetlerini tamamen kesmemiş, Telaviv'de bir Maslahatgüzar bulundurmaya devam etmiştir. Türkiye'nin bir yandan İsrail'deki Büyükelçisini geri çekmesi, diğer yandan da Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun Filistin olayı hakkındaki 1947 tarihli kararına bağlı bulunduğunu açıklaması, Süveyş olayları sırasında, Batı'yı

²⁰⁷ Gönlübol, 1996: 284.

destekleyen tutumu ile kızdırdığı Arap Devletlerini, özellikle Mısır'ı kazanmak amacına yönelmiş davranışlar olarak nitelendirilebilir. Ancak, gerek Arap Devletlerinin, gerek İsrail'in sonradan Türkiye'ye karşı izledikleri politika göstermiştir ki, Türkiye'nin Süveyş konusundaki tutumu Arapları kazanmaya yetmediği gibi, İsrail'i de bir kere daha gücendirmiştir.²⁰⁸

2.2.Dönemin Ekonomisi

Dönemin ekonomisine bakıldığında 1950-1954 dönemindeki parlak tablo ortaya çıkmamaktadır. Aslında 1950-1954 döneminde yaşanan refah, dışarıdan alınan krediler, hibeler ve uygulanan enflasyonist politikalarla yapılmıştır, denilebilir. Dış borçlar yükselmeye başlayınca ekonomik sıkıntılar da artmaya başlamıştır. Aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere ülkede GSMH artarken enflasyonun da yükselmekte olduğu anlaşılmaktadır (Bakınız Tablo XII). Ayrıca 1957 itibariyle 1.011 milyon \$ dış borç alınmıştır.

Tablo XII: 1955-1957 Döneminde Türkiye'nin Temel Ekonomik Göstergeleri

	1955	1956	1957
Cari Fiyatlarla GSMH (milyon TL)	19.117,4	22.047,0	29.309,9
Enflasyon (TEFE) (%)	7,2	16,8	18,7
TL/\$ kuru	2,80	2,80	2,80
GSMH (milyon \$)	6.827,6	7.873,9	10.467,8
İhracat (000 \$)	313.346	304.990	345.217
İhracat /GSMH (%)	4,59	3,87	3,30
İthalat (000 \$)	497.637	407.340	397.125
İthalat /GSMH (%)	7,29	5,17	3,79
DT/GSMH (%)	11,88	9,05	7,09
DB toplam (milyon \$)	-	-	1.011*
DB/GSMH (%)	-	-	9,66
Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı (000 \$)	1.200	3.400	1.300

DT: Dış Ticaret, **DB:** Dış Borç, **GSMH:** Gayri Safi Milli Hasıla, **TEFE:** Toptan Eşya Fiyatları Endeksi

(*) Bu miktar, OEEC, Turkey 1959, sayfa 30'dan alınmıştır.

Kaynaklar: DİE, *İstatistik Göstergeler 1923-1998*, s.404, 495 ve 588; Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, cilt 15,16,17, s.471-518; Anne O. Krueger, (1974): *Foreign Trade and Economic Development: Turkey*, Vol: I, National Bureau of Economic Research, NY: s.30'dan Aktaran Hikmet Uluğbay, (2003): 1945-1960 Döneminde Türkiye'nin Temel Ekonomik Göstergeleri Tablosu, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I, Yedinci Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları: s.487.

²⁰⁸ Gönlübol, 1996: 284-285.

Ülke ekonomik anlamda zor günlere doğru sürüklenmeye başlamıştır. Bu durum ayrıca erken bir seçimin de tetikçisi olmuştur. 1957’de ülkede erken seçim kararı alınmıştır.

2.3.Dönemin Genel Değerlendirmesi

Ülkenin içinde bulunduğu durum parti içinde de huzursuzluklara neden olmuştur. Ekrem Hayri Üstündağ, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Turan Güneş, Ekrem Alican, Cihad Baban gibi isimler DP’den ayrılarak 19 Kasım 1955’de Hürriyet Partisini kurmuşlardır. Meclis içinde ve dışında yaşanan muhalefet bir süre sonra milletvekillerinin hükümet hakkında gensoru vermesini beraberinde getirmiştir.

Başbakan Menderes bu noktada yalnızca kendi için güvenoyu istemiş; gelişmeler yalnızca Menderes’in güvenoyu alması ve hükümetin düşmesiyle sonuçlanmıştır. Menderes 13 Aralık’ta yeni bir hükümet kurarak güvenoyu almıştır. Bu noktadan sonra hükümetin uygulamaları vaatlerinin aksine giderek sertleşmiş ve muhalefet üzerindeki baskı artmıştır.²⁰⁹ Eroğul, 1956 yılının Nisan ve Mayıs aylarını DP’nin “bundan sonra vazgeçmemek üzere sertlik politikasına döndüğü” tarih olarak göstermiştir.²¹⁰

Buna ilaveten dış politikadaki duruş da DP’ye bu dönemde itibar kaybettirmiştir. Özellikle ABD’nin Eisenhower Doktrinini kabul eden Türkiye’de ordunun rahatsız olduğu söylenebilir. Çünkü Türkiye’de de sol görüşlü gelişmeler olursa ABD’nin buraya da müdahale edeceğinin DP tarafından kabul edilmesi fikri orduyu endişelendirmiş ve müdahalenin faktörlerinden biri haline getirmiştir, iddiası üretilebilir.

3.SON DÖNEM 1957-1960

1957 seçimleri 27 Ekim’de yapılmıştır. Seçim kampanyaları her iki parti açısından da son derece sert geçmiştir. DP’nin oy oranı %47,7 CHP’nin ki ise % 40.8 olmuştur. CMP % 7,1 ve HP ise % 3,8 ile onları izlemiştir. Seçim sistemi Demokrat

²⁰⁹ Komsuoğlu, 2002: 51-52.

²¹⁰ Eroğul, 2003: 190.

Partinin mecliste büyük çoğunluğu elde etmesini sağlamıştır. Fakat CHP, CMP ve HP'nin toplam olarak ulaştıkları büyük oy oranı Demokrat Partinin muhalefete karşı tutumunun iyice sertleşmesini beraberinde getirmiştir.

Tablo XIII'den de görüldüğü üzere Türkiye'de 1957 seçimlerinde, DP 4.497.811 geçerli oyla (% 48,6) 424 milletvekilliği (% 69,1) elde ederken, muhalefet partileri (CHP-CMP ve HP) aldıkları toplam 4.750.825 geçerli oyla (% 51,4) ancak 186 milletvekili (% 30,9) çıkarabilmişlerdir.

Dolayısıyla, bu sonuçlara göre, DP % 18 oranında bir artık temsil elde etmiştir.²¹¹

Tablo XIII: 1950, 1954 ve 1957 Seçimlerinde Siyasal Partilerin Aldıkları Oylar Ve Çıkardığı Milletvekilleri Sayıları

Parti	Aldığı Oy/Çıkardığı Milletvekili					
	1950		1954		1957	
DP	4391694	416	5313659	503	4497811	424
CHP	3148626	69	3193471	31	3825267	178
MP	368537	1	-	-	-	-
CMP	-	-	480249	5	604087	4
HP	-	-	-	-	321471	4
KP	-	-	50935	-	-	-
İP	-	-	910	-	-	-
VP	-	-	-	-	463	-
Bağımsızlar	44537	1	56393	2	1850	-
Toplam	7953394	487	9095617	541	9250949	610

Kaynak: www.tuik.gov.tr

1957 sonrasını değerlendirirken Demokrat Partinin uzun süredir iktidarda olmanın yıpranmışlığını yaşadığını görebiliriz. Bu dönemde üzerinde durulması gereken bir diğer gelişme ise DP'nin, muhalefeti meclis içinde de denetim altına almaya ve görüş bildirmesinin zorlaştırılmasına yönelik hazırlanan içi tüzük değişikliğini yapmasıdır. 1958 yılında gerek siyasal açıdan gerekse iktisadi açıdan yaşanan sıkıntılar devam etmiştir. Hükümetin iktisadi açıdan yaşanan zorlukları çözme çabası "4 Ağustos Kararları" olarak bilinen ve bir devalüasyonu içeren önlemleri yanında getirmiştir.

²¹¹ Muhalefet partilerinin oy oranları toplamı: % 51,4 + % 30,9 = % 82,3 olduğuna göre DP'nin oy oranı yurt genelinde geçerli oyların % 100 - % 82,3: % 17,7'ne denk gelir. Benzer ama yanlış bir hesaplama için bk. Yavaşgel, 2004: 100.

3.1.Dönemin Dış Politikası

İç siyasal yaşamda tüm bu gelişmeler yaşanırken dış politikada da sancılı bir süreç başlamıştır. Irak'ta yaşanan darbe²¹² ve ertesinde ABD'nin Lübnan'a müdahale girişiminde Türkiye'deki İncirlik üssünün kullanımı Türk Dış Politikası açısından 1954 yılında başlayan bağımlılık ilişkilerini doğuran anlaşmaların devamı olmuştur. Irak'ta yaşanan darbe Menderes başta olmak üzere DP'lilerin darbe fikri ile ilgili endişelerini kuvvetlendirmiştir.²¹³ Irak'taki darbe solcu ve laik BAAS Partisi²¹⁴ tarafından yapılmıştır. Bu çerçevede CHP'nin de laik çizgisi ve İnönü'nün ordu tarafından çok sevilmesi Menderes'i endişelendirmiştir. Menderes'in bu hassas tutumunda kısa bir süre önce bazı subayların askeri bir darbe hazırlığında yakalanmalarının da rolü olmuştur. Bu hassasiyet DP iktidarı süresince devam etmiş ve özellikle iktidarın son dönemlerinde birçok konuşmada hissedilmiştir.

Irak'ta yaşanan darbenin diğer bir önemli yönü ise Bağdat Paketi açısından doğan yeni durum olmuştur. Irak Bağdat Paketi'nin bir üyesidir ve artık Türkiye'nin Ortadoğu politikası açısından önemli bir rolü olan bu Paket'a üye olmayacaktır. Özetle 1950'lerin ortalarından itibaren ekonomik ve siyasal nedenlerle DP yönetimine karşı muhalefet güçlenmeye başlamıştır.

3.1.1.Ortadoğu Bunalımları ve Türkiye

Ortadoğu'da 1950'lerin ikinci yarısında başlayan bunalımlar 1957 ve 1958 yıllarında şiddetini arttırmıştır. Bu çerçevede Türkiye-Suriye Bunalımı, Eisenhower

²¹² Bağcı'ya göre Irak'ta 14 Temmuz 1958'de gerçekleştirilen askeri darbe Menderes'in "aktif Ortadoğu politikası" için sert bir darbe olmuştur. Bu darbe sırasında Kral Faysal ve Başbakan Nuri Es Said öldürülmüştür. Nuri Es Said'in iktidardan kanlı bir darbe ile düşürülmesi Menderes'i Türkiye'de böyle bir benzer darbe olabilir mi şeklinde endişelendiriyordu. Bu çerçevede Aralık 1957'de alt rütbeli 9 subay gözaltına alınmıştır. Subaylara Hükümete karşı bir askeri darbe hazırlıkları içinde buldukları suçlamaları yapılmıştır. Bağcı, 2007: 99. Nitekim bu beklenti 27 Mayıs 1960'ta gerçeğe dönüşmüş, Irak'ta Nuri Es Said'in ölümüne benzer şekilde Adnan Menderes de, Yassıada Duruşmaları sonrasında idam edilmiştir.

²¹³ Ayrıntılı bilgi için bk. Fahir Armaoğlu, (1989): *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları: s.524-529.

²¹⁴ BAAS Partisi hakkında ayrıntılı bilgi için bk: Veysel Ayhan ve Ferhat Pirinççi, (2008): Saddam Hüseyin, Barış Platin Kitabevi, Ankara; Ayrıca bk: Nikolas Van Dam, (2000): *Suriye'de İktidar Mücadelesi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Doktrini çerçevesinde ABD'nin Lübnan'a ve Ürdün'e müdahale etmesi, Irak'ta yaşanan ihtilal önem arz etmektedir.

3.1.1.1.Suriye Bunalımı

Süveyş Kanalı krizi sonrasında ve Eisenhower Doktrini'nin²¹⁵ açıklanmasından önceki dönemde Suriye'nin Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler kurması Ankara ve Washington'da büyük endişe yaratmıştır.²¹⁶ 15 Ağustos 1957'de sol eğilimli Afif Bizri'nin Suriye Genelkurmay Başkanı olması, Türkiye-Suriye ilişkilerini kriz noktasına getirmiştir.²¹⁷ Bizri'nin göreve gelmesinden iki gün önce, 13 Ağustos 1957'de Suriye'de meydana gelen bir diğer gelişme olayın içine ABD'yi de sokmuştur. Suriye hükümeti, Suriye'deki mevcut rejimi değiştirmek için çalıştıklarını iddia ettiği, üç Amerikalı diplomatı sınır dışı etmiş, karşılığında ABD de Suriye'nin Washington Büyükelçisini *persona non grata*²¹⁸ ilan etmiştir.²¹⁹

Bizri ile Suriye, Sovyetler Birliği'ne daha da yakınlaşmıştır. Bu dönemde Suriye, Çin Halk Cumhuriyeti'ni de tanımıştır.²²⁰

Suriye kabinesinde komünizm sempatisi ile tanınan Halit-el Azm Sovyetler Birliği'ne gitmiş ve orada birtakım anlaşmalar yapmıştır. Bu anlaşmalardan birinde Sovyetler Birliği Suriye'ye, 500 milyon dolarlık ekonomik ve askeri yardım yapma taahhüdünde bulunmuştur. Ayrıca bu anlaşmaya bağlı olarak liman, karayolu,

²¹⁵ 5 Ocak 1957'de ABD Başkanı Eisenhower tarafından Kongre'nin iki meclisine sunulup, 9 Mart 1957'de kabul edilen bir önergede tanımlanan siyasetin adı.“Yakındoğu'da barış ve istikrarın sağlanmasına ilişkin ortak karar” başlığını taşıyan belgedir. Bölge ülkelerinin istemi üzerine ABD'nin iktisadi ve askeri yardımda bulunmasını ve “uluslararası komünizmin egemenliğindeki herhangi bir ülkeden gelebilecek silahlı saldırılara karşı yardım isteyen” devleti korumak için Amerikan Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasını öngörmüştür. ABD'nin Nisan 1957'de Ürdün'deki, Temmuz 1958'de de Ürdün ve Lübnan'daki girişimlerini haklı göstermek için bu doktrine başvurulmuştur.

²¹⁶ Hüseyin Bağcı, (1998): “Demokrat Parti'nin Ortadoğu Politikası”, in Faruk Sönmezoğlu (ed.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, İkinci Basım, İstanbul: s.126.

²¹⁷ Sabahattin Şen, (2004): *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım: Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*, İstanbul, Birey Yayıncılık: s.305.

²¹⁸ İstenmeyen kişi. Latince bir terimdir. Bir devlet, kendi ülkesine gönderilecek olan diplomasi temsilcisini kabul ya da reddetmek hakkına sahiptir. Eğer devlet gönderilen temsilciyi kabul ederse atanan kimse *persona grata* (istenir kişi) olur. Ancak atanan temsilcinin kabul edecek devlet tarafından reddedilmesi durumunda temsilci *persona non grata* kabul edilir. Bir devletin önceden kabul ettiği bir temsilciyi sonradan *persona non grata* ilan etmesi halinde de temsilcinin bu devlet ülkesinde görevine devam etmesine olanak kalmaz. Sönmezoğlu, 2005: 540.

²¹⁹ Türel Yılmaz, (2004): *Uluslararası Politika'da Ortadoğu*, Ankara, Akçağ Yayınları: s.113.

²²⁰ Gönlübol, 1996: 290.

demiryolu, sulama ve enerji projeleri ile havaalanı projeleri de gündeme gelmiştir. Bu gelişmeler Türkiye’de olduğu kadar Ürdün, İsrail ve Lübnan’da da büyük tepkilere neden olmuştur.²²¹ Suriye’nin bu davranışları, Batılı ülkeleri, Orta Doğu güvenliği endişelerinin yanı sıra, enerji kaynaklarının kontrolü bakımından da kuşkulandırmıştır.²²² ABD, bu durumda Türkiye, Ürdün, İsrail ve Lübnan’a olası bir Suriye saldırısı karşısında adı geçen ülkelere, Suriye’ye karşı destek verme sözü vermiştir.

ABD’nin bu tavrı Sovyetler Birliği’nde benzer refleksler göstermiş ve Sovyetler Birliği bütün ağırlığını bu coğrafyaya kaydırmıştır. Bu arada Türkiye “kuşatılma sendromu” yaşamış;²²³ sınıra asker ve silah yığınağı yapmış ve gerilimi arttırmıştır.²²⁴ Bütün bu gelişmeler sonunda, Suriye Krizi Orta Doğu’da yeni bir buhran yaratmış ve anlaşmazlık kısa bir sürede bir tarafta Türkiye ile ABD’nin diğer tarafta da Suriye ile Sovyetler Birliği’nin bulunduğu bir gerginlik haline dönüşmüştür.²²⁵

Suriye anlaşmazlığın BM’de görüşülmesini talep etmiştir. BM Genel Kurulu görüşmeleri 22 Ekim 1957’de başlamıştır. 30 Ekim’de anlaşmazlığa ilişkin iki karar tasarısı Genel Kurula sunulmuştur. Suriye tarafından sunulan tasarıda, Türkiye-Suriye sınırında araştırmalarda bulunmak üzere bir komisyon kurulması öngörülmüştür. İkinci tasarı ise, meselenin Türkiye ve Suriye arasında BM Genel Sekreteri aracılığıyla görüşmeler yoluyla çözümlenmesini öngörmüştür. Endonezya temsilcisinin isteği üzerine her iki karar tasarısı da 30 Ekim’de geri çekilmiştir.²²⁶

Sovyet tehditleri ve Sovyetler Birliği’nin Suriye üzerindeki girişimleri karşısında ABD’nin Türkiye’yi desteklemesi ve bir müttefiki ve dostu olan Türkiye’ye karşı Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) içinde yüklenmiş

²²¹ Fahir Armaoğlu, (1989): *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: s. 506.

²²² Gönlübol, 1996: 290.

²²³ Şen, 2004: 305.

²²⁴ Armaoğlu, 1989: 508.

²²⁵ Gönlübol, 1996: 292.

²²⁶ Yılmaz, 2004: 117.

olduğu taahhütleri yerine getireceğini belirtmesi, Sovyetlerin tutumunu yumuşatmıştır.

Ayrıca Suriye'nin yumuşamasında Suudi Arabistan da arabuluculuk yapmıştır. Ürdün Kralı Hüseyin'in de Suriye'ye karşı tutumunda yumuşamasından sonra Ekim sonunda Suriye Bunalımı ortadan kalkmıştır.²²⁷

3.1.1.2. Irak İhtilali (14 Temmuz 1958)

1958 yılının ortalarında Orta Doğu'da Türkiye'yi de yakından ilgilendiren yeni bir buhran çıkmıştır. Bu buhran, kaynağını, 14 Temmuz 1958'de Irak'ta meydana gelen ihtilâl ile ABD ve İngiltere'nin bu ihtilâli izleyen günler içinde Lübnan'a ve Ürdün'e yaptıkları çıkarmalardan almıştır.

Irak'taki rejim değişikliği Bağdat Paktı üyeleri arasında endişe uyandırmış ve tepki ile karşılanmıştır. Bağdat'ta Kral II. Faysal ile Prens Abdülillah ve Nuri Sait Paşa'nın öldürüldüğü günlerde²²⁸, İstanbul'da da Bağdat Paktı Müslüman üyelerinin devlet başkanları yapılması çok önceden kararlaştırılan bir toplantıda bulunuyorlardı. Tam bu toplantıya katılmak üzere Bağdat hava alanında uçağa binerken ihtilâlciler tarafından tutuklanan II. Faysal, bu toplantıya katılamamıştır.²²⁹

Irak ihtilâli karşısında Türkiye'nin tutumuna gelince; bu ihtilâl Türkiye'de iki türlü tepki yaratmıştır. Bunların birincisi iktidar çevrelerinin, ikincisi de muhalefet ve bazı yayın organlarının tepkileridir. İktidar çevreleri yukarıda sözü geçen bildiriden de anlaşılacağı gibi, bu ihtilâli hiç değilse başlangıçta bir dış tahrike bağlamışlar ve Irak olaylarını “hariçten mülhem yıkıcı faaliyetlerin bir tecellisi” olarak görmüşlerdir. İktidar organlarına göre, Irak ihtilâlini yapan “siyaset eşkıyaları” bu hareketleri ile Orta Doğu'da önemli bir barış ve istikrar unsuru olan Bağdat Paktını da vurmak istemişlerdir. İktidarın bu tutumuna karşılık muhalefet ve bazı yayın organları Irak ihtilâlini bir dış tahrik olarak değil, istibdat ve baskıya karşı direniş

²²⁷ Armaoğlu, 1989: 509.

²²⁸ Cleveland, 2008: 363-367.

²²⁹ Gönlübol, 1996: 302.

olarak nitelendirmişlerdir. Örneğin, Cumhuriyetçi Millet Partisi Genel İdare Kurulu 4 Ağustos 1958’de yayınladığı bir bildiriye şöyle demiştir²³⁰

“... Irak'ta istibdat ve baskıya karşı son çare olarak ayaklanmaya başvuranların hareketlerini şekavet diye vasıflandırmak.... basiret ve teenni ile kabili telif değildir...”

Böyle düşünenlere göre, Türkiye yeni Irak rejimine karşı takınacağı tavra çok dikkat etmelidir. Eğer takınılan tavır çok sert olursa Irak rejimi ya Birleşik Arap Cumhuriyetine katılıp, ya da Sovyetler Birliği’ne dayanarak Batı’ya karşı cephe almaktan başka çare göremeyecektir. Fakat takınılacak tavır daha yumuşak ve anlayışlı olursa Irak, başında nasıl bir yönetim bulunursa bulunsun, Batı’yla dostluk ilişkilerini bazı değişikliklerle de olsa devam ettirmeyi kendi çıkarlarına daha uygun görebilecektir. Irak’taki yeni rejim durumunu sağlamlaştırdıkça, Türk yöneticilerinin bu rejim karşısındaki tutumları da yavaş yavaş yumuşamaya başlamıştır. Türkiye, yeni Irak Hükümetini, Londra’da yapılan Bağdat Paktı Bakanlar Konseyi toplantısından sonra, 31 Temmuz 1958’de tanımıştır.²³¹

Irak’ın Bağdat Paktı’ndan çekilmesinden sonra 21 Ağustos 1959’da yapılan bir açıklamayla, Bağdat Paktı Teşkilatı adının Merkezi Antlaşma Teşkilatı (Central Treaty Organization, CENTO) olarak değiştirildiği bildirilmiştir. CENTO Konseyi, yeni adı altında ilk toplantısını 7-9 Ekim 1959’da Washington’da dönemin ABD Dışişleri Bakanı Christian Herter’in başkanlığında yapmıştır. Bu toplantı sonunda yayınlanan bildiriye, Teşkilata bu adın NATO ile SEATO arasında yer alması olmasından ötürü verildiği açıklanmaktadır.²³²

3.1.1.3.Lübnan ve Ürdün Olayları

Irak ihtilalinden bir gün sonra, 15 Temmuz 1958 sabahı, Lübnan’a Amerikan deniz piyadelerinin çıkarıldığı öğrenilmiş ve bunu, 17-18 Temmuz’da İngiliz

²³⁰ Gönlübol, 1996: 302.

²³¹ Gönlübol, 1996: 302-303.

²³² Gönlübol, 1996: 307.

kuvvetlerinin Ürdün'e yaptığı çıkarma izlemiştir.²³³ Başkan Eisenhower'ın Amerikan deniz piyadelerinin Lübnan'a çıktığı gün yayınladığı bir beyanname ile aynı gün Kongre'ye yolladığı bir mesajdan anlaşılacağına göre, bu çıkarma hareketine, Irak ihtilâli örneğinin kendi ülkesinde de tekrarlanmasından korkan Lübnan Devlet Başkanı Camille Chamoun tarafından yapılan davet üzerine girilmiştir. Ürdün'deki duruma gelince, bu ülkeye yapılan İngiliz çıkarması da, Ürdün Kralı Hüseyin'in 16 Temmuz'da yardım istemesi üzerine olmuştur. Ertesi gün yaptığı bir radyo konuşmasında, Kral Hüseyin, Ürdün'ü "sınırlarını çevreleyen düşmanlardan ve beynelmilel komünizmden korumak için" aldığı "geçici bir tedbir" niteliğindeki bu kararın, Birleşmiş Milletler Antlaşmasının 31'nci maddesinde tamamen meşru müdafaa hakkına uygun olduğunu ileri sürmüştür. Gene aynı konuşmada belirtildiğine göre, Ürdün'e dost Batılı Devletlerden yardım istemek kararı, Ürdün Parlamentosu ile hükümetinin oybirliği ile onayı alındıktan sonra verilmiştir.²³⁴

Bağdat Paktı Müslüman üyeleri devlet başkanlarının 14 Temmuz 1958 tarihinde İstanbul'da başlayan görüşmeleri sırasında, Lübnan çıkarması da konu edilmiş ve devlet başkanları, 15 Temmuz'da, Başkan Eisenhower'ı, ABD'nin Lübnan'ın daveti üzerine giriştiği askeri harekât karşısında duydukları memnunluğu belirten üçlü bir muhtıra yollamışlardır. Devlet başkanları, bu memnunluklarını görüşmelerinin sonunda yayınladıkları resmi bildiride de ifade etmişlerdir.²³⁵

Lübnan ve Ürdün olayları sırasında Türkiye, Bağdat Paktı içinde olduğu gibi bu Paktın dışında da, ABD ile İngiltere'nin davranışlarını kayıtsız şartsız destekler bir tutum takınmıştır. Lübnan Devlet Başkanı Camille Chamoun'un daveti üzerine Beyrut'a Amerikan deniz piyadelerinin çıkarıldığı öğrenilir öğrenilmez, dönemin Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu bir demeç vererek şunları söylemiştir:²³⁶

"Türkiye Hükümeti, Birleşik Amerika Devletlerinin Lübnan Hükümetinin talebi üzerine ve bu memleketin istiklâlinin hariçten tertiplenen yıkıcı

²³³ Sander, 2005: 150.

²³⁴ Gönlübol, 1996: 303. Ayrıca bk. Cleveland, 2008: 367-374; Sander, 2005: 308-309.

²³⁵ Gönlübol, 1996: 304. Ayrıca bk. Cleveland, 2008: 367-374; Sander, 2005: 308-309.

²³⁶ Gönlübol, 1996: 304. Ayrıca bk. Cleveland, 2008: 367-374; Sander, 2005: 308-309.

faaliyetlere karşı muhafazası maksadıyla, Lübnan'a kuvvet göndermiş olmasını tamamıyla tasvip etmekte ve bundan memnunluk duymaktadır. Türkiye Hükümeti, Amerika Birleşik Devletlerinin bu hareketini Eisenhower Doktrininin bir tatbikatı telâkki etmektedir.”

Lübnan'a yapılan Amerikan çıkarması sırasında Adana'daki İncirlik havaalanının kullanılması Türkiye içinde ve dışında çeşitli tepkilere yol açmıştır. Türk muhalefet partileri, özellikle Cumhuriyet Halk Partisi Orta Doğu olaylarıyla beraber İncirlik (Adana) hava üssünün kullanılışı hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisinde bir genel görüşme açılmasını istemiş; fakat 26 Temmuz'da yapılan olağanüstü toplantı İçişleri Bakanı ve Dışişleri Bakan Vekili Dr. Namık Gedik'in konuşmasından sonra herhangi bir tartışma açılmadan sona ermiş ve Meclis yeniden tatile girmiştir. Ancak, muhalefet buna rağmen konunun peşini bırakmamış ve yayınlanan çeşitli bildiri ve verilen çeşitli demeçlerle iktidarı bilgi vermeye zorlamıştır. Örneğin, muhalefet lideri İsmet İnönü Akis dergisine verdiği bir demeçte şöyle demiştir:²³⁷

“Meclisteki hükümet beyanatının her vatandaşın görebileceği açık bir tarafını söyleyeyim: Son günlerin hadiseleri arasında Amerikan askeri uçaklarının ve silahlı kuvvetlerin Adana'ya geldiği üzerine memlekete bir bilgi vermek vazife değil midir?... Herkesin kolaylıkla anlayabileceği bir açık olan bu nokta hükümet beyanatının eksik ve kıfayetsiz olduğuna sadece bir delildir... Öğrenmek istediğimiz şudur: Amerikan birlikleri Adana'ya bizim hükümetimizin talebi ile mi gelmişlerdir, yoksa kendileri mi bizim hükümetimizden müsaade talep etmişlerdir?”

Fakat hükümet bu konuda hiçbir açıklama yapmaya istekli görünmemiştir.

3.1.2. Türk - Amerikan İkili Anlaşması

Bağdat Paktı Dışişleri Bakanlarının 28-29 Temmuz 1958 tarihlerinde Londra'da Amerikan Dışişleri Bakanının da katılmasıyla yaptıkları toplantıda ABD'nin Bağdat Paktının bölgesel üyeleriyle ayrı ayrı güvenlik ve savunma

²³⁷ Gönlübol, 1996: 304-305.

anlaşmaları yapmayı yükleneyeceği bildirilmiştir. Bu sözüne uygun olarak, ABD, 5 Mart 1959'da Ankara'da Türkiye, Pakistan ve İran ile içerikleri tamamen aynı olan bir ikili anlaşma imzalamıştır.

ABD bu anlaşmalarla Türkiye, Pakistan ve İran'a saldırıya uğradıkları takdirde silahlı yardım yapmayı yüklenmiştir. Ancak, bu konuda Türkiye'nin durumu ile Pakistan ve İran'ın durumları birbirinden başkadır. Çünkü, Türkiye NATO'nun üyesidir ve silahlı bir saldırı karşısında kalınca, ABD de dahil olmak üzere, bütün NATO üyelerinden yardım görmesi gerekmektedir. Böyle olunca bu antlaşmanın Türkiye'nin güvenliği bakımından hiçbir yenilik getirmediği ortadadır.

Bu husus, anlaşmanın imzalanmasından önce Orta Doğu'da geçen olaylar ve nihayet, Londra deklârasyonunda olduğu gibi antlaşmanın önsözünde yer alan “doğrudan doğruya veya bilvasıta tecavüz” deyimini Türkiye’de de özellikle muhalefet çevrelerinde anlaşmaya karşı bir güvensizlik havasının doğmasına yol açmıştır.²³⁸ Bu anlaşma imzalanarak yürürlüğe girdikten uzunca bir süre sonra muhalefetin tepkisi özellikle anlaşmadaki “bilvasıta tecavüz” deyimine karşı olmuştur. TBMM Dışişleri Komisyonunda Dışişleri Bakanlığı temsilcisi “*bu anlaşma gereğince doğrudan doğruya veya dolayısıyla tecavüz halinde dahi Amerika Birleşik Devletlerinin silâhlı yardımının sağlanacağı, hatta gizli ve yıkıcı faaliyetlerin vukuunda aynı garantinin*” işleyeceğini belirtmiştir.²³⁹

Ana Muhalefet Partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi adına Komisyonda konuşan dönemin Ankara Milletvekili Bülent Ecevit ise, ABD ile ortak savunma tertibi içinde bulunan hiçbir Avrupa ülkesinin kendi hükümetine uluslararası komünizmin silahsız olarak “bilvasıta tecavüz”ü gibi ihtimaller karşısında Amerikan askeri müdahalesini istemek hakkını tanımadığını anlatmış, bu deyim belirsizliğini, bunun daha çok Arap ülkelerindeki kaynaşmalar üzerine kullanılmaya başladığını, müphem ve pek tehlikeli yorumlara yol açabilecek nitelikte olduğunu kaydetmiştir.

²³⁸ Gönlübol, 1996: 308.

²³⁹ Gönlübol, 1996: 309.

Bu hususta aydınlığa varılmaksızın anlaşmayı onaylamanın doğru olmadığını söyleyen Ecevit sözlerine şöyle devam etmiştir:²⁴⁰

“Lübnan örneği hatırlardadır. Lübnan olayları sırasında Devlet Başkanı bulunan Chamoun karşısındaki muhalefeti kendi gücüyle bertaraf edemeyeceğini anlayınca bu muhalefet hareketini beynelmilel komünizmin sızması, “bilvasıta bir tecavüz” olarak göstermek istemiş ve bu gerçeği kullanarak Amerikan askeri kuvvetlerini Lübnan’ın içişlerine müdahaleye çağırmıştır.”

Muhalefetin “bilvasıta tecavüz” deyiminin anlam ve kapsamına yönelttiği itirazlara karşılık dönemin Dışişleri Bakanı Zorlu “*mütecavizler bilinmeyen ve beklenmeyen tecavüz usulleri bulmaktadırlar. Bu itibarla, tecavüzün kat’i ve dar bir tarifine saptanmak doğru değildir*” demiştir.²⁴¹

Muhalefetin bütün itirazlarına rağmen, antlaşma 9 Mayıs 1960’da TBMM tarafından onaylanmıştır.

3.1.3. Züriç ve Londra Konferansları

Ocak 1959 boyunca Türk ve Yunan diplomatlar arasında bağımsız Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulmasının ayrıntılarıyla ilişkili görüşmeler yapılmıştır. Bu dönemde, dönemin Yunan karar alıcılarından Karamanlis Makarios’u ikna etmek üzere kendisine bilgi vermiştir. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra Menderes, Karamanlis, Zorlu ve Averof 6 Şubat 1959’da Züriç’te bir araya gelmişlerdir.²⁴²

Züriç görüşmeleri sırasında, toplantının dağılma noktasına gelmesine yol açan anlaşmazlık, Türkiye’nin ortak bir komutanlık kurulması, adada üs edinmek istemesi ve adada bulundurulacak Türk askerlerinin sayısının artırılması konularında ısrarcı davranması üzerine ortaya çıkmıştır. Yunanistan’ın ortak komutanlığı kabul etmesi, Türkiye’nin de üslerden vazgeçmesi ve adada bulundurulacak Türk askerlerinin sayısını azaltmasıyla sorun çözümlenmiştir. 11 Şubat’ta bir ortak bildiri

²⁴⁰ Gönlübol, 1996: 309.

²⁴¹ Gönlübol, 1996: 309.

²⁴² Melek Fırat, (2003): “Yunanistan’la İlişkiler, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I, Yedinci Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları: s.608.

yayınlanmış ve çözüm için genel bir plan üzerinde Türkiye ve Yunanistan'ın anlaşığı duyurulmuştur.²⁴³

Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanmış ya da parafe edilmiş antlaşma metinlerinin İngiltere ve Kıbrıs'taki iki toplumun temsilcileri tarafından da imzalanması gerekiyordu. Zorlu ve Averof 11 Şubat'ta Londra'ya giderken, Karamanlis Atina'ya dönmüş ve Makarios'la bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmede Zürich belgelerini itirazsız kabul eden Makarios, kısa bir süre sonra Londra'ya çağrıldığında belgeleri aynen imzalamakta kararsız olduğunu söylemeye başlamıştır.²⁴⁴

Londra Konferansı 17 Şubat'ta başlayacaktı. Makarios, bir gün önce, son bir kez şansını denemiş ve Averof'a Rum temsilcileri ikna edemediğini ve Zürich'te kabul edilen metinler değiştirilmediği takdirde imzalamayacağını söylemiştir. Makarios'un olumsuz tavrına rağmen Türk ve Yunan başbakanları Londra'ya gitmeyi kararlaştırmışlardır. Karamanlis 17 Şubat akşamı Makarios'la yaptığı görüşmede kendisinin antlaşmaları imzalayacağını, Kıbrıslı Rumların bundan sonra Yunanistan olmaksızın mücadeleyi sürdürebileceklerini belirtmiştir. 18 Şubat'ta Makarios antlaşma metinlerini imzalamak için değil, görüşmek için Londra'ya geldiğini söyleyince, İngiliz Dışişleri Bakanı Lloyd ertesi gün saat 9:45'e dek kesin kararını bildirmesi için kendisine süre tanımıştır. "Kendi deyimiyle hayatının en zor ve en uzun gecesini geçiren" Makarios 19 Şubatta olumlu yanıt verince, imza işlemleri tamamlanmıştır. Londra'ya giderken uçağı düştüğü için hastanede bulunan Menderes'e gidilerek, imzası alınmıştır. Böylece, 15 yıldan beri sürmekte olan Kıbrıs sorununun ilk aşaması, bağımsız Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulması için gerekli hukuksal metinlerin imzalanmasıyla sona ermiştir.²⁴⁵

Londra Antlaşmaları 28 Şubat 1959'da TBMM'de tartışmaya açılmıştır. Muhalefet partileri 16 Haziran 1958'de Meclis'in taksim konusunda aldığı karar varken, hükümetin politika değiştirerek bağımsızlık temelinde antlaşmalar

²⁴³ Fırat, 2003: 608.

²⁴⁴ Fırat, 2003: 609.

²⁴⁵ Fırat, 2003: 610.

imzalamasını eleştirmiştir. Uzun tartışmalardan sonra 4 Mart 1959'da yapılan oylamada, 487 üyenin 347'si olumlu, 138'i olumsuz, 2'si çekimser oy kullandılar. Böylece, TBMM bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti çözümünü onaylamıştır. Ancak, bir yıl sonra gerçekleşecek 27 Mayıs müdahalesi nedeniyle, söz konusu çözümün uygulanması, hazırlayan ve onaylayanlara değil, taksim tezinden vazgeçildiği için eleştiren ve ret oyu verenlere kalmıştır.²⁴⁶ Böylece, Türkiye, 1950'li yılların ortalarından itibaren Kıbrıs sorununu bir ulusal dava olarak benimsemiş, Adanın Yunanistan'la birleştirilmesi girişimlerine kararlılıkla karşı çıkmıştır. 1960 yılında imzalanan Londra ve Zürih antlaşmalarıyla Bağımsız bir devlet haline getirilen Kıbrıs'ın iki toplumlu bir yapıya kavuşturulması, Türk toplumunun devlet yönetiminde etkin rol oynaması sağlanmıştır.

3.1.4. Türkiye-Sovyetler Birliği Yakınlaşması

1950'lerin sonunda iki blok arasındaki yumuşama Türkiye-SSCB ilişkilerine de yansımıştır. 1960 yılına gelindiğinde iki devlet arasında Başbakan düzeyinde ziyaret gündeme gelmiştir. Menderes'in 15 Temmuz 1960'ta gerçekleşmesi beklenen Moskova ziyareti 11 Nisan'da açıklanmış ve ertesi günkü gazetelere yansımıştır. Ziyareti daha sonraki bir tarihte Kruşçev'in iade edeceği de bildirilmiştir. Gezi Türk dış politikasında ve ikili ilişkilere dönüm noktası olabilecek önemdeydi. Türkiye ulusal güvenlik, siyasal bağlaşımlar ve silahsızlanma gibi konularda NATO ve CENTO çerçevesinde politika izlemeyi sürdüreceğini, füzeler konusunun tartışılmayacağını ve CENTO üyesi devletleri ilgilendirecek hiçbir görüşmeye girilmeyeceğini SSCB tarafına kabul ettirmiştir. Fakat 27 Mayıs müdahalesi, ziyaretin gerçekleşmesini engellemiştir.²⁴⁷

Bu ziyaret bazılarınca 27 Mayıs müdahalesinin nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir. Tellal ise bunu şu şekilde anlamlı bulmadığını ifade etmektedir.²⁴⁸

²⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Fırat, 2003: 610-612.

²⁴⁷ Erel Tellal, (2003): "SSCB İle İlişkiler (1945-1960)", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I, Yedinci Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları: s.519-520.

²⁴⁸ Tellal, 2003: 520.

“Bir kere, ABD ve diğer NATO üyelerinin bizzat kendileri SSCB ile ilişkilerini ikili düzeyde geliştirmeye başlamışlardı. İkincisi, Zorlu ziyaret kararından önce ABD büyükelçisini kabul ederek bu konuda bilgilendirmişti. Gerçek kısaca şudur ki, 27 Mayıs hareketi Menderes’in Moskova ziyareti yüzünden yapılmış değildir; bu ziyaret 27 Mayıs yüzünden yapılamadan kalmıştır. Dış politikada nedenler ile sonuçların yerini değiştirmemek gerektiğine bu olay iyi bir örnek oluşturur”.

3.2.Dönemin Ekonomisi

1954 yılında iklim koşullarının iyi gitmemesi tarımsal geliri bir yıl öncesine göre yaklaşık % 10 azaltmış ve buna bağlı olarak da milli gelir % 3 gerilemiştir. Plansız bir dönem olması nedeni ile stratejilerde de hatalar yapılmış ve tarım sektörü dönem sonunda ikincil plana atılmıştır. 1948 yılında tarımın milli gelirden aldığı pay % 53,2 iken bu oran 1960 yılında % 43’e gerilemiştir. Bu yıllarda ekilebilir alanlarda sınırlara ulaşılması, yüksek enflasyon, iç ve dış borçlar ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Liberal politika terk edilerek 1956 yılında Milli Koruma Kanunu tekrar yürürlüğe konulmuş ve 4 Ağustos 1958’de “devalüasyon kararı” ile ekonomik tedbirler başlamıştır. Katlı kur sistemi ile ithalat zorlaştırılırken ihracat teşvik edilmiştir. Para arzı ve emisyon artışları durdurulmuştur. Kredi hacmi 30 Haziran 1958’deki seviyede dondurulmuş ve dış ticarete kota uygulaması başlatılmıştır. Dış borçlar konsolide edilmiştir.²⁴⁹

1946 yılına göre 1960 yılında buğday ekim alanları % 100, üretim miktarı % 132; arpa ekim alanları % 63, üretim miktarı ise % 124 oranında artmıştır. Buğday verimi 95 kg’dan 110 kg’a, arpa verimi ise 95 kg’dan 130 kg’a yükselmiştir. 1946 yılında milli gelirin % 45’ini oluşturan tarım sektörü yaklaşık 15 yıl sonra 1960 yılında % 18’lik düşüşle milli gelirin % 37,5’ini oluşturmuştur. 1946 yılında kırsal alanda yaşayan nüfus toplam nüfusun % 75’ini oluştururken, 1960 yılında bu oran %

²⁴⁹ Dönemin ekonomisi için bk. Gülten Kazgan, (2006): *Tanzimat’tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, Üçüncü Baskı; Hüseyin Şahin, (2007): *Türkiye Ekonomisi*, Bursa, Ezgi Kitabevi, Dokuzuncu Baskı ve Korkut Boratav, (2007): *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005*, Ankara, İmge Kitabevi, Onbirinci Baskı.

68'e düşmüştür²⁵⁰. Ekonomik sıkıntılar ve özellikle de 1958 bunalımı ülkede cepheleşmelere ve huzursuzluklara yol açarken 27 Mayıs müdahalesinin de dinamiklerinden birini oluşturmuştur savı ortaya atılabilir. Aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere 1959'da enflasyon % 20'lere tırmanırken, dış borç artmış ve ülkede ithalat ihracat dengesi Türkiye aleyhine seyretmeye başlamıştır.

İşte tam bu dönemde ABD ile ilişkilerinde gergin günler geçiren Türkiye, 1957'de kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) üye olmak için 31 Temmuz 1959'da düğmeye basmıştır. AET'yi adeta bir can simidi olarak görmüştür.²⁵¹

Tablo XIV: 1958-1960 Döneminde Türkiye'nin Temel Ekonomik Göstergeleri

	1958	1959	1960
Cari Fiyatlarla GSMH (milyon TL)	34.999,9	43.670,0	46.664,3
Enflasyon (TEFE) (%)	15,1	19,5	5,3
TL/\$ kuru	2,80	2,80	4,73
GSMH (milyon \$)	12.500,0	15.596,4	9.865,6
İhracat (000 \$)	247.271	353.799	320.731
İhracat /GSMH (%)	1,98	2,27	3,25
İthalat (000 \$)	315.098	469.982	468.186
İthalat /GSMH (%)	2,52	3,01	4,75
DT/GSMH (%)	4,50	5,28	8,00
DB toplam (milyon \$)	620	-	992
DB/GSMH (%)	4,96	-	10,05
Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı (000 \$)	1.100	3.400	1.900

DT: Dış Ticaret, **DB:** Dış Borç, **GSMH:** Gayri Safı Milli Hasıla, **TEFE:** Toptan Eşya Fiyatları Endeksi

Kaynaklar: DİE, *İstatistik Göstergeler 1923-1998*, s.404, 495 ve 588; Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, cilt 15,16,17, s.471-518; Anne O. Krueger, (1974): *Foreign Trade and Economic Development: Turkey*, Vol: I, National Bureau of Economic Research, NY: s.30'dan Aktaran Hikmet Uluğbay, (2003): 1945-1960 Döneminde Türkiye'nin Temel Ekonomik Göstergeleri Tablosu, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I, Yedinci Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları: s.487.

3.3.Dönemin Genel Değerlendirmesi

DP kendini çoğunluk olarak görmenin verdiği "vurdumduymazlıkla" muhalefete karşı her türlü sert tedbiri almıştır. Özellikle basın, yargı ve üniversiteler

²⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Rahim Yeni, Celile Özçiçek Dölekoğlu, (2003): *Tarımsal Destekleme Politikasında Süreçler ve Üretici Transferleri*, TEAE Yayınları, Yayın No:98, Ankara.

²⁵¹ Türkiye'nin DP döneminde AET'ye üyelik için başvurusu hakkında detaylı bir çalışma için bk. Kaan Gaytancıoğlu, (2009): "Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na Üyelik Başvurusunun Basına Yansımaları", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt:8, Sayı:2: ss.47-64.

üzerinde çok yoğun bir baskı uygulamış, bu yüzden de kentlerdeki önemli bir nüfusu giderek karşısına almıştır. DP içinde bile bir muhalefet belirmiştir.

Daha öncede bahsedildiği üzere 1955 sonlarında DP'den ayrılan bir grup milletvekili Hürriyet Partisi'ni kurmuş ve Menderes yönetimini anti-liberal tavır ve politikalarından dolayı sert bir biçimde eleştirmiştir.

Resim IX: DP'nin Basın Üzerindeki Baskıcı Tutumu Üzerine Bir Karikatür...

Oldu da bitti maşallah...

Soldan sağa: “hokkabaz”lar: Emin Kalafat, Samet Ağaoğlu; “sünnetçi”, Adnan Menderes; “kirve”, Refik Koraltan; “yaşlı kadın”, Fuat Köprülü. Bu karikatür için çizer, 16 yıl hapis cezasına mahkum olmuştur. (Ratip Tahir Burak, *Siyasi Halk Gazetesi*, 9.6.1956, s.1.)

Kaynak: Çeviker, 2010, Cilt I: 253.

Siyasal yaşamda kutuplaşmanın giderek arttığı bu dönemde, DP ve CHP arasındaki mücadele de iyice sertleşmiştir. DP hükümet olmanın üstünlüğünü de kullanarak muhalefete keyfi bir baskı uygulamış, CHP lideri İnönü bile ülke gezilerinde tepkilerle karşılaşmıştır.²⁵² Bu koşullarda yapılan 1957 erken seçimleri

²⁵² Metin Toker anlatmakta: “İlk olay Uşak’ta cereyan etti. Üstelik Uşak Garp Cephesi Komutanlığı’nın bulunduğu yerde. İsmet Paşa, Büyük Taarruz’da Garp Cephesi’ni oradan idare

her şeye rağmen DP'nin başarısıyla sonuçlanmıştır. Ama bu kez önceki seçimlerde olduğu gibi büyük bir zaferden söz etmek mümkün olmamıştır.

1957 seçimleri DP'nin azınlığa düşmüş olmasıyla meclisteki “ezici gücü” arasındaki çelişkiyi gözler önüne sermiş, DP hükümetinin meşruluğu sorgulanmaya başlanmıştır. 1950'lerin sonunda iktidar-muhalefet ilişkileri o kadar gerginleşmiştir ki, bazı durumlarda CHP lideri İnönü'nün can güvenliği bile tehlikeye girmiş, dönemin CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek yaptığı konuşmalardan dolayı tutuklanmıştır.²⁵³

İşte tam bu dönemde Demokrat Partinin iktidarını sürdürebilmesi için yeniden kendisine güç kazandıracak bir harekete ihtiyacı olduğu görülmüştür. Aydemir bu durumu şöyle açıklamaktadır:²⁵⁴

“...demokrasiyi ekzotik bir nebaata benzetip, ona kapalı bir ser hazırlama düşünceleri, De Gaulle tipi otoriter bir demokrasi nizamına geçiş, hükümet ve iktidarı dokunulmaz kılma hevesleri, toplu tevkifler veya parti kapatma düşünceleri, o garip basın kanunu, emeklilik kanunları ve Radyo'nun; iktidara tapulanması gibi bir takım yollar yetersiz görülüyordu....halkın oyu sağlanmalıydı...o halde DP üyeleri ve sempatanlarının oyu yetmezdi....İşte o zaman yeni bir cephe düşünüldü: Vatan Cephesi! Bu öyle bir cephe olacaktı ki, yurdun en ücra köşelerine kadar inerek oralarda, gelecek seçim için DP'ye, can ve yürekten oy gönüllüleri temin edecekti. Hem de uzun boylu partilileşme merasimi olmadan..”

etmişti. Halk sokaklara döktürülmüştü. Sopalar...taşlar filan. Küçük bir çocuğun attığı taş İsmet Paşa'nın başına geldi. Kanadı”. Birand, vd., 2007: 110.

²⁵³ Kasım Gülek anlatıyor: “Çıktım Zonguldak'a gittim. Zonguldak'ta tabii halk heyecan içinde. Muazzam bir kalabalık gelmiş. Vapurdan çıktık. Arabayla gidiyorum. Durdurdular arabayı. Birisi geldi. ‘Ben emniyet müdürüyüm. Sizi tevkif ediyorum’ dedi. ‘Ben emniyet müdürü olduğumu bilmiyorum. Vesikan var mı cebinde’ dedim. Adam attı elini cebine. Yok. ‘Çek’ dedim. Hatırına gelmiyor tabii...Ondan sonra vapur Sinop'a uğradı.Sinop'ta emniyet müdürü üniformasıyla geldi”. Ve muhalefetin Genel Sekreteri Kasım Gülek tutuklandı. Karadeniz gezisinin cezası altı ay hapisti. İktidar şaka yapmadığını gösteriyordu. Birand, vd., 2007: 93.

²⁵⁴ Şevket Süreyya Aydemir, (2000): *İkinci Adam (1950-1964)*, III. Cilt, Remzi Kitabevi, Altıncı Baskı, Ankara: s.361.

Böylece DP, ülkenin dört bir köşesinde, iktidarını tekrar güçlendirebilmek için Vatan Cephesinin kuruluşuna ön ayak olmaya başlamıştır. Vatan Cephesi üçüncü bölümde ayrıntısıyla incelenmiştir.

Vatan Cephesi de aslında DP'nin iktidarını sağlamlaştırmasına derman olmadığı anlaşılmıştır. Tam bu dönemde DP'nin azalan itibarına karşılık yaşanan bir uçak kazası, halkın Menderes'e bakış açısını bir anda değiştirmiştir. 17 Şubat 1959'daki Gatwick uçak kazasında Menderes'in kurtulması, delegasyondan 14 kişinin ölmesi, Türkiye'de bir mucize olarak sunulmuş ve Menderes'i Allah'ın koruduğu tasvir edilmiştir.²⁵⁵ Bu şekilde din istismar edilerek, DP ve Menderes'in, halkın gözünde yüceltilmesi tasarlanmış ve DP, böylece baskı rejimi ve Vatan Cephesi ile tekrar kuramadığı siyasal hâkimiyeti, manevi hayata vurgu yaparak tesis etmek istemiştir, denilebilir.

1960 yılına doğru siyasal kutuplaşma ve gerilim hat safhaya ulaşmış, ülke kaosun eşiğine gelmiştir.

²⁵⁵ “Bu Milletin başında Peygamberin, Allah'ın tayin ettiği bir lider var, bu da Menderes'tir”. Konya Milletvekili Himmet Ölçmen, Cumhuriyet, 9 Mart 1959'dan Aktaran Ahmad, 2007a: 93.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VATAN CEPHESİ

Vatan Cephesinin tarihsel olarak ortaya çıktığı an, Demokrat Parti iktidarının meşruiyet krizi içine girmesine denk düşmektedir.²⁵⁶ Krizin en büyük sebeplerinden biri DP'ye karşı siyasal ve bununla birlikte toplumsal muhalefetin giderek artan bir dozda yükselişi olarak ortaya konabilir.²⁵⁷ Bu yüzden de DP iktidarı 1957 yılına bir hayli sert giriş yapmış, baskıcı tutumunu hızlandırmış, bu tutum da başta CHP olmak üzere muhalefeti hayli güç duruma sokmuştur. Onlarda bu zor durumdan çıkış yolu aramışlar ve çareyi yeni bir güç birliğinde görmüşlerdir. Böylece yavaş yavaş cepheleşmeye başlamıştır.

1.Vatan Cephesi'nin Kuruluşu

Yukarıda anlatılanlar ışığında, 1958 yılında DP'nin ikili bir açmaz içinde olduğu anlaşılmaktadır. Almak zorunda kaldığı ekonomik istikrar tedbirleri sonucu yapılan zamlar ve devalüasyon nedeniyle artan hayat pahalılığı, halk desteğini yitirmesine neden olmuştur. Diğer yandan 16 Ekim 1958'de TKP'nin CMP ile birleşmesi ve 24 Kasım 1958'de HP'nin, CHP'ye katılması ile kendisine karşı bir Güç Birliği Cephesi (Milli Muhalefet Cephesi) kurulmuştur.

DP bu sıkıntılardan kurtulmanın çaresini, muhalefet cephesine karşı "Vatan Cephesi" adıyla ülke çapında bir teşkilatlanmaya giderek aramaya karar vermiştir. Böylece tescillenen iktidar-muhalefet kamplaşması, hem mecliste çıkan şiddetli kavgalarda hem de meclis dışında çıkan olaylarda fiiliyata dökülmüştür. Genel seçimlerin söylentilerinin yayılmaya başlanmasıyla, iktidar son kozunu oynayacak ve en güçlü rakibi CHP'yi siyasal hayattan tasfiye etmeye yönelecektir.

²⁵⁶ Sinan Yıldırım, (2008): "Vatan Cephesi: Demokrat Parti'nin Politik Meşruiyet Krizi ve Toplumsal Muhalefeti Kontrol Altına Alma Çabası", *Türkiye'de Siyasal Muhalefet*, Der: Ayşegül Komsuoğlu, İstanbul, Bengi Yayınları: s.174.

²⁵⁷ Yıldırım, 2008: 174.

Vatan Cephesi uygulaması, yukarıda da belirtildiği üzere DP iktidarının ekonomik ve toplumsal krizle birlikte siyasal meşruiyet krizine girmesiyle ortaya çıkan bir politik manevra olarak tanımlanabilir. Yıldırımaz'a göre bu yolla DP iktidarı, muhalefeti engellemenin ve büyük oranda muhalefet etme gerekçelerini de ortadan kaldırmanın yolunu bulduğuna inanmıştır.²⁵⁸ Ahmad da bu yoruma benzer şekilde “*Menderes, otoritesini ‘Vatan Cephesi’ adı verilen ve kendini eleştirenleri tecrit edip muhalefeti silahsız bırakmayı amaçlayan bir ulusal cephe kurarak iyice güçlendirmek istedi*” demektedir.²⁵⁹

1957 seçimleri sonucu ortaya çıkan tabloda, DP oyların düştüğünü fark etmiş ve iktidarını kaybetmemek için planlar yapmaya başlamıştır. İç politikada genel seçimlerin zorla alınmasının yanında, Orta Doğu’daki gelişmeler (Irak İhtilali ve Sosyalist hareketler) ve Sovyet tehdidi DP’de iktidarı kaybedebileceği düşüncesini doğurmuştur.²⁶⁰

Bu durumdan kurtulmak için yapılması gerekenin, daha önceki başarıların tekrarının sağlanmasından geçtiğine karar kılınmıştır. Bunun da ancak, halkın desteğini, yani oylarını tekrardan DP saflarına çekebilmekle ve böylece muhalefetin gücünü etkisizleştirmekle mümkün olacağı anlaşılmıştır. Tüm bunların çerçevesinde, Vatan Cephesinin kuruluş zemini 1957 seçimlerinin ilk sonuçları gelmeye başladığında hazırlanmaya başladığı ileri sürülebilir.²⁶¹

İnönü 12 Ekim 1958’de İstanbul İl Kongresinde “*ideal yolunda bütün vatandaşların bir araya gelmeleri ve güçlerini birleştirmeleri asil bir hareket olacaktır*”²⁶² diyerek muhalefete işbirliği çağrısında bulunmuştur. Buna karşılık Vatan Cephesi’nin kuruluş tarihi olarak kabul edilen 12 Ekim 1958’de, Adnan Menderes, Manisa’da halka Vatan Cephesi hakkında şunları söylemiştir.²⁶³

²⁵⁸ Yıldırımaz, 2008: 175.

²⁵⁹ Feroz Ahmad, (2007b): *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, İkinci Baskı: s.140.

²⁶⁰ Hakkı Uyar, (2001): *Vatan Cephesi*, İzmir, Büke Yayınları: s.20.

²⁶¹ Yıldırımaz, 2008: 181.

²⁶² Aydemir, 2000, Cilt III: 380.

²⁶³ Haluk Kılçık, (1992): *Adnan Menderes’in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri, II-VIII. Ciltler (Mayıs 1950 – Aralık 1958)*: s. 208.

“Politika ve ihtirastan vareste vatandaşların karşımızda kurulmuş olan kin ve husumet cephesine karşı vatanperverane gayretlerini birleştirip eserlerinin müdafaasına azmetmiş bir Vatan Cephesi'nin kurulması zarureti kendisini göstermiştir... Aziz Vatandaşlarım, Vatan Cephesi'nde birleşerek eserlerimizi hep birlikte muhafaza edeceğiz. Dünyada siyasi, iktisadi ve içtimai istikrarı örnek telakki olunabilecek bir mükemmeliyette olarak Türk milletinin bütün gayretlerini bu istikamet üzerinde tevcih edilmiş görmek bize nasip olacaktır... Allah hepimizi muvaffak etsin vatandaşlarım”.

Menderes'in İnönü'nün konuşmasına verdiği cevap ülkede yaşanacak kaos ortamının da habercisi olarak gösterilebilir:²⁶⁴

“Onların, Güçbirliği adı altında giriştikleri faaliyetin maksadı şudur: Bir Ehli Salip Cephesi olarak karşımıza dikilecekler. Daha şimdiden seçim varmış gibi yakamıza sarılacaklar. Bu hareketler, bizim işlerimizi güçleştirmek, milletimizin ihtiyaçlarını sekteye uğratmak, vatanın refah ve saadetini geciktirmek demektir...”

Menderes'in yukarıdaki cümlelerinden de anlaşılacağı üzere DP'ye göre, “yıkıcı” ve “bozguncu” olan muhalefete karşı, halk DP saflarında toplanmalıydı.²⁶⁵ Ahmad'ın anlatışıyla DP'de aynı gün, 1946 ruhunu yeniden canlandırmak, kitlelerin desteğini yeniden sağlamak amacıyla Menderes ve bakanları yurt gezisine çıkmıştır.²⁶⁶

2.Güç Birliği Hareketi'nin Oluşumu

Güç birliği hareketi DP'nin karşısında yer alan muhalif güçlerin bir araya gelişini ifade etmektedir. Bu birleşmenin merkezi CHP olmuştur.²⁶⁷ Vatan Cephesi “kin ve husumet cephesi” olarak adlandırılan muhalefete karşı başlatılmış bir birlik oluşturma girişimi olarak da gösterilebilir. 1958 yılına gelindiğinde CHP ve Hürriyet Partisi (HP) arasında bir işbirliği girişimi yaşanmış ve HP, 24 Kasım'da toplanan

²⁶⁴ Aydemir, 2000, Cilt III: 380

²⁶⁵ Uyar, 2001: 20.

²⁶⁶ Feroz Ahmad, (2007a): *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, İstanbul, Hil Yayınları: ss.87-96.

²⁶⁷ Komsuoğlu, 2002: 56.

olağanüstü kongresinde CHP'ye katılma kararı almıştır. Polis, HP kongresini engellemeye çalışmıştır.²⁶⁸ Birleşme sonrası gazetelerdeki demeçlerde ve telgraflarda HP ve CHP'ye ağır eleştiriler yapılmıştır. Zafer gazetesinde yer alan ve “*Bir avuç muhteris drijanın Hürriyet Partisi adı altında biz gençleri şahsi çıkar ve kaprisleri uğruna sürüklemek istedikleri son hareketleri ile yani düne kadar en ağır ithamlarda buldukları CHP'nin kollarına atılmış olmaları ile bir kere daha ortaya çıkmış, maskeleri düşmüştür....*” sözleri ile başlayan bir telgrafı Komsuoğlu bu eleştirilere örnek olarak göstermektedir.²⁶⁹

Bunun yanında Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) ile Türkiye Köylü Partisi'nin (TKP) birleşerek, Cumhuriyetçi Köylü, Millet Partisi'ni (CKMP) kurması (16 Ekim 1958) DP iktidarı karşısında güçlü bir muhalefet yaratmıştır. “Muhalefetin Güçbirliği” adını alan bu birliktelikler Vatan Cephesi ocaklarının açılmaya başlanmasıyla birlikte “Güçbirliği Ocakları” olarak karşı örgütlenmeye girişmişlerdir.²⁷⁰

12 Ocak 1959 tarihinde CHP'nin 14. Kurultayı toplanmıştır. İnönü, Kurultay'da yaptığı konuşmada Güç Birliği Hareketi hakkında şunları ifade etmiştir:²⁷¹

“Güç birliği hareketi siyasi hayatımızın gerçek bir ihtiyacından doğmuştur, insan haklarını kurmak ve iktisadi ıstırapları gidermek davasında olan vatandaşlar milletin çoğunluğunu teşkil ediyorlar. Ancak bu çoğunluğun oyları seçim sisteminin icabı ve bir azınlığın kanuni ve tatbiki türlü tedbirleri neticesi olarak semeresini veremiyor. Çoğunluğun oylarını ameli neticesine erdirmek ihtimalini arttırmak için Cumhuriyet Halk Partisi içinde Güç birliği yapmayı idealistler asil bir vazife saymışlardır. Cumhuriyet Halk Partisi, Güç birliği idealistleri ile bir çatı altında çalışmaktan iftihar duymaktadır. Şükran ile görüyoruz ki Güç birliği kararı ile siyasi hayatımız için yeni bir selamet yolu açıldığı umumi efkârca hakkı ile takdir edilmiştir. Eski ve yeni Cumhuriyet Halk Partililerin beraber toplandığı kurultayımızın,

²⁶⁸ Uyar, 2001: 25.

²⁶⁹ Komsuoğlu, 2002: 56.

²⁷⁰ Yıldırım, 2008: 182.

²⁷¹ Komsuoğlu, 2002: 57.

geniş vatandaş kitlesinin alakasını Güç birliğinin fikri ve temelleri üzerine toplanmaya muvaffak olacağını ümit ediyoruz”.

Basında Vatan Cephesi ocağı ile Güç Birliği ocaklarının açılışları birbirleri ile karşılaştırılarak verilmiş, açılan her Vatan Cephesi ocağı ile ilgili olumsuz haberlere yer veren muhalefet basınına karşı iktidar yanlısı gazeteler ise Güç Birliği ocakları aleyhinde haberler yayınlanmıştır.

Vatan Cephesi ocaklarının açılışlarında var olan “görkem” muhalefet tarafından eleştirilmiş ve Güç Birliği ocaklarının açılışları için de benzer törenlerin yapılmasına iktidar izin vermemiştir.²⁷²

3.Vatan Cephesi’nin Niteliği ve Yayılışı

Vatan Cephesi, ayrıca DP bünyesinde kurulan yan bir örgüt olarak tanımlanabilir. DP üyeleri dışındaki kişilerin partinin yan örgütü olarak kurulan Vatan Cephesi’ne katılmaları istenmiştir. Muhalif partilerin üyelerinin yanı sıra, partisiz vatandaşların da bu cepheye katılmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Böylece DP, kendi üyeleri dışında da kitlelerin desteğini elde etmeyi amaçlamıştır.²⁷³

Aşağıdaki resimden de görüleceği üzere DP, yurdun dört bir yanında Vatan Cephesi Ocakları açmış ve DP’ye üye olmayanları da bu Ocaklara alarak, kendi gücünü arttırmaya çalışmıştır. Böylece 1957 seçimleri sonrası muhalefetin toplamına göre daha az olan sayısal çoğunluğunu gidermek hesabını yapmış ve bu durumu kararlarında bir meşruiyet aracı olarak kullanmak istemiştir.

²⁷² Komsuoğlu, 2002: 57.

²⁷³ Uyar, 2001: 26.

Resim X: Vatan Cephesi Yenişehir Merkez Ocağı'nın Açılışından Bir Görüntü...

Kaynak: Ahmet Kuyaş, (2004): *Gençler İçin Çağdaş Tarih*, Epsilon Yayıncılık, İkinci Baskı, Ankara: s.295.

Muhalefetin “kin ve husumet cephesi”, “şer cephesi” olarak tanımlanmaya başlandığı bu dönemde, muhalefete en ağır suçlamalar yapılmış, kitleler tahrik edilmiş ve neredeyse muhalefet ihanetle suçlanmıştır.²⁷⁴

Demokratlar Vatan Cephesi konusunda ikiye ayrılmıştır. Bir grup Demokrat, Vatan Cephesi'nin, DP'nin yeni katılımlarla güçlenmesi için geliştirilen bir kavram olduğunu düşünmüştür. Menderes, bazı DP il örgütlerinin aralarından ayrılanları geri çağırarak, aralarına almakta gönülsüz davrandığını görmüş, DP genel merkezinin bu katılımlara sıcak baktığını bu açıklamasında dile getirmiştir. Ayrıca, Başbakan sık sık DP'den ayrılanların yanı sıra gerçeği gören muhalefetlerin de DP'ye katılması dileğinde bulunmuştur. Menderes'e göre, ülkede huzur ve güvenliği bozmaya, ekonomik kalkınmayı engelleyip karalamaya kalkışanlara karşı böyle bir cephe kurulmalıydı.²⁷⁵

²⁷⁴ Uyar, 2001: 25.

²⁷⁵ 46 Soruda Demokrat Parti, “Soru 32:Vatan Cephesi Neydi?”den Aktaran: Önder Gün, (2006): 27 *Mayıs Askeri Müdahalesine Doğru DP-CHP Mücadelesinin Zirvesi: 18 Nisan 1960-Tahkikat Komisyonu'nun Kurulması ve Faaliyetleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Danışman: Prof. Dr. Cezmi Eraslan, İstanbul: s.46.

Diğer grup Demokratlar ise Vatan Cephesi'nin gereksiz olduğunu ve daha önce kurulmuş olan DP'nin Ocak - Bucak ve Genç Demokratlar örgütüne rakip olabileceğini, bu gelişmelerin ise partiyi zayıflatabileceğini ileri sürmüşlerdir.²⁷⁶

Hükümet, 31 Aralık 1958 tarihinde yayınladığı bildiriye, “İktisadi Devlet Teşekküllerinde (İDT) çalışanlar partilere girebilecekler” demiştir. Bu, Vatan Cephesi kampanyasının bir parçası olmuştur. İDT'lerde çalışanların partilere girebileceklerinin belirtilmesi demek, onların Vatan Cephesi'ne girmelerini sağlamaya yönelik bir girişimdir. Böylece, İDT çalışanları iktidar partisinin baskısını üzerlerinde hissedecek; Vatan Cephesi'ne insan kaynağı sağlanacak ve İDT'ler de partizan bir yapıya büründürülecektir.²⁷⁷ Böylece DP, iktidarını daha sonraki dönemlerde de devam ettirebilecek gücü sağlayacağını düşünmüştür.

Vatan Cephesi'ne üye olanların sayısı kurulmasından bir yıl sonra 973.000'e ulaşmıştır. İstanbul'da Vatan Cephesi'ne üye olanların Mart 1960 tarihindeki sayısı 76.040 idi; Vatan Cephesi ocağı sayısı ise, 134'tü. Dönemin DP yanlısı gazeteleri incelendiğinde Vatan Cephesi'ne üye olanların çoğunun köylerden olduğu görülmektedir. Bunun nedeni de köylere yatırım vaadi olsa gerektir. DP, muhalif partilerin kendisi karşısında işbirliği yapması ve yükselen kentli-aydın muhalefetine karşı kırsal kesimden destek aramıştır. Desteğin sağlanmasında kullanılan faktörler arasında din ve antikomünizm de yer almıştır.²⁷⁸

1958 yılı sonunda açılmaya başlanan Vatan Cephesi Ocakları, 1959 yılı başından itibaren de hızlanarak yurdun her yerinde çoğalmıştır. İktidar, kendisinin adeta yarı resmi yayın organı niteliğindeki Zafer gazetesinin yayınlarını yeterli görmeyerek, bu konuda radyoyu da kullanmış, Vatan Cephesine katılanların isimlerini radyodan her akşam teker teker okutarak propagandasını yapmaya çalışmıştır. Bu durum öyle bir hal almıştır ki, dinleyenleri iyice bıktırmış ve birçok vatandaş yayın saatinde radyosunu kapatmak zorunda kaldığını ifade etmiştir. İktidar sadece bu propaganda araçlarıyla yetinmemiş ayrıca her ilde açılan Vatan Cephesi

²⁷⁶ Albayrak, 2004: 522

²⁷⁷ Uyar, 2001: 27.

²⁷⁸ Uyar, 2001: 27.

Ocaklarına ait gazeteler de yayınlamıştır.²⁷⁹ Politikadan uzak vatandaşların katılması öngörülen bu ocakları tabana yaymak için hükümet, bildiriler yayınlaması, Vatan Cephesinin yaygınlaşmasını sağlayan çok önemli bir adım da atmıştır.²⁸⁰

Muhalefet ise devamlı olarak Vatan Cephesi'nin baskı aracı olarak kullanıldığını iddia eden açıklamalar yapmıştır. Vatan Cephesine mensup ekiplerin köylere kadar giderek oralara, Ocak açmaları karşılığında yol ve cami yapacaklarını, kredi açacaklarını söyleyerek bu durumu eleştirmişlerdir.²⁸¹

İktidar olmanın sağladığı avantajlar, Vatan Cephesi'ne katılan kişileri de kısa sürede etkilemiştir. DP, ceza/ödül sistemini kullanırken, bu sistemin ödül kısmından yararlanmak isteyenler, kişisel girişimlerle DP'nin içine düşmüş olduğu krizin fırsatçıları haline dönüşmüştür. Krediyeye ihtiyacı olan girişimciler, devlet dairelerinde sorunları olan kişiler, iş bulamayanlar, polisle sorunu olanlar kurtuluşu Vatan Cephesi'ne bağlılıklarını sunmakta bulmuşlardır. Çünkü DP ileri gelenleri Vatan Cephesi'ne katılanları çeşitli şekillerde ödüllendirmeye başlamıştır. Bu konu Kim Dergisi'nde şu şekilde yer almıştır:²⁸²

“İçki ruhsatı elinden alınan, lokantası pislik yüzünden kapatılan ve nihayet 8 kişiyi bir araya getirebilen her açığız vatandaşın bir VC²⁸³ açmaya teşebbüs ettiği pek açığız olmayan vatandaşların dahi bildiği bir gerçektir. Bu gerçeği Demokratların kendileri de hiç şüphe yok ki, çok iyi biliyorlardı. Ama bu onları üzen bir husus olamazdı. Zira VC'nin kuruluşundan maksat, vatandaşa yaşayabilmek için VC'li olmak lazım geldiği inancını vermektir.

Gir VC'ye, al içki ruhsatını.

²⁷⁹ Vatan Cephesi (İzmir); Vatan Cephesi (Manisa) gibi. Bkz. Albayrak, 2004: 523.

²⁸⁰ Ahmad, 2007: 189.

²⁸¹ Cumhuriyet, 7 Şubat 1959.

²⁸² Kim Dergisi, 8 Ağustos 1959: s.9'dan Aktaran Yıldırım, 2008: 194-195.

²⁸³ Basında Vatan Cephesi'nin adı, kısa bir süre sonra VC olarak kısaltılacaktır. Bu kısaltma yapılırken VC-WC benzetmesi yapılmış olması muhtemeldir. 30 Ocak 1959 tarihli Kim Dergisi'nin 8.sayfasında yayınlanan Semih Balcıoğlu'nun karikatüründe bu benzetme yapılmaktadır. Bir adam WC yazılı bir binaya girmek için yönelmişken, bir başkası onu kolundan çekerek, “Dur yahu...Orası ‘Vatan Cephesi’ değil!..”demektedir. Bu o tarihe kadar görülen ilk VC-WC benzetmesidir. Bundan önce dergide Vatan Cephesi'ne, VC denilmediği görülmüştür. Yıldırım, 2008: 194.

Gir VC'ye, aç gazonu.

Gir VC'ye, al Tekel bayii.

Gir VC2ye, al tahsisini.

Gir VC'ye, al kredini.”

Vatandaşlar bu dönemde eğer CHP'yi desteklemeye devam ederlerse elektriğin kesilmesi ile tehdit edildiğini iddia eden bildirimlerde bulunmuşlardır.²⁸⁴ Diğer yandan, radyodan okunan Vatan Cephesi'ne katılanların listesinin de birçoğunun sahte olduğunu iddia etmişlerdir. Eğer Vatan Cephesi'ne kaydolunanların okunduğu listeye bakılırsa ülkede muhalefet ve muhalefete mensup vatandaşların olmaması gerekiyordu. Böyle bir durum iktidarın ilk yılları olsa belki inandırıcı olabilirdi. Fakat yıl 1959'larda ve iktidar 1957 seçimlerinde aldığı oylar muhalefetin toplam oyunun altındaydı. Yani DP açısından ülke “dikensiz gül bahçesi” değildi.

4.Vatan Cephesi, Radyo Yayınları ve Basın

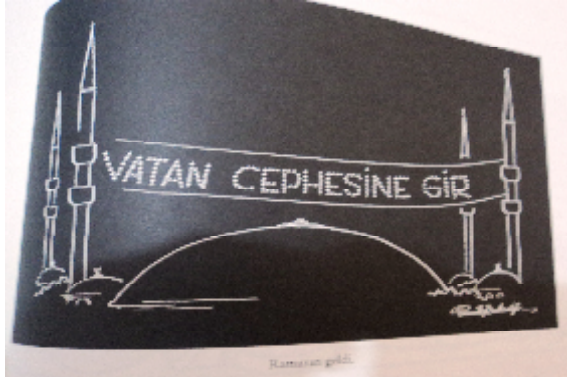
Demokrat Parti iktidarı döneminde radyo; iktidarın icraatlarına destek vermek ve partinin propagandasını gerçekleştirmek için bir araç olarak kullanılmıştır.²⁸⁵ Gazete ve dergilerde, radyoda Vatan Cephesi'nin yoğun bir şekilde propagandası yapılmıştır. Bu bakımdan Türk Siyasal Yaşamına propaganda bir araç olarak girmeye başlamıştır. DP, iktidar gücünün getirdiği bazı imkanları kullanarak, iktidarın sürdürülebilirliğini sağlamak adına propagandadan yararlanmak istemiştir. Radyonun propaganda aracı olarak kullanımı ise bunun en başat örneği olmuştur. Vatan Cephesi uygulamasında devlet radyosunun DP adına üye toplamak ve onun propagandasını yapmak üzere kullanılması bu yönde girişim olarak gösterilebilir. Fakat propaganda aracını iktidarın yanında muhalefet de etkin kullanmıştır. Bu çerçevede Muhalefet partileri Vatan Cephesi'ne katılımların radyodan okunmasının yarattığı olumsuz havadan yararlanarak yaptığı propaganda ile halkı bu cepheye

²⁸⁴ *Cumhuriyet*, 12 Şubat 1959.

²⁸⁵ Komsuoğlu, 2002: 58.

katılımların çoğunun gerçek dışı olduğu yönünde inandırmıştır.²⁸⁶ Yine bu bağlamda Muhalefet partileri radyoyu, “*partizan radyo*” olarak tanımlamışlardır. Radyonun DP propagandası yapması dolayısıyla, “*Ajans Haberlerini Dinlemeyenler Derneği*” kurulmuştur. Dönemin İstanbul Valisi Ethem Yetkiner, 2 Aralık 1958 tarihinde bu derneği kapatmıştır. Vatan Cephesi’nin propagandasını DP’li gazeteler de yapmıştır. 1958 yılı sonunda ve 1959 yılı başlarında “*Vatan Cephesi*” adını taşıyan gazeteler de çıkmıştır. Hem Vatan Cephesi adını taşıyan gazetelerde, hem de DP yanlısı gazetelerde Vatan Cephesi’ne geçenlerin isimleri her gün uzun listeler halinde yer almıştır. Öyle ki gazetelerde Güç Birliği Cephesi ve Vatan Cephesi ile ilgili karikatürler de boy göstermiştir (Bakınız Resim XI ve Resim XII).

Resim XI: Vatan Cephesi Karikatürü...

Ramazan Geldi
(Semih Balcıoğlu, *Akbaba*, 11.3.1959, Sayı:22, s.3).

Kaynak: Çeviker, 2010, Cilt I: 263.

Resim XII: Güçbirliği Cephesi Karikatürü...

(Ferruh Doğan Akdilek, *Taş-Karikatür*, 25.2.1959, Sayı: 20, s.15).

Kaynak: Çeviker, 2010, Cilt I: 262.

Ayrıca, daha önce de bahsedildiği üzere Vatan Cephesi’ne katılanların isimleri radyodan da yayınlanmaya devam etmiştir. Vatan Cephesi kurulduğu sıralarda Konya’da bulunan CHP’li Erdoğan Bakkalbaşı, bu konuda şu bilgileri vermiştir:

“Her bültenin önünde ve sonunda 15 dakika haber niteliğinde Vatan Cephesi’ne geçenlerin isimleri okunurdu. İsimler tekrar tekrar okunurdu; yalan ve ölü isimler de okunurdu. Halkta kötü intiba yarattı. İhtilal olmasa DP giderdi. Büyük şehirlerde kahve, çay yoktu. Mazot, lastik, traktör yedek parçası yoktu. Halk bunları değiştirecekti. 1961’de biz geldik. Her iki parti

²⁸⁶ Uyar, 2001: 11.

arasında gerginlik olmakla beraber, Konya'da Vatan Cephesi pek etkin değildi. Özellikle köylerde camiler, kahveler ayrıldı; kız alıp vermediler. Milli Birlik Kurulu bunu bahane ederek, ocak ve bucak örgütlerini kapatma hatasını işledi”.

1950’li yıllarda devlet tekelinde bulunan radyo DP hükümetleri tarafından oldukça partizan olarak kullanılmıştır. Nitekim 1960 askeri darbesinden sonra Yassıada Mahkemelerinde DP, radyoyu taraflı kullandığı yönünde yoğun suçlamalarla karşılaşmıştır. 1950’ler sonunda kurulan Ajans Haberlerini Dinlemeyenler Derneği radyonun partizanca kullanılmasına karşı tepkiyi göstermesi açısından anlamlıdır.²⁸⁷

Radyo bu dönemde Demokrat Parti ve Vatan Cephesi adına yarı-resmi bir parti organı haline bürünmüştür. Öyle ki ülkede olan önemli olaylar yerine DP’ye ve Vatan Cephesi’ne ait haberler daha ön plana çıkarılmıştır. Bunlardan biri aşağıdaki mektupta görülmektedir:²⁸⁸

“26 Nisan 1959 tarihine müsadif pazar gecesi... Muğla ve Köyceğiz havasında şiddetli bir zelzele olmuş, yüzlerce ev yıkılmıştır... Pazar günü sabahın erken saatlerinde Dünya ve Vatan gazetelerini okuyunca tüylerimi ürperten bu acı haberin tam iki zımında sabahleyin İstanbul Radyosunun ajans haberlerini vereceği saati yani saat 9’u sabırsızlıkla bekledim. Saat 9, radyonun düğmesini çeviriyoruz... Zelzele ile ilgili haberleri bekleyip duralım. Saat 9:15, İstanbul Radyosunun haber bülteninin okunması sona ermiştir. Zelzele ile uzaktan ve yakından alakalı hiçbir haber yok. Bakın radyonun haber bülteninde neler var: Endonezya Cumhurbaşkanı Dr. Sukarno ile Cumhurbaşkanımız Celal Bayar rukublarına tahsis edilen hususi bir trenle saat 23:35’te Ankara’dan İstanbul’a müteveccihen hareket etmişlerdir. .. Üçüncü bir haber olarak spiker karşılama mevzuunda İstanbul Valiliği’nin bir tebliğini okumuştur. Dördüncü haber olarak da fevkalade bir şeymiş gibi Demokrat Parti’nin Ankara’da açtığı Matbuat Ocağına geniş bir yer ayrılmıştır...

²⁸⁷ Okurların Forumu, *Forum*, Sayı 124, 15 Mayıs 1959.

²⁸⁸ Forum dergisinde DP’nin radyoyu kullanımı ile ilgili bir okuyucu mektubu. Bakınız: Okurların Forumu, *Forum*, Sayı 124, 15 Mayıs 1959.

Vatan Cephesi hakkında Mehmet Emin İlhan şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“1958 yılında başladı. Muhalefetin şiddetli baskısı karşısında, iktidar kendini savunabilmek ve güçlü hissedebilmek için Vatan Cephesi’ni kurdu. Her gün radyoya ilanlar verildi. 13 Haberleri sonunda Vatan Cephesine geçenler okundu. 1960 başında muhalefetin ifadesine göre, Vatan Cephesi’ne geçenler o kadar çoğaldı ki, ölüleri bile Vatan Cephesi’ne geçirdiler. Vatan Cephesi’ne geçmek moda oldu. Radyoda ismini duymak için geçenler olduğu gibi, kendi haberi olmadan ismi okunanlar da vardı. Memurlar siyasetle yaranmak hevesindeydiler. Ziraat Bankası, Sümerbank gibi yarı resmi kuruluşlarda çalışanlar partiye üye olabiliyor, yönetici olabiliyordu. 27 Mayıs olunca, Vatan Cephesi’ne geçenler arasında ismi okunanlar, benim haberim yoktu, demeye başladılar. İlköğretim müfettişi olarak bulunduğum Kırşehir’de, Vatan Cephesi’ne geçenler arasında ismi okunan öğretmenler de telaşa kapılmışlardı”.

Dönemin tanınmış radyo spikerlerinden Jülide Gülizar; *“1 Ekim 1958’de başlayarak, her haber bülteninde, özellikle 19.00 bülteninde radyolarının başındakiler, iktidar partisine katılanların oluşturduğu uzun uzun listeleri dinliyorlardı...Vatan Cephesine katılanların isimleri okunuyor da okunuyordu bültenlerde. Kimler yoktu ki bu listelerde? Ölüler, diriler, bebekler, çocuklar, hastalar, kedileri köpekler vb... Bir akşam, dönemin çok ünlü spikeri şaka olsun diye karşısındaki nöbetçi spikerin adını listenin en can alıcı yerinde okuyuveriyor, karşısındakinin hayretten gözlerinin açıldığını görünce bir kez daha tekrarlıyordu...”* sözleri ile radyo günlerinde yaşananları anılarında anlatmaktadır.

Gülizar’ın anılarını aynı dönemde spikerlik yapan Öngören de *“Bu listeler haber bültenleriyle beraber hazır metinler halinde Anadolu Ajansından gelirdi. Bunları bir bisikletli getirirdi. Bazen yayından otuz saniye önce, hatta yayın sırasında bunlar spikerin eline tutuşturulurdu. Ve bu listeleri daha ziyade Can Okan okurdu. Artık o kadar gına gelmişti ki bir gün yayında benim ve nöbetçi arkadaşım Jülide Gülizar’ın adını Vatan Cephesine girenler arasında okudu. O sırada ikimizde dinliyorduk ve birden irkildik...”* sözleri ile paylaşmaktadır.

Üye listelerinin sahteliği konusunda Aktör Kadir İnanır da 23 Ekim 2005'te Radikal Gazetesi'nin kendisiyle yaptığı röportajda önemli ipuçları vermiştir.²⁸⁹

“1959 yılı, ya altı, ya da yedi yasındaydım. Bizim evde radyo vardı. Hep beraber doluşup dinliyoruz. Türkiye'deki herkes iktidardaki DP'nin organize ettiği Vatan Cephesine katılıyor. Bizim eve gelip başladılar saymaya, Vatan Cephesine katılanlar: Ahmet İnanır, Ömer İnanır, Zekeriya İnanır, Elmas İnanır... en sonunda Kadir İnanır dedi. Kulaklarımla duydum bende katılmışım. Yedi yasında Vatan Cephesine katılır mı bir çocuk?”

Bu ifadelerden de anlaşılın o ki iktidar ve muhalefet arasındaki mücadele kurlsız ve siyasi ahlak sınırlarını zorlayıcı bir hal almıştır.

1960 yılına gelindiğinde Vatan Cephesi'nin ve Güç Birliği Cephesi'nin çalışmaları da had safhaya ulaşmıştır. DP sürekli Vatan Cephesi Ocakları açmakta ve muhalefeti var gücüyle eleştirmektedir.²⁹⁰ Ayrıca muhalefet dört bir yandan yurt gezilerine çıkmıştır.²⁹¹

Bu gezilerden en dikkat çekici olanı, DP kurucularından olup sonradan istifa ederek CHP ile birlikte hareket eden Fuad Köprülü'nün gezisidir. Bu gezinin ana amacı “Milli Muhalefet Cephesi”nin gelişmesine hizmet etmektir.²⁹²

İktidara göre muhalefetin oluşturduğu cephe “ehli salıp” ve “Nifak Cephesi”dir. Muhalefete göre iktidar ise “zorba”; kendi yaptıkları ise nifak değil “milli baraj cephesi” ve “hürriyet mücadelesidir”.²⁹³

Dülger de muhalefetin oluşturduğu “Milli Muhalefet Cephesi” için ise “tahta at” olarak nitelemede bulunmuştur. Ona göre bu cephe kendilerini Paşa'yı eğlendirmekle görevli görenlerin kurduğu “Bir Oyuncak Cephesi”dir. Aynen “sünnet çocuklarına satın alınan tahta atlar gibi bir şey... Lider Paşa bu tahta ata binecek, tahta at

²⁸⁹ *Radikal*, (Radikal 2 Eki) 23 Ekim 2005, (Çevrimiçi), http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=5185; Erişim: 24.08.2006.

²⁹⁰ *Tercüman*, 18 Nisan 1960

²⁹¹ *Tercüman*, 14 Nisan 1960

²⁹² *Tercüman*, 8 Nisan 1960

²⁹³ *Tercüman*, 11 Nisan 1960

kılıcını çekecek ve durduğu yerden bir adım dahi ileri gitmeye muvaffak olamadan sallanacak”tır. “Milli Muhalefet Cephesi bir komedidir”. “Lider Paşa için boş vakitlerini de gönül eğlencesi, hülyalarını avutmaya yarayan bir tahta attır”.²⁹⁴

Dülger’in bu ifadeleri zamanın şartları içerisinde belki muhalefetin iktidar cephesindeki görüntüsüdür. Fakat yıllar sonra o günleri yaşamış ve bizzat olayların içinde bulunmuş olanların yazdıkları hatıralara ve olayların geldiği noktaya bakılınca gerçeğin hiç de öyle olmadığı görülmektedir. Zira “Lider Paşa” Milli Muhalefet Cephesini oluştururken bunu sadece partilerle sınırlı tutmamış aynı zamanda partisinin kanalıyla oluşturduğu kollarla basını ve üniversiteyi de etki altına alarak cepheyi genişletmiştir. Partisinin önyak olduğu gösterilerle de halk üzerinde etkisini artırmıştır.

DP’nin durumu ise, aslında daha iktidara gelişinin ikinci yılında İnönü’nün başlattığı *“sertlikte ileri giderek iktidarın özgürlükleri kısıtlayıcı önlemler almasını sağlamak ve bu sayede muhalefet olarak mazlum hale geldiğini göstererek kamuoyunun kendi lehine döndürme “ taktiğine yenik hale gelmesi”²⁹⁵* ve bütün bu davranışlarının altında yatanları hesap edememesi olarak da değerlendirilmiştir. İktidar, 1960’a geldiğinde hemen her alanda kendi getirdiği yasakların kuşatması altındadır. Adeta “yasak şampiyonudur”. Oluşturduğu Vatan Cephesi de iktidarda meydana gelen bu zihniyetin bir parçası haline gelmiştir. Bu sayede ülke siyasi savaş alanı haline dönüşmekle kalmamış, gruplaşmış ve halk cephelere ayrılmıştır. Aslında DP’nin bu tutumu, oluşturulmaya çalışılan demokratik ortama rağmen, yine içinden geldikleri tek parti zihniyetinin farklı yansıması olarak düşünülebilir.

Tek parti zihniyeti, bu ülkeyi kurtaranların kendilerinin olduğunu, dolayısıyla yönetme hakkının da kendilerine ait olduğunu düşünmeleri idi. DP’nin geldiği nokta ise neredeyse, bu ülkede demokrasi kendileri tarafından getirilmiş ve bu çerçevede demokrasi de ancak kendilerinin iktidarda olmasıyla mümkündür. Durum, aslında Milli Şef döneminden 1950’ye gelindiğinde aralarında pek fark olmayan iki partinin on yıl sonra farklı görüntüye sahip, fakat zihniyet olarak aynı noktada birleşen tek

²⁹⁴ Bahadır Dülger, “ Tahta At “, *Zafer*, 17 Nisan 1960.

²⁹⁵ İsmet Bozdağ, (1997): *Menderes, Menderes*, İstanbul: s. 177-178.

parti görüntüsünden ibaret hale gelmesidir. Bunun sonucu da aklın sınırlarını zorlayan bir siyasi mücadele ve buna bağlı olarak da ülkenin siyasi savaş alanı haline dönmesi olmuştur.

5.Vatan Cephesi'ne Eleştiriler

CHP başta olmak üzere muhalif partilerin ve muhalif basının Vatan Cephesi'ne olumsuz yaklaşımları görülmüştür. Bunlara göre, Vatan Cephesi vatandaşları bölmeye yöneliktir; Vatan Cephesi'ne insanlar zorla ve baskı yoluyla, vaatlerle geçirilmekte ve üye sayıları abartılmaktadır.

Menderes'in Vatan Cephesi çağrısından kısa bir süre Nadir Nadi, Cumhuriyet gazetesinde yazdığı bir makalede, bu konuda şu tespitleri yapmaktadır:²⁹⁶

“Bir süredir yurt gezisine çıkan Sayın Menderes, uğradığı yerlerde sık sık bir ‘Vatan Cephesi’ kurulması lüzumu üzerinde duruyor. Yazık ki, bunun nasıl bir cephe olabileceğini yeter açıklıkla kavramakta biz güçlük çekiyoruz. Sayın Başbakana göre, yurdumuzda milleti aldatmağa çalışan bir avuç muhteris ve münafık vardır. İktidar koltuğunu bir an önce ele geçirmek için çırpınan bu adamlara millet kanmamalıdır. Eski rejimle yenisi arasındaki farkı gözönüne getirdiğimizde, bir zamanlar jandarma copu altında inliyen halkın bugün korkudan uzak yaşadığını, bir zamanlar tarlası yok pahasına vergi borcuna giden köylünün bugün refah içinde olduğunu, bir zamanlar telefon emri ile süresiz kapatılan gazetelerin bugün hükümete istedikleri çattıklarını, hatta hakaret bile ettiklerini görmemezlik edebilir mi imişiz? Bu kıyaslamalardan bizim anladığımız, ‘Vatan Cephesi’ derken Sayın Menderes’in kastı, milleti, kendi Başbakanlığı altında, bugünü yüzde yüz öven, dünü ise yüzde yüz yeren bir kütle halinde toplamak olmalıdır.

Böyle bir düşünce, ileri sürülen gerekçeler realiteye tam uysa bile, bizce gerçekleşme imkânından yoksundur. Çünkü Sayın Hükümet Başkanının özlediği şekilde insanları bir arada toplayabilmek ilkin yaratılış kanunlarına aykırıdır. (...) Millet meseleleri üzerinde vatandaşların fikir ve oy sahibi

²⁹⁶ Uyar, 2001: 38-39.

olmaları hususu bir defa kabul edildikten sonra, Sayın Menderesin anladığı manada bir ‘Vatan Cephesi’ kurulmasına imkân yoktur. (...)

Vatan Cephesi ile ilgili olarak dönemin muhalif gazetelerinde yer alan görüşler Demokrat Parti’yi özellikle bu tek parti iktidarına yeniden dönme çabası ekseninde eleştirmektedir. Dönemin Ankara Milletvekili CHP Grup Sözcüsü Bülent Ecevit; Demokrat Parti’nin Vatan Cephesini “bir türlü alışamadıkları çok partili rejimden kurtulmak için başvurdukları bir teşebbüs” olarak kullandığını düşünmektedir. Ecevit, Vatan Cephesi hareketiyle hedeflenenlere, “*Bütün Türk Vatandaşları için vatan bir tek olduğuna göre, vatanına bağlı bütün Türklerin, partileri ne olursa olsun, bu Vatan Cephesinde birleşmeleri gerektiği telkin edilmek, Vatan Cephesi, partiler üstü, hatta politika üstü bir kuruluş olarak gösterilmek*” olarak belirtmekte; “*Ama bunca yılın Demokrat Partisi, bir ad değişikliği ile yüzüne şatafatlı bir maske takıvermekle, elbette, gerçek bir Vatan Cephesi olamazdı*” sözleriyle buna karşı olduklarını söylemektedir. Vurgulanmak istenen Demokrat Parti’yi güçlendirmek için kurulmuş olan bir cephenin, “Vatan” gibi bir olgunun kullanımıyla partiler üstü hale getirilmek istenmesine duyulan tepkidir.²⁹⁷

Demokrat Parti iktidarının son günlerinde radyo yayınlarına yönelik eleştiriler giderek artmıştır. Ecevit “*DP kendini Vatan saymaya ve Devlet Radyosunu kendi Vatan Cephesinin emrinde, vatandaş, milli birlik ve devlet bütünlüğü aleyhinde kullanmaya devam etsin! Karar günü yaklaşıyor*” demiştir. 1960 yılında CHP yüzden fazla milletvekilinin imzası ile Radyoya ayrılmış olan beş milyonun üstündeki tahsilâtın bir liraya indirilmesini teklif eden bir önerge vermiştir. Fakat bu teklif reddedilmiştir.²⁹⁸

Ecevit, 1960 yılına kadar, köşesinde sıkça Vatan Cephesi ile ilgili eleştirel yazılar yazmıştır. Demokrat Parti’nin Vatan Cephesine kaydolma ile ilgili ağır baskılar yaptığını söylemiştir. Bu yazılarından birinde, Vatan Cephesi ile ülkenin iktisadı arasında bir bağlantı kurmuştur. Ona göre ekonomide devletin ağırlığının hissedildiği yıllarda devlet kesimindeki iş verimi büyük önem taşımaktadır. Yazıda ayrıca cephede yer alanların herhangi bir iş verimi göstermeseler bile iş güvencesine

²⁹⁷ Komsuoğlu, 2002: 59.

²⁹⁸ Komsuoğlu, 2002: 59.

sahip oldukları, oysa görevine bağlı ve verimli birinin Vatan Cephesine girmeyi reddetmesi halinde hiçbir güvenceye sahip olmadığı, söylenmektedir. Böylece partizanlığın iş verimine tercih edildiği ve bu şekilde iktisadi hayatımıza en ağır darbenin Vatan Cephesi seferberliğinden geldiği iddia edilmektedir. Bir diğer yazıda ise benzer bir biçimde Vatan Cephesi baskısı ile “Yurdun her köşesinde nice insanın geçim ve yaşama hakkı ile şeref ve haysiyeti arasından bir seçim yapmak” zorunda bırakıldığı belirtilmektedir.²⁹⁹

Demokrat Partinin Türk Siyasal yaşamını denetleme çabaları muhalefetin karşı mücadelesi ile sürerken, gazetelerde sürekli olarak yeni açılan Vatan Cephesi ve Güç birliği Ocakları haberleri yer almaya devam etmiştir. Gazetelerin her biri kendi yayın çizgisine uygun biçimde açılışların biçimini eleştirmiş, ocak binalarının tapusuz olmalarından, açılışa tek bir getirilmesine, ocak içi kavgalara varan, ayrıntılı haberler vermişlerdir. Köşe yazıları ise 1960 yılına gelindiğinde iyice sertleşmiştir. Ecevit Şubat 1960’da köşesinde yazdığı bir makalede Menderes için Vatan Cephesi’nin ilk harflerinden yola çıkarak “*VC Başbakanı*” başlığını kullanmıştır. Menderes’in ülkeyi nifak ve Vatan Cephesi olmak üzere ikiye böldüğünü, nifak cephesi başbakanı olmak istemeyeceğine göre Vatan Cephesi başbakanı olduğunu söylemektedir. Daha sonra ise VC Başbakanının kendi uygunsuz olarak nitelendirdiği giderlerinin nifak cephesi vatandaşların vergileri ile ödendiğini hatırlatmıştır. Sonuçta ülkede yaratılan kargaşa ortamı ve yaşanan cepheleşmeler, birlik getirmek yerine siyasal yaşamı kutuplara bölmüştür. Bu siyasal manevra işe yaramayınca, Demokratlar bu sefer de Nisan 1960’da bir askeri darbe planlamakta olduğunu iddia ettikleri, muhalefetin ‘yıkıcı faaliyetlerini’ soruşturmak amacıyla bir komisyon kurmuşlardır.³⁰⁰

6.Tahkikat Komisyonu’nun Kuruluşu

Muhalefetin kamuoyu önünde giderek güçlenmesi, iktidarı endişelendirmişti. İktidarın erken bir seçime hazırlandığı, o günlerde, en güçlü rakibi CHP’yi siyasi bakımdan herhangi bir şekilde etkisiz hale getirmesi gerektiği fikri öne çıkmaya

²⁹⁹ Komsuoğlu, 2002: 59-60.

³⁰⁰ Ahmad, 2007b: 140.

başlamıştır. Kayseri Olayları³⁰¹ sonrasında, 7 Nisan 1960 tarihinde toplanan DP Meclis Grubu, bu olaylar sonrasında da, yeni olayların gelişeceği endişesiyle, Meclis üyelerinin içinde yer alacağı bir Tahkikat Komisyonu kurulması konusunu ele almıştır. Grup, toplantıdan sonra bir bildiri yayınlanmıştır. Bildiride:

“...Cumhuriyet Halk Partisinin yıkıcı gayri meşru ve kanun dışı faaliyetlerinin memleket sathında cereyan tarzı ve bunların mahiyet ve hakikatinin nelerden ibaret olduğunu tahkik ve tesbit etmek ve bununla beraber memleketin her tarafında yaygın bir halde görülen kanun dışı siyasi faaliyetlerin muhtelif sebeplerine intikal etmek, ez cümle matbuat meselesini adli ve idari mevzuat ve bunların ne surette tatbik edilmekte olduğunu tetkik ederek bir neticeye bağlamak üzere Meclis Tahkikatı açılmasının...” kabul edildiği açıklanmıştır.³⁰²

Bu konu DP'nin 12 Nisan 1960 günkü Grup toplantısında tekrar ele alınmış; Menderes bu toplantıda birkaç kere söz isteyerek, Tahkikat Komisyonunun ısrarla kurulmasını savunmuştur. Demokrat Parti Grubu'nda yapılan oylamada; Tahkikat Komisyonu kurulması; 7 olumsuz oya karşı, büyük bir çoğunlukla kabul edilmiştir.³⁰³

TBMM'nin 18 Nisan 1960 tarihli toplantısında ise, DP Meclis Grubu, bildirisindeki amaca uygun şekilde görev yapması planlanan bir Tahkikat Komisyonu kurulması için, dönemin DP Bursa milletvekili Mazlum Kayalar ile Denizli milletvekili Baha Akşit tarafından verilen önerge gündeme alınmıştır.

³⁰¹ 24 Mart 1960 günü Kayseri'nin Yeşilhisar ilçesinde CHP'lilerle polis arasında bir kavga çıkmıştır. İnönü, hem Yeşilhisar'da incelemelerde bulunmak hem de 3 Nisan 1960 tarihinde yapılacak İl Kongresi'ne katılmak üzere Kayseri'ye gideceğini açıklamıştır. Dönemin Kayseri Valisi Ahmet Kınık, İnönü'ye telgraf çekerek “halkın Yeşilhisar olaylarından dolayı heyecanlı bulunduğunu, il dahilinde parti kongreleri ve siyasi toplantıları yasakladığını”, bu nedenle İnönü'den Kayseri'ye gelmemesini istemiştir. Ancak İnönü, programını değiştirmemiş ve 2 Nisan 1960 günü Ankara'dan Kayseri'ye trenle hareket etmiştir. Valilik, treni Kayseri'ye gelince durdurup İnönü'nün geri dönmesini istediye de İnönü Kayseri'ye girmiş ve hiçbir olay yaşanmamıştır. Yücel, 2001: 140. Cleveland ise Kayseri'de yaşanan olayı şu şekilde anlatmaktadır: “1960 Nisan ayında askerler İnönü'yü Kayseri'ye taşıyan trenin yolunu kestiler. İnönü ne olduğunu anlamak için trenden indiğinde askerler önünde saygıyla iki yana ayrılarak yol verdiler; İnönü'nün tekrar bindiği tren Kayseri'de, Atatürk'ün eski arkadaşı ve istiklal savaşının kahramanı askerler tarafından selamlanarak karşılandı”. Cleveland, 2008: 312. Cleveland'a göre Kayseri'deki olay Menderes'e ordunun Atatürk'ün mirasına karşı siyasal bir baskı aracı kullanılmaya razı olmayacağını göstermiştir.

³⁰² *Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları (DPMGMZ) XI.Cilt: 301: 28-29'dan Aktaran Albayrak, 2004: 530.*

³⁰³ Albayrak, 2004: 530.

Önergede; “CHP’nin kanun dışı yollarla halkı kanunları ihlale, Hükümete, idari ve adli makamlara karşı galeyana ve fiili saldırılara teşvik ve tahrik ettiği”, bazı kişileri silahlandırmak suretiyle “kanlı kardeş kavgalarına müncer olan tertiplere baş vurduğu”, Orduyu siyasete karıştırdığı ve güvenlik kuvvetlerini görevlerinden alıkoyduğu, “Bizim Radyo namındaki komünist radyosunu, Halk Partisi’ne ait bir radyo olarak göstermek suretiyle, halkı bu yayınları dinlemeye sevk ettiği”, TBMM’nin güvenini almış olan bir Hükümet hakkında, halkı “Hükümetin meşruiyeti hakkında şüpheye düşürerek” huzursuzluk yarattığı, “Hücre teşkilat ile işleyen gizli kollar kurmaya çalıştığı” ve bu amaçları gerçekleştirmek için, yayın yaptığı ileri sürülmüştür.³⁰⁴

Bu önergenin son bölümünde ise;

“...Cumhuriyetimizin ve genç demokrasimizin fikri ve manevi temellerini tahribetmek, Devletin ve Cemiyetin ana müesseselerini şantaj, baskı ve tehdit suretiyle işlemez bir hale getirmek, hakikatleri tahrif etmek, yalan neşriyatta bulunmak suretiyle, memleketin siyasi, iktisadi, içtimai hayatını tehlikeye maruz bırakan bir kısım basın...” çalışmalarının engellenmesi için, on beş kişilik bir Tahkikat Komisyonu kurulması önerilmiştir.³⁰⁵

Önergenin görüşülmesi sırasında söz alan CHP lideri İnönü; yasa önünde vatandaşlara eşit davranılmadığını ve bu önergenin, partisini hedef aldığını belirterek; önergenin kabul durumunda; “siyasi hayatımız tamir ve deva kabul etmez bir uçuruma atılacaktır” demiştir. İnönü ve CHP milletvekilleri, Meclis toplantı salonunu terk etmişlerdir.³⁰⁶

Tahkikat Komisyonu’nun;

“Türkiye Büyük Millet Meclisi’nden veya adli mercilerden ayrıca karar istihsaline lüzum olmaksızın, Dâhili Nizamname’nin 16’ncı babında yer almış bütün salâhiyetlerle teçhiz olunmasına; tahkikatın selâmetle cereyanını temin bakımından ve tahkikatın devam müddetine maksur ve münhasır olmak üzere, Türkiye’deki her türlü siyasi hareket ve faaliyetleri durdurma kararı da dâhil olmak üzere, lüzumlu göreceği bilcümle tedbir ve

³⁰⁴ Albayrak, 2004: 530-531.

³⁰⁵ Albayrak, 2004: 531.

³⁰⁶ Albayrak, 2004: 531-532.

kararları da ittihaz etmeye ve icabında Meclis dışında da faaliyette bulunmaya yetkili kılınmasına ve ayrıca mesaisini üç ayda ikmal etmesine...” karar verilmişti.³⁰⁷

Tahkikat Komisyonu’na geniş yetkiler veren ve onun kurulmasını sağlayan 2247 sayılı yasa, 19 Nisan 1960 tarih ve 10484 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiş ve Tahkikat Komisyonu görevine başlamıştır. Tahkikat Komisyonu’nun görev ve yetkilerini belirleyen bu yasa, 27 Nisan 1960 tarihinde TBMM’de açık oylamaya sunularak kabul edilmiş, bu oylama sırasında söz alan muhalefet lideri İnönü, iktidarı eleştirirken şunları söylemiştir:³⁰⁸

“Biz aldığımız tedbirleri aldık, yürüteceğiz diyorsunuz. Gayrı meşru baskı rejimine girmiş olan idarelerin hepsi böyle söylemişlerdir. Siz de öyle diyorsunuz, fakat muvaffak olamayacaksınız. Kore Başkanı Syngman Rhee kurtuldu mu? Üstelik onun ordusu, polisi, memuru elinde idi. Halbuki sizin elinizde ne ordu var, ne memur, ne üniversite ve hatta ne de polis var... olur mu böyle baskı rejimi? Muvaffak olur mu bu? Bir baskı rejimi kurulduğu zaman onu kuranlar artık mukavemeti kalmayacak zannederler. Bizdeki baskı rejimi kuranlar da öyle zannediyorlar. Baskı tertipçileri bilsinler ki, Türk Milleti Kore Milletinden az haysiyetli değildir...”

Bunun üzerine, Meclis salonu birdenbire karışmış ve İnönü’ye 12 oturum Meclis’ten çıkarılma cezası verilmiştir. Yasanın oylanması sırasında ise, muhalefet Meclisi terk etmiştir. Yasaya göre, Tahkikat Komisyonları’nın görev ve yetkileri şöyle belirlenmiştir:

“a)Türkiye Büyük Millet Meclisi tahkikat encümenleri ve naib olarak vazifelendirecekleri tali encümenler; Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu, Askeri Mahkeme Usul Kanunu, Basın Kanunu ile diğer kanunlarda Cumhuriyet Müdde-i Umumisi’ne, sulh hâkimine ve askeri, adli amirlere tanınmış olan bilcümle hak ve salahiyetleri haizdir” (madde 1).

b)Tahkikat Encümenlerinin; her türlü yayın yasağı koyabilme, bunlara uymayanların dağıtımını yasaklama, toplatma, yayınlar ve matbaalarını kapatma, soruşturma için gerekli görülen her türlü eşya, evrak ve belgelere el koyabilme; siyasi

³⁰⁷ Albayrak, 2004: 532.

³⁰⁸ Albayrak, 2004: 532-533.

nitelikli toplantı, gösteri, hareket ve benzeri faaliyetleri hakkında önlem ve karar alma haklarına sahip olacaktır. Komisyon bu görevlerini yaparken, gerekli göreceği bütün önlemleri almaya, kararları vermeye ve Hükümetin bütün araçlarından yararlanmaya yetkilidir (madde 2).

c)Bu komisyonun aldığı kararlara ve önlemlere her ne surette olursa olsun, muhalefet edenlerin, bir seneden üç seneye kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılması kabul edilmişti. Komisyonun aldığı önlem ve kararları uygulamakta ihmali görülen görevlilerin altı aydan iki yıla kadar; suistimali görülenlerin bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılmaları, tahkikatların gizli yapılması ve bu gizliliğe uymayanların veya açıklayanların altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılmaları kabul edilmiştir. Yalan yere yemin edenlerin cezalarının iki kat arttırılmasını, süreye bağlı olmaksızın amme davası açabilme” hakları gibi geniş yetkilere sahip olan Tahkikat Komisyonları’nın aldığı kararlar ve önlemler kesin olup, aleyhine itiraz söz konusu olamayacaktı.³⁰⁹

Neticede Tahkikat Komisyonu’nun görev ve yetkileri bakımından, Anayasaya aykırı, demokratik düzenin öngördüğü kuvvetler ayrılığına karşı bir kurul olduğu görülmektedir. Bu komisyon ile tek partili zihniyetin yeniden canlanmaya başladığı ve “muhalefet tanımaz” bir iktidar oluşturulmaya çalışıldığı söylenebilir. Tahkikat Komisyonu’nun bu şekilde büyük yetkilerle donatılmasının, Demokrat Parti iktidarının önemli yanlılarından biri olduğunu, aynı partinin mensuplarından aralarında Sebati Ataman ve Hayrettin Erkmen gibilerinin de yer aldığı biri bölümü de kabul etmişlerdir. Bu uygulama da iktidara karşı kamuoyunda oluşan muhalefetin giderek artmasına yol açmış ve “iktidarın güçsüzleştiği için” bu tür yöntemlere başvurduğu izlenimini yaratmıştır.³¹⁰

Sonuç olarak yukarıdaki maddelerin kuvvetler ayrılığı ilkesinin ortadan kaldırılmasına yönelik bir girişim olduğu ve bu komisyon ile birlikte İktidarın baskıcı tutumunun doruk noktasına geldiği söylenebilir.

Tahkikat Komisyonu görüşmeleri sürerken, Ankara’da ülkenin başka kentlerine de yayılan öğrenci gösterileri de başlamıştır. 24 Mayıs 1960’ta, Menderes

³⁰⁹ Albayrak, 2004: 533.

³¹⁰ Albayrak, 2004: 535.

komitenin çalışmalarını tamamladığını ve 1960 Eylülünde erken seçimlere gidileceğini açıklamıştır. Ancak bu açıklamalar çok geç kalmıştır. Demokrat Parti yönetiminden soyutlanmış subay, grupları başında Orgeneral Cemal Gürsel ile birlikte 27 Mayıs 1960'ta müdahale etmişler ve DP hükümetini “devirmişlerdir”.³¹¹

DP, 14 Mayıs 1950 seçimleri sonrasında halkın kendisine vermiş olduğu temsil yetkisini kullanarak iktidar olmuş ve on yıl ülkeyi yönetmiştir. Fakat halkın kendisine vermiş olduğu yetkinin özellikle 1957 seçimlerinde Çoğunluk Seçim Sistemine bağlı olduğunu görememiş, bunu mutlak bir yetki olarak görmüş ve aslında tüm oyları göz önüne aldığı anda kendi partisinin azınlıkta olduğunu farkına varmak istememiştir. Bu çerçevede iktidar, 1924 Anayasasının kendisine vermiş olduğu sınırsız yetkiyi sonuna kadar kullanarak, ülkede bir “baskı ortamı” yaratmış ve kısa zamanda ülkeyi cepheleşmelere götüren sürece zemin hazırlamıştır. Tüm bunlar Ordu'nun müdahalesine dayanak oluşturmuştur.³¹²

7.27 MAYIS 1960 DARBESİ VE YASSIADA DURUŞMALARI

Vatan Cephesi örgütlenmesinin başladığı Ekim 1958'den Mayıs 1960 tarihine kadar geçen bir buçuk yılı aşan süre boyunca, iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkiler giderek gerginleşmiş ve düşmanlık boyutlarına ulaşmıştır.

Siyasal ortamın gerginleşmesi, sosyo-ekonomik koşulların kötülüğü ve demokrasi kültürünün yetersizliği gibi nedenler sonucunda ortaya çıkan Vatan Cephesi örgütlenmesi, demokrasinin gelişmesi önünde önemli bir engel oluşturmuş ve söz konusu örgütlenme ve bunun getirdiği partizanlık 27 Mayıs'a giden sürecin

³¹¹ Ahmad, 2007b: 140-141.

³¹² 1924 Anayasası, iki kısa süreli çok-partili demokrasi tecrübesi bir yana bırakılırsa, 1946 yılına kadar tek partili, 1946'dan 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesine kadar da çok-partili demokratik bir rejim içinde uygulanmıştır. Özbudun'a göre “Anayasa aslında demokratik bir ruha sahip olmakla beraber, demokratik geleneklerin henüz sağlam şekilde yerleşmemiş olduğu bir ülkede, çok-partili hayatın aksamadan işlenmesini sağlayacak hukuki güvencelerden yoksundu. Bu sakıncalar, özellikle 1954-1960 döneminde açıkça ortaya çıkmış, Meclis çoğunluğunca kabul edilen çeşitli anti-demokratik kanunlar, iktidar-muhalefet ilişkilerini kopma noktasına getirmiş, buna diğer bazı nedenlerin de eklenmesi, 27 Mayıs müdahalesinin ortamını hazırlamıştır”. Özbudun, 1995: 11.

başlangıç noktasını teşkil etmiş, denilebilir. 27 Mayıs 1960'ta ordu, ülkede yönetimi devralmış ve çok partili demokratik hayata ara vermiştir.

27 Mayıs 1960 darbesi sonrası kurulan Milli Birlik Komitesi (MBK), 12 Haziran 1960'da Geçici Anayasayı kabul etmiştir. Geçici Anayasa ile DP mensuplarını yargılamak üzere, üyeleri Bakanlar Kurulu'nun teklifi üzerine MBK tarafından seçilecek olan Yüksek Adalet Divanı adlı bir olağanüstü mahkeme kurulması öngörülmüştür.

Yassıada Duruşmalarına 14 Ekim 1960'ta başlanmıştır. Kararın açıklandığı 15 Eylül 1961'e kadar geçen 11 ay 1 gün içinde toplam 592 sanık hakkında 19 ayrı dava açılmıştır.³¹³

Bu davalardan biri, çalışma ile ilgili olan Vatan Cephesi Davasıdır. Dava 27 Nisan 1961'de açılmış, 21 Haziran 1961'de kapanmıştır. "961/7 numarada kayıtlı Vatan Cephesi Yolsuzluğu Anayasa'yı ihlal suçunun maddi vakiasını teşkil etmiştir" denilerek DP'nin önde gelen isimleri Anayasayı ihlalden suçlu bulunmuşlardır. Biraz daha detaylandırmak gerekirse, Demokrat Parti'nin önde gelenlerinden 22 kişi, Vatan Cephesi'ni kurarak, bu örgütlü sınıfın başka bir sınıf üzerinde tahakkümü için bir araç olarak kullanmak suçlamasıyla yargılanmıştır. Aralarında Bayar ve Menderes'in de bulunduğu 19 sanık mahkum olurken, 3 sanık beraat etmiştir.³¹⁴ Bu duruşmalarda Menderes, Vatan Cepheleriyle ilgili olarak şunları söylemiştir:

"Bir Vatan Cephesi örgütü kurulmamıştır. Çünkü örgüt denince bir yere bağlı olan kademeler manzumesi akla gelir... Vatan Cephesi Ocakları, Demokrat Parti bucağına bağlı olan bir Demokrat Parti ocağından ibarettir. Ne gizli yollardan çalışılarak Cemiyetler Kanunu çiğnenmiş, ne de bu yola gidilmiştir... Vatan Cephesi sözü bir siyasi slogandan ibarettir. Demokrat Parti'den ayrılanların veya tarafsız yurttaşların bir birlik haline getirilmesi

³¹³ 1-Köpek Davası, 2-6-7 Eylül Olayları, 3-Bebek Davası, 4-Vinileks Şirketi Davası, 5-Dolandırıcılık Davası, 6-Arsa Davası, 7-Ali İpar Davası, 8-Değirmen Davası, 9-Barbara Davası, 10-Örtülü Ödenek Davası, 11-Radyo Davası, 12-Topkapı Olayları Davası, 13-Çanakkale Olayı Davası, 14-Kayseri Olayları Davası, 15-Demokrat İzmir Davası, 16-Üniversite Olayları Davası, 17-İstimplak Davası, 18-Vatan Cephesi Davası ve 19-Anayasanın İhlali Davası. Ayrıntılı Bilgi için Bk. *Cumhuriyetin 75 Yılı*, (1999): Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: ss.484-485.

³¹⁴ Yücel, 2001: 165.

için sarf edilmiş bir slogan... Mevcudiyeti, maddi yeri yoktur. Elle tutulur, gözle görülür bir örgüt değildir. Memleket asayışı bakımından bir savunma davranışından ibarettir”.

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü kez çok partili siyasal yaşama geçtiği 1946 yılında kurulan Demokrat Parti, kısa bir süre içinde yurt içinde örgütlenerek kendisine taraftar toplamıştır. Tek partili dönem uygulamalarından ve devrimin keskin yaptırımlarından hoşnutsuz olan kesimler, partinin kurulmasından itibaren, DP'nin daha demokrat ve daha özgürlükçü tutum takınacağını umudunu taşımışlardır. Partinin, 1946'da hazır olmadan girdiği seçimlerde aldığı görece başarı ardından gerçekleştirdiği Birinci ve İkinci Büyük Kongreler ile birlikte sempatanlarını arttırdığı görülmüştür. 1946 seçimleriyle uygulanmaya başlanan çoğunluk sistemi, CHP'nin 1946'da TBMM'de üstünlüğü sağlamasına zemin hazırlarken, bu durum 1950 seçimleri ile birlikte 1954'te ve 1957'de DP'nin Meclis'te çoğunluğu elde etmesine neden olmuştur.

14 Mayıs 1950 seçimleri ile birlikte iktidarı devralan DP'nin, ilk döneminde demokrasi adına daha rahat bir tutum sergilediği öne sürülebilirken, 1954'ten itibaren, iktidarını daha baskıcı yöntemlere dayandırdığı iddia edilebilir. Bu dönemde "çoğunluk benim, bu yüzden de benim dediğim olur" demeye başlayan DP, kısa sürede muhalefeti, basını ve üniversiteyi susturmak adına yaptırımlar uygulamaya başlamış, 1924 Anayasasının kendisine sağladığı gücü yine iktidarını pekiştirmek için kullanmıştır. Bu çerçevede 1961'de kurulacak Anayasa Mahkemesi gibi veto güçlerinin bulunmaması, DP'nin iktidarını keyfi bir biçimde sergilemesinin temelini oluşturmuştur.

1957 seçimleri ile birlikte aldığı oyların, muhalefetin aldığı oyların toplamından düşük olmasına rağmen, uygulanan çoğunluk seçim sistemine göre bir kez daha iktidara tek başına gelen DP, çoğunluğa karşı mücadelede daha sert bir tavır takınmıştır. Kimi durumlarda muhalefete konuşma hatta gezme yetkisi daha vermeyen DP, basını susturmak adına da kendisine muhalif gazetecileri tutuklama yoluna gitmiştir.

İşte tam bu dönemde başlayan ekonomik kriz ve 1958 devalüasyonu ile birlikte DP iktidarına olan eleştiriler hat safhaya erişmiştir. Aynı döneme denk gelen

günlerde ise muhalefet partileri İnönü'nün liderliğinde Güç Birliği Cephesini oluşturmuşlar ve iktidardan hoşnut olmadıklarını dile getirmeye başlamışlardır. DP, bu durum karşısında hem bu Güç Birliği Cephesine karşı bir cephe oluşturup kendisini çoğunlukta gibi göstermek hem de tekrar örgütlenmek adına Vatan Cephesi'ni kurmuştur.

DP, Güç Birliği Cephesi karşısında Vatan Cephesinin daha güçlü olduğunu göstermek için Zafer Gazetesini ve Radyo'yu kullanmış ve her gün gazete ile radyoda Vatan Cephesi'ne katılanların isimlerini yayımlamaya başlamıştır. İsmi geçen kişiler arasında ölmüşlerin, yeni doğmuş bebeklerin veya Vatan Cephesi'ne girmeyenlerin geçmesi, radyoyu, DP'nin, kendi iktidarını perçinleştirme aracı olarak kullandığını göstermektedir.

Ülkede gerilen tansiyon ve cepheleşmenin artması, İnönü'nün yurt içi gezilerinde engellenmesi gibi nedenler, kısa süre içinde alt rütbeli subaylar arasında bir gruplaşmanın da doğmasına yol açmış ve buna bir de Menderes'in Sovyetler Birliği ziyaretinin gündeme gelmesi eklenince 27 Mayıs 1960 müdahalesi gerçekleşmiştir. Müdahale sonrası DP iktidarı son bulmuş, Milli Birlik Komitesi (MBK) yönetimi devralmıştır. Başbakan Adnan Menderes ise idam edilmiştir. Böylece Türkiye, çok partili demokrat hayata bir kez daha ara vermiştir.

Çalışmadan yola çıkarak demokrasilerde çoğunluk olmanın, azınlığı baskı altında tutma hakkını vermediği söylenebilir. Bu çerçevede DP, gücünü çoğunluktan aldığını iddia ederek, muhalefete iktidar olabilme imkânlarını sunmamış, basını susturmuş ve demokrasi ortamını yaratacağını iddia ederek kazandığı seçimler sonrası bir korku imparatorluğu yaratmıştır. Bunu yaptığı sırada kendisini sınırlayacak herhangi bir güç bulunmaması, 1961 Anayasası ile birlikte Anayasa Mahkemesi'nin kurulmasına neden olmuştur.

Sonuç olarak azınlığın özgürlüğünü sağlamayan bir iktidar, muhalefeti susturmak adına baskıcı bir tavır takınır, ülkede cepheleşmelere ve gruplaşmalara yol açarsa, o ülkede bir kargaşa ortamı yaratır ve ülke iç savaşın eşiğine gelebilir ya da o ülkede bir askeri darbe olabilir, savı ortaya atılabilir.

KAYNAKÇA

Ağaoğulları, Mehmet Ali, *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*, İmge Kitabevi, Ankara 2006.

Ağaoğulları, Mehmet Ali, Zabcı, Filiz Çulha ve Ergün, Reyda, *Kral-Devletten Ulus-Devlete*, İmge Kitabevi, Ankara 2005.

Ahmad, Feroz, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul 2007b.

Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, Hil Yayınları, Üçüncü Baskı, İstanbul 2007a.

Akdilek, Ferruh Doğan, *Taş-Karikatür*, 25.2.1959, Sayı:20.

Akşin, Sina, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Kırlangıç Yayınları, Beşinci Baskı, Ankara 2004.

Albayrak, Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*, Phoenix Yayınevi Ankara 2004.

Anonim, *Rakamlarla ve Tablolarla Dünden Bugüne Türk Tarımı*, TZOB Yayınları, Ankara 2003.

Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler*, Alfa Yayınevi, İkinci Basım, Bursa 1997.

Arı, Tayyar, *Ortadoğu*, Alfa Yayınevi, İkinci Basım, İstanbul 2005.

Armaoğlu, Fahir, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları: Ankara 1989a.

Armaoğlu, Fahir, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1989b.

Atar, Yavuz, *Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1990.

Atayakul, Fatma Alev, *Türkiye’de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler (1950-1954-1957)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Mehmet Ö. Alkan, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.

Ateş, Nevin Yurtsever, “Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası ve Hükümet Programları”, *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, (der. İdris Bal), Nobel Yayın Dağıtım, İkinci Baskı, Ankara 2004.

Ateş, Nevin Yurtsever, *Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Der Yayınları, İstanbul 1998.

Ateş, Toktamış, *Demokrasi*, Nesa Yayıncılık, İstanbul 2007a.

Ateş, Toktamış, *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, Beşinci Baskı 2007b.

Ateş, Toktamış, *Yaşasın Cumhuriyet: Konferanslar*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2000.

Aydemir, Şevket Süreyya, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitabevi, Yedinci Baskı, Ankara 2000d.

Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam (1884-1938)*, Cilt I, Remzi Kitabevi, Dokuzuncu Baskı, Ankara 2000a.

Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam (1950-1964)*, Cilt III, Remzi Kitabevi, Altıncı Baskı, Ankara 2000b.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Menderes’in Dramı*, Remzi Kitabevi, Yedinci Baskı, Ankara 2000c.

Ayhan, Veysel ve Pirinççi, Ferhat, *Saddam Hüseyin*, Barış Platin Kitabevi, Ankara 2008.

Ayın Tarihi, 28 Ocak 1954.

Bağcı, Hüseyin, “Demokrat Parti’nin Ortadoğu Politikası”, in Faruk Sönmezoğlu (ed.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, İkinci Basım, İstanbul 1998.

Bağcı, Hüseyin, *Türk Dış Politikasında 1950’li Yıllar*, ODTÜ Yayıncılık, Üçüncü Baskı, Ankara 2007.

Balcıoğlu, Semih, *Akbaba*, 11.3.1959, Sayı:22.

Barry, Norman P., *Modern Siyaset Teorisi*, Çev. Mustafa Erdoğan, Yusuf Şahin, Liberte Yayınları, İkinci Baskı, Ankara 2004.

Berktaş, Fatmagül, “Liberalizm: Tek Bir Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji”, *Modern Siyasal İdeolojiler*, Der. H. Birsen Örs, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007.

Birand, Mehmet Ali, DüNDAR, Can, Çaplı, Bülent, *Demirkırat*, Doğan Kitap, Ondördüncü Baskı, İstanbul 2007.

Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005*, İmge Kitabevi, Onbirinci Baskı, Ankara 2007.

Bozdağ, İsmet, *Menderes, Menderes*, İstanbul 1997.

Bruinessen, Martin Van, “Şeyh Sait İsyanı”, *Özgür Gelecek*, Şubat 1999.

Burak, Ratip Tahir, *Pazar Postası*, 4.2.1951.

Burak, Ratip Tahir, *Siyasi Halk Gazetesi*, 9.6.1956.

Cleveland, William, *Modern Ortadoğu Tarihi*, Agora Kitapevi, İstanbul 2008.

Cumhuriyet, 7 Şubat 1959.

Cumhuriyet, 12 Şubat 1959.

Çam, Esat, *Çağdaş Devlet Sistemleri*, Der Yayınları, İstanbul 2000.

Çam, Esat, *Siyaset Bilimi*, Der Yayınları, İstanbul 1984.

Çavdar, Tefik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, İmge Kitabevi, Üçüncü Baskı, Ankara 2004.

Çeviker, Turgut, *Karikatürkiye, 1923-2008*, Cilt I, NTV Yayınları, İstanbul 2010.

Çiftçi, Kemal, *Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2010.

Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları (DPMGMZ) XI. Cilt: 301: 28-29.

Demokrat Parti Programı, 1946.

Devlet Planlama Teşkilatı, *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler*;
[http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?
Enc=83D5A6FF03C7B4FC036A27D8D4D6C986](http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC036A27D8D4D6C986)

DİE, *İstatistik Göstergeler 1923-1998*

www.dpt.gov.tr/dptweb/esg/esgx.html

Duverger, Maurice, *Siyasal Partiler*, Bilgi Yayınevi, İkinci Baskı, Ankara 1974.

Duverger, Maurice, *Siyasi Rejimler*, Çev. Yaşar Gürbüz, Remzi Kitabevi, İstanbul 1963.

Dülger, Bahadır, “ Tahta At “, *Zafer*, 17 Nisan 1960.

Eroğul, Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Dördüncü Baskı, Ankara 2003.

Fırat, Melek, “Yunanistan’la İlişkiler, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I, Yedinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

Galbraith, John Kenneth, *İktisat Tarihi*, Dost Kitabevi, Ankara 2004.

Gaytancıoğlu, Kaan, “Türkiye’nin Avrupa Ekonomik Topluluğu’na Üyelik Başvurusunun Basına Yansımaları”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt:8, Sayı:2, 2009.

Giddens, Anthony, *Beyond Left and Right*, London 1994.

Giddens, Anthony, *Sosyoloji*, Yayına Hazırlayanlar: Hüseyin Özel, Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi, Ankara 2000.

Goldschmidt Jr. Arthur ve Davidson, Lawrence, *Kısa Ortadoğu Tarihi*, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2008.

Gökçe, Ramiz, *Mizah*, 29.1.1946, Sayı:21.

Gökçe, Ramiz, *Mizah*, 18.2.1949, Sayı 137.

Gökçe, Ramiz, *Mizah*, 9.12.1949, Sayı:179.

Gözler, Kemal, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2000.

Gözübüyük, Şeref, *Anayasa Hukuku*, Turhan Kitabevi, Dokuzuncu Baskı, Ankara 2000.

Gün, Önder, *27 Mayıs Askeri Müdahalesine Doğru DP-CHP Mücadelesinin Zirvesi: 18 Nisan 1960-Tahkikat Komisyonu'nun Kurulması ve Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Danışman: Prof. Dr. Cezmi Eraslan, İstanbul 2006.

Günver, Güneş, “Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Aydın'da Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Üzerinde Oluşan Tartışmalar”, *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XXVI Sayı:41 2007.

Güven, Dilek, *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*, İletişim Yayınları, Dördüncü Baskı, İstanbul 2010.

Ilıcak, Nazlı, *Tercüman*, 15 Mayıs 1976.

Immergut, Ellen M., “Institutions, Veto Points and Policy Results: A Comparative Analysis of Health Care”, *Journal of Public Policy*, Vol:10, No:4 1990.

İnönü'nün Söylev ve Demeçleri 1919-1946, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, No:2, Ankara 1946.

Kaçmazoğlu, Hacı Bayram, *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, Birey Yayıncılık, İstanbul 1998.

Kalaycıoğlu, Ersin, *Turkish Dynamics: Bridge Across Troubled Lands*, Palgrave Macmillan, Gordonsville, VA, USA 2005.

Kapani, Münci, *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, Yedinci Baskı, Ankara 1995.

Kara-İncioğlu, Nihal, “Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları”, *Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim*, Der: Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, Der Yayınları, İstanbul 1995.

Karamustafaoğlu, Tuncer, *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, AÜ Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 262, Ankara 1970.

Kazgan, Gülten, *Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, Üçüncü Baskı, İstanbul 2006.

Keesing's, February 28-March 6 1953.

Kılçık, Haluk, *Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri, I-VIII. Ciltler (Ocak 1946 – Aralık 1958)*, Ankara 1992.

Kışlalı, Ahmet Taner, *Siyasal Sistemler*, İmge Kitabevi, Yedinci Baskı, Ankara 2006.

Kışlalı, Ahmet Taner, *Siyaset Bilimi*, İmge Kitabevi, Onüçüncü Baskı, Ankara 2008.

Kili, Suna, *Türk Devrim Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Onbirinci Baskı, İstanbul 2007.

Kim Dergisi, 8 Ağustos 1959.

Komsuoğlu, Ayşegül, "Demokrat Parti ve Vatan Cephesi", *Maltepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı:2, İstanbul 2002.

Kongar, Emre, *Tarihimizle Yüzleşmek*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2006.

Krueger, Anne O., *Foreign Trade and Economic Development: Turkey*, Vol: I, National Bureau of Economic Research, NY 1974.

Kuyaş, Ahmet, *Gençler İçin Çağdaş Tarih*, Epsilon Yayıncılık, İkinci Baskı, Ankara 2004.

Lijphart, Arend, *Demokrasi Motifleri*, Çev. Güneş Ayas ve Utku Umut Bulsun, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2006.

Lipset, Seymour Martin, *Siyasal İnsan*, Çev. Mete Tunçay, Teori Yayınları, Ankara 1986.

Mardin, Şerif, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İletişim Yayınları, Ondördüncü Baskı, İstanbul 2007.

Mayo, Henry B., *Demokratik Teoriye Giriş*, Çev. Emre Kongar, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara 1964.

Mert, Nuray, *Merkez Sağın Kısa Tarihi*, Selis Kitaplar, İstanbul 2007.

Mumcu, Uğur, *Kürt-İslam Ayaklanması 1919-1925*, Umag Yayınları, Yirmi sekizinci Baskı, Ankara 2010.

Okurların Forumu, *Forum*, Sayı 124, 15 Mayıs 1959.

Oral Çalışlar, “Adnan Menderes Said Nursi’nin Elini Öptü Mü?”, www.radikal.com.tr

Oral Sander, *Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918’e*, Cilt I, İmge Kitabevi, Onüçüncü Baskı, Ankara 2005.

Oran, Baskın, “Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1”, *Türk Dış Politikası Cilt 1* (der. Baskın Oran), İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

“Ordu Komutanlarının Hepsini Değiştiriliyor”, *Milliyet*, 07 Haziran 1950.

Ortaylı, İlber, *Türkiye’nin Yakın Tarihi*, Timaş Yayınları, Altıncı Baskı, İstanbul 2010.

Özbudun, Ergun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Dördüncü Baskı, Ankara 1995.

Özdemir, Hikmet, *Atatürk’ten Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimleri*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2007.

Radikal, (Radikal 2 Eki) 23 Ekim 2005, (Çevrimiçi),
http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=5185

Reynaud Philippe ve Rials, Stéphane, *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, Çev.İsmail Yerguz, vd., İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

Sarıbay, Ali Yaşar, *Kamusal Alan, Diyalojik Demokrasi, Sivil İtiraz*, Alfa Yayınevi, İstanbul 2000.

Schumpeter, Joseph A., “Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi”, *Cilt II: Sosyalizm ve Demokrasi*, Çev. Rasin Tınaz, Varlık Yayınları, İstanbul 1967.

Selçuk, Turhan, *Yeni İstanbul*, 18.5.1950.

Sitembölükbaşı, Şaban, *Türkiye’de İslam’ın Yeniden İnkişafı (1950-1960)*, İSAM Yayınları, Ankara 1995.

Son Telgraf, 6 Teşrin-i evvel 1340, (Ekim 1924)

Sönmezoğlu, Faruk, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Der Yayınları, Dördüncü Basım, İstanbul 2005.

Sunar, İlkay ve Sayarı, Sabri, “Democracy in Turkey: Problems and Prospects”, in *Transitions From Authoritarian Rule: Experiences in Southern Europe and Latin America*, Eds: G. O’Donnell, P.C. Schmitter, L. Whitehead, Johns Hopkins Univ. Press, London 1986.

Şahin, Hüseyin, *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi, Dokuzuncu Baskı, Bursa 2007.

Şahların Labirenti Belgeseli, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu, Ankara.

Şen, Sabahattin, *Ortadoğu’da İdeolojik Bunalım: Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*, İstanbul, Birey Yayıncılık 2004.

Taagepera, Rein, Shugart, Matthew Soberg, *Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral Systems*, Yale University, New Haven 1989.

Tekeli, İlhan ve İlkin, Selim, *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Ankara 1983.

Tellal, Erel, "SSCB İle İlişkiler (1945-1960)", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I, Yedinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

Tercüman, 8 Nisan 1960.

Tercüman, 11 Nisan 1960.

Tercüman, 14 Nisan 1960.

Tercüman, 18 Nisan 1960.

Tezel, Yahya S., *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Ankara 1986.

Teziç, Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul 2003.

Toker, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları*, Cilt I, İkinci Baskı, Ankara 1990.

Toktamış Ateş, "Kemalizm ve Özgünlüğü", in *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt II, Ed. Ahmet İnsel, İletişim Yayınları, Altıncı Baskı, İstanbul 2009.

Tsebelis, George, "Decision Making in Political Systems: Veto Players in Presidentialism, Parliamentarism, Multicameralism and Multipartyism", *British Journal of Political Science*, Vol: 25, No:3 1995.

Tufan, Ayhan, *Türkiye Ekonomisi*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Yayın No:1487, Ankara 1997.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)*, Cilt II, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul 2003.

Tuncer, Erol, *Osmanlı’dan Günümüze Seçimler (1877-2002)*, TESAV Yayınları, Ankara 2003.

Uluğbay, Hikmet, 1945-1960 Döneminde Türkiye’nin Temel Ekonomik Göstergeleri Tablosu, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I, Yedinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

Uyar, Hakkı, *Vatan Cephesi*, Büke Yayınları, İzmir 2001.

Van Dam, Nikolas, *Suriye’de İktidar Mücadelesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

Varlık, Ülkü ve Ören, Banu, *Seçim Sistemleri ve Türkiye’de Seçimler*, Der Yayınları, İstanbul 2001.

Walter F. Weiker, “Serbest Fırka Başarı ve Başarısızlık” *Forum Dergisi*, c.XII, Ankara 1961.

Yavaşgel, Emine, *Seçim Sistemleri ve Türkiye’de Durum*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2004.

Yeni, Rahim, Özçiçek Dölekoğlu, Celile, *Tarımsal Destekleme Politikasında Süreçler ve Üretici Transferleri*, TEAE Yayınları, Yayın No:98, Ankara 2003.

Yıldırım, Sinan, “Vatan Cephesi: Demokrat Parti’nin Politik Meşruiyet Krizi ve Toplumsal Muhalefeti Kontrol Altına Alma Çabası”, *Türkiye’de Siyasal Muhalefet*, Der: Ayşegül Komsuoğlu, Bengi Yayınları, İstanbul 2008.

Yılmaz, Aytakin, *Çağdaş Siyasal Akımlar*, Vadi Yayınları, İkinci Basım, Ankara 2003.

Yılmaz, Türel, *Uluslararası Politika'da Ortadoğu*, Ankara, Akçağ Yayınları 2004.

Yücel, M. Serhan, *Demokrat Parti*, Ülke Kitapları, İstanbul 2001.

Zafer Gazetesi, 04 Eylül 1950.

Zafer Gazetesi, 19 Ekim 1950.

Zafer Gazetesi, 24 Ekim 1950.